Friedrich Engels

Tarihte Zorun Rolü

SOL
YAYINLARI

İKİNCİ BASKI

TARİHTE ZORUN ROLÜ

BİSMARCK'IN KAN VE ZULÜM POLİTİKASI ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

FRİEDRİCH ENGELS

ÇEVİREN
SEYHAN ERDOĞDU

Friedrich Engels'in, *The Role of Force in History —A study of Bismarck's policy of blood and iron—* (Lawrence & Wishart, London 1968) adlı kitabını, İngilizcesinden, Seyhan Erdoğdu dilimize çevirmiş, ve kitap, *Tarihte Zorun Rolü —Bismarck'ın Kan ve Zulüm Politikası Üzerine Bir Çalışma—* adı ile, *Sol Yayınları* tarafından, Haziran 1979 (Birinci Baskı: Kasım 1974) tarihinde, Ankara'da, *İlkyaz Basımevi*'nde dizdirilip bastırılmıştır.

İÇİNDEKİLER

7 Sunuş, *Ernst Wangermann*
24 Zor Teorisi
34 Zor Teorisi (Devamı)
45 Zor Teorisi (Sonuç)
59 Tarihte Zorun Rolü
59 I. 1848 — Ulusal Devletler Önermesi — İtalya, Almanya, Polonya, Macaristan
66 II. Louis-Napoléon'un Fetih Siyaseti — Tazminat Karşılığı Olan Ulus — İtalya
71 III. Almanya'da Durum — Birlik (1) Devrimle, (2) Avusturya'nın Egemenliğinde, (3) Prusya'nın Egemenliğinde
80 IV. Ordunun Yeniden Düzenlenmesi — Çatışma — Bismarck — Özgün Olmayan Siyaset
86 V. Savaş, 1864 ve 1866 — Devrimci Araçlar
92 VI. Fransa-Prusya Savaşı — İmparatorluk — Alsas-Loren'in İlhakı — Hakem Rusya
113 VII. Gücünün Doruğunda Bismarck — Kulturkampf — Koruyucu Tarifeler ve Tarımcı-Burjuva İttifakı — Sömürgeler — Sosyalist Yasalar — Sendikaların Bastırılması — Toplumsal Reform — Alsas-Loren Nedeniyle Militarizm — Junkerler Kendini Gösteriyor.

130 *Açıklayıcı Notlar*

FRİEDRİCH ENGELS

Friedrich Engels, 28 Kasım 1820'de Barmen'de (Almanya) doğdu, 5 Ağustos 1895'te öldü. Babası bir dokuma fabrikatörüydü. Karl Marx'ın en yakın dostu ve ayrılmaz savaşım arkadaşı, diyalektik materyalizm ile bilimsel sosyalizmin ortak kurucusudur. Marx'ın ölümünden sonra (1883), işçi hareketinin tartışmasız manevî önderi ve en yüksek otoritesi olmuştur.

Başlıca yapıtları: *İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu* (1845), *Komünizmin İlkeleri* (1847), *Almanya'da Burjuva Demokratik Devrim* (1850-1852), *Konut Sorunu* (1872), *Anti-Dühring —Bay Eugen Dühring Bilimi Altüst Ediyor—* (1876-1878), *Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm* (1880), *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* (1884), *Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu* (1885), *Tarihte Zorun Rolü* (1887-1888), *Erfurt Programının Eleştirisi* (1891), *Doğanın Diyalektiği* (1873-1892), Marx ile birlikte yayınladıkları yapıtlar: *Kutsal Aile* (1845) *Alman İdeolojisi* (1845), *Komünist Parti Manifestosu* (1848). Karl Marx ile Friedrich Engels'in aynı konudaki yazılarından derlenen kitaplardan başlıcaları: *Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi, Felsefe İncelemeleri, Edebiyat ve Sanat Üzerine, Din Üzerine, Kapital Üzerine Mektuplar.*

Anti-Dühring'te yer alan "Zor Teorisi" adlı üç bölümün ayrı bir broşür halinde basılması, Engels'ten, sürekli olarak talep ediliyordu. Engels, siyasal zor ile iktisadî etkenler arasındaki ilişkiyi inceleyen bu üç bölüme, tarihsel materyalizm açısından, 1848-1888 döneminde, Almanya'da, "zor"un oynadığı rolü anlatan, bir dördüncü bölüm yazdı. Engels, bu dördüncü bölümü, *Anti-Dühring*'te yer alan "Zor Teorisi" ile ilgili üç bölümle birlikte ve "Tarihte Zorun Rolü" adıyla yayınlamayı düşünüyordu; ama, diğer işleri yanında, bu dördüncü bölüm tamamlanamadı. Tamamlanmamış elyazması, ilk kez 1896'da, *Neue Zeit*'ta, Eduard Bernstein tarafından yayınlandı.

Elinizdeki kitapta, "Tarihte Zorun Rolü" adlı dördüncü bölüm, Engels'in, bu konudaki çalışmaları için hazırladığı elyazmalarının tümünü içeren özgün basımı esas alan İngilizce çevirisinden, "Zor Teorisi" adlı üç bölüm ise *Anti-Dühring*'ten alınmıştır.

"Tarihte Zorun Rolü" adlı dördüncü bölüm, Engels'in, hazırladığı özet taslağa uygun olarak yedi kesime ayrılmış ve arabaşlıklar, bu taslağa göre düzenlenmiştir.

SUNUŞ

ENGELS'İN *Anti-Dühring*'inin başarısı öyle büyüktü ki, ayrı basımlar, yeni basımlar, çeviriler ve tek tek bölümlerin broşür olarak basılması yolunda, yoğun istemler oluyordu. 1880 ortalarında ileri sürülen böyle bir istem, siyasal zor ile iktisadî etkenler arasındaki ilişkiyi inceleyen "Zor Teorisi" başlıklı üç bölümün, Almanca ayrı bir basımının yapılmasını öngörüyordu. Engels, esas olarak, teorik olan bu bölümlerin yalnızca yeniden basılmasının, o günkü koşullarda uygun olmayacağı kanısındaydı. Alman tarihinin son dönemi gözönünde tutulursa, Alman okurun, "Zorun, son otuz yıl boyunca, kendi ülkesinin tarihinde oynadığı çok önemli rol konusunda"[1] onun ne düşündüğünü

bilmeye hakkı vardı. Tasarlanan bu baskı için Engels, tarihsel materyalizm açısından, 1848-1888 döneminde, Alman tarihinin bir değerlendirmesini içeren dördüncü bir bölüm yazdı. Bu, *Anti-Dühring*'in "Zor Teorisi" bölümleriyle birlikte, "Tarihte Zorun Rolü" başlığı altında basılacaktı. Engels'in pek çok tasarısı gibi bu da, Marx'ın *Kapital*'inin ikinci ve üçüncü ciltlerinin basıma hazırlanması için giriştiği çalışma yüzünden bir yana bırakılmak zorunda kaldı; dördüncü bölüm tamamlanmadı.

Tamamlanmamış elyazması ilk kez 1896'da, *Neue Zeit*'ta, İkinci Alman İmparatorluğunun yirmibeşinci yıldönümü dolayısıyla, bazı keyfî değişikliklerle Eduard Bernstein tarafından yayımlandı.[2] Bu basım, daha sonraki yıllarda, Fransızca, İtalyanca ve Rusça çeviriler için bir temel teşkil etti. (Bir kısmı kaybolan) elyazmasının kalanına dayanan Rusça bir çeviri, 1937 yılında, Moskova'da, Marx-Engels Enstitüsü tarafından yayımlandı. Engels'in, "Tarihte Zorun Rolü" konusundaki çalışma için hazırladığı bütün elyazmaları, 1964'te, Demokratik Alman Cumhuriyetinde özgün Almancasıyla basıldı.[3] Tamamlanmamış dördüncü bölümün bu ilk İngilizce çevirisinin hazırlanmasında işte bu basım kullanılmıştır. İçindekiler listesi, Engels'in, bölüm için hazırladığı özet taslağına dayandırılmıştır.

Seksen yıl önce, Aralık 1887-Mart 1888 döneminde yazılmış olduğu halde, Engels'in incelemesi tazeliğinden hiç bir şey yitirmemiştir ve modern araştırmanın eleştirici ışığı karşısında olağanüstü bir sağlamlıkla ayakta durmaktadır.

Tarihte zorun rolü hakkındaki tartışmanın özü neydi? Dühring, felsefe ve iktisat konusundaki ders kitaplarında, insanın insan tarafından sömürülmesinin esasının, tarihsel

[1] Bu alıntı, Engels'in, "Tarihte Zorun Rolü" için hazırladığı giriş taslağındandır. Almanca basım, s. 7.

[2] *Neue Zeit*, XIV, cilt 1, s. 676-687, 708-718, 740-747, 772-781, 810-818.

[3] *Die Rolle der Gewalt in der Geschichte*, Bücherei des Marxismus-Leninismus, cilt 61, Dietz Verlag, Berlin 1964.

bir zor eylemi olduğunu ve bunun daha güçlü kişi ya da sınıf yararına, sömürücü bir iktisadî sistem yarattığını iddia etmişti. Dolayısıyla, bir devrimci hareketin itici gücü, sömürüyü sürdürmeyi amaçlayan mevcut haksız zor uygulamasına karşı duyulan ahlâkî tepki olmalıydı. Engels, Dühring'i çürütürken, insanlık tarihinde siyasal zorun ve onun sağladığı iktidar sisteminin, bağımsız ve öncel unsurlar olduğunu önermenin saçmalığını sergiler. Geniş tarih bilgisine dayanarak, zorun amaçladığı hedefin ve çeşitli dönemlerde emrinde bulunan silahların, üretici güçler düzeyine ve diğer iktisadî unsurlara nasıl bağlı olduğunu gösterir. Bu durumda siyasal güç, uzun dönemde, her zaman iktisadî ve toplumsal güçler dengesindeki değişikliklere kendini uyarlamak ve iktisadî gelişmenin buyruklarına boyuneğmek zorundaydı. Bir üretim tarzı ve ona uygun olan siyasal sistem, bunu sürdürmek için gerekli olan zor derecesine bakılarak değil, gelişmeyi engelliyor mu yoksa hızlandırıyor mu, buna bakılarak değerlendirilmelidir. Kölelik ilk doğduğunda, tarihsel anlamda ileri bir adımdı, çünkü ilkel topluluğu dağıttı ve toplumun üretken gücünü geliştirdi. Geçmişte ne zaman siyasal güç, iktisadî gelişme ile çatıştıysa, çatışma her zaman siyasal gücün devrilmesiyle sonuçlanmıştır: iktisadî gelişme, amansız ve istisnasız bir biçimde ezip geçmiştir.[4]

Tamamlanmamış dördüncü bölümde, Engels, bu genel önermeleri, Prusya-Alman tarihinin, bismarkçı "kan ve zulüm" dönemine uygulamaya çalışır. "Kan ve zulüm siyasetinin neden bir süre başarılı olmak zorunda olduğunu ve neden sonunda yıkılmak zorunda olduğunu" ortaya koymayı amaçlar. Siyasal irtica, 1815'te ve tekrar 1848'de başarılı olduysa da, Almanya'da geniş-ölçekli sanayiin büyümesini ve Alman ticaretinin dünya pazarındaki payının artmasını engelleyemedi. Almanya'nın toprak bölünmelerine sahip feo-

[4] Bkz: *Anti-Dühring*, Kısım 2, bölüm 2-4. [Elinizdeki kitapta 1-3. bölümler.]

dal-bürokratik siyasal sistemi ile modern sanayi ve ticaret arasındaki uyuşmazlık, yıldan yıla daha belirginleşiyordu. Bir sanayici olarak kendi kişisel deneyimlerine dayanan Engels tarafından, şahane bir biçimde izah edilen bu uyuşmazlık, sanayi ve ticaret burjuvazisini, Almanya'nın birleştirilmesi hareketine sürükledi. Bunlar bu harekete, duygusal olmayan bir işadamı tutumunu ve soğukkanlı hesaplamanın yeni bir belirtisini getirdiler.[5] "Alman birliği, iktisadî bir zorunluluk olmuştu."

Engels, ilke olarak birliği sağlayacak çeşitli siyasal gelişmeleri tartışır. Alman prenslerini ve onların sözde koruyucusu Louis-Napoléon'u devirecek olan başarılı bir halk devrimi hareketiyle, birleşmenin aşağıdan sağlanması olasılığının çok iyimser bir değerlendirmesini verir. Öte yandan, Avusturya'nın hegemonyasında birleşme olasılığı, habsburgların büyük-devlet siyasetiyle bağdaşmadığı öne sürülerek kısa geçilmiştir. Açıktır ki Engels, Avusturyalı bakanlar Schwarrenberg ve Bruck'un, 1850'lerde, Avusturya ve Alman Gümrük Birliği arasındaki gümrük duvarlarının kaldırılmasını sağlamak, Almanya'daki bir Avusturya hegomonyası için gereken iktisadî temeli kesinlikle yerleştirmek amacıyla giriştikleri kararlı çabalardan habersizdi.[6] Prusya siyasetinin, Alman birliğinde inisiyatif sahibi olmaya yönelmesinin gelişimine gelince, Engels'in bu konudaki tahlilinde en önemli unsur, Louis-Napoléon'dur. Prusya hükümetini, Sarayla, Yasama Meclisindeki liberal-burjuva çoğunluk arasında, büyük "çatışmaya" yolaçan, ordunun 1860-61 yeniden düzenlenmesine zorlayan şey, Ren'in Sol Yakasındaki gerçek ya da görünürdeki Napoléon tehlikesiydi. Çatışma ilerledikçe, bunun ancak iki sonucu olabileceği anlaşılıyordu: ya bir *coup d'état* [hükümet darbesi —ç.] ve

[5] *Deutsche Bank*'ın son müdürü, Georg v. Siemens, 1866'da, Schleswig-Holstein sorununu bile yalnızca iktisadî nedenler açısından tartışmıştı: Bkz: H. Böhme, *Deutschlands Weg zur Grossmacht*, Köln-Berlin 1966, s. 205.

[6] Aynı yapıt, s. 14-45.

1848 öncesi biçiminde açık bir mutlakiyete dönüş, ya da liberal çoğunluğa teslimiyet ve ordu sorunlarından parlementonun denetiminin kabulü. Generaller darbeye oldukça hazırdı, ama tahta henüz gelmiş olan Kral William I, taç giyerken ettiği yemini, bu kadar kısa bir süre sonra bozmakta tereddüt etti ve liberal düşünceye bu kadar büyük bir hakareti göze alamadı. Öte yandan liberal çoğunluğa teslim olmak, hem kral, hem de generaller için, kuşkusuz kabul edilemeyecek bir şeydi.

Üçüncü bir çıkış yolunu, 1862 eylülünde, Prusya başbakanlığına getirilen Bismarck buldu. Engels'e göre, Bismarck'ın siyaseti, bonapartçılığın, Prusya-Alman koşullarına uygulanmış bir biçiminden ne daha fazla, ne de daha azdı. Louis-Napoléon, burjuvazinin siyasal egemenliğini yıkmayı başarmıştı, çünkü onun toplumsal egemenliğini sağlamıştı. Kârların çok yükseldiği bir durumda, parlamentonun baskı altında tutulması kabul edilmişti. Bu başarıdan esinlenen Bismarck, burjuvazinin kendi ulusal ve iktisadî programını etkili bir biçimde uygulayarak, siyasal iktidar savaşımında liberal burjuvaziyi yendi. Böyle bir siyaset, Prusya'nın geleneksel toprak genişlemesine geri dönüşü mümkün kıldığından, daha da istekle benimsendi. 1864-1870 döneminde kan ve zulüm siyaseti başarılı olduysa, Engels'e göre bunun nedeni, bu yöntemin, Bismarck'ın kaprislerinden doğan keyfî bir siyasete hizmet etmek için değil, hızla gelişen Alman burjuvazisinin programının uygulanmasına hizmet etmek için kullanılmış olmasıdır. Buna karşılık burjuvazi, hükümet üzerinde anayasal denetim sağlamak için giriştiği savaşımda yenilgiyi kabul etti ve hiç bir gücü olmayan bir parlamento ile yetinmeye razı oldu.[7]

[7] Halk tarafından seçilen *Reichstag*'dan geçen yasalar, üyeleri imparatorluğun "ortak hükümetleri" tarafından atanan ve bünyesindeki Prusya delegeleri, oylamayla yenilemeyen *Bundesrat*'ın onayına ve yürütmesine tâbiydi. Ordu özel olarak *Reichstag*'ın yetkisi dışında tutulmuştu ve ordu giderleri, yedi yıllık bir dönem için oylamyordu (*Septennat*).

Engels, teorisinin ışığında, "kan ve zulüm siyasetinin neden bir süre için başarılı olmak zorunda olduğunu" gösterdi. Engels, bu siyasetin "sonunda yıkılmak zorunda olduğunu" iddia ederken hangi temele dayanıyordu?

Engels'e göre Bismarck, ancak tarihsel gelişime uygun hareket ederek —iflâs etmiş junkerleri feda edip, burjuva toprak aristokrasisinin onur üyeleri olduğu, İngiliz tipi bir burjuva parlamenter rejime doğru yönelerek ve böylece, Engels'in deyimiyle, "Almanya'nın siyasetini onun sanayi koşullarına uyarlayarak"—, yeni doğmuş imparatorluğuna uzun vadeli bir istikrar sağlayabilirdi. Bismarck bunu yapmadı. Tam tersine, eski Prusya devletini korudu ve kendi sınıfı junkerlerin, eski üstünlüklerini sürdürebilecekleri kolişimin buyruklarına meydan okuyordu. Engels, tarihsel geşulları yarattı. Kendi sınıfının çıkarları uğruna, tarihsel gelişime uygun hareket etmenin ödülleri olan, parlak zaferleri tatmış bir devlet adamının, gücünün doruğundayken, tereddütsüz ve şartsız olarak, "başarısızlığa mahkûm" denebilecek gerici bir siyasete sarılmasına adeta şaşmış görünmektedir. Gerçekte, nasıl bir siyasettir uygulanan?

Çağdaşlarının pek çoğu gibi, Marx ve Engels de, 1866'da, Prusya'nın Avusturya üzerindeki kesin zaferi karşısında şaşırmışlardı. O zamana kadar Bismarck'a, Alman burjuva programının uygulayıcısı olarak değil, Rusya'nın hizmetkârı gözü ile bakıyorlardı. Ancak, durumu çabucak yeniden değerlendirdiler.

Marx, Engels'e şöyle yazıyordu: "Belki de bir devrime yolaçabilecek olan (ah bu Berlinliler!) bir Prusya yenilgisini bir yana bırakırsak, onların kesin zaferinden daha iyi bir durum da düşünülemez."[8]

Yeni durumun, ona olumlu gibi görünen yanlarını ayrıntılarıyla belirten Engels, Marx'ı şöyle yanıtladı:

"Almanya'daki durum, bana şimdi oldukça basit görü-

[8] Marx'tan Engels'e, 7 Temmuz 1866, Marx-Engels, *Werke*, XXXI, s. 233.

nüyor. Bismarck'ın, küçük-Alman burjuva programını,[9] Prusya ordusu ile birlikte ve böylesine dev bir başarıyla uygulamaya başladığı andan itibaren, Almanya, bu yönde, öyle kesin bir biçimde ilerlemektedir ki, hoşumuza gitse de, gitmese de, başkaları gibi biz de bu *fait accompli*'yi [oldu bittiyi —ç.] kabul etmek zorundayız. Sorunun *ulusal* yanı açısından, Bismarck, belki de küçük-Alman imparatorluğunu burjuvazinin istediği sınırlarla, yani güney-batı Almanya'yı kapsayacak biçimde kurmak zorunda kalacak: Main sınırı ile ihtiyarî Güney Alman ayrı konfederasyonu hakkındaki sözler, sanırım, yalnızca Fransızlar için söylenmiştir, ve bu arada Prusyalılar, Stuttgart'a yürümektedirler.

"Siyasal açıdan Bismarck, burjuvaziye dayanmak zorunda kalacaktır, çünkü prenslere karşı, onlara gereksinmesi vardır, şimdilik Bismarck'ın saygınlığı ve ordunun durumu yeterli düzeyde olduğundan, bu durum belki hemen doğmayacak. Ama parlamentodan, merkezî hükümet gücü için gerekli koşulları elde etmek ister istemez, burjuvaziye ödün vermek zorunda kalacak. Ve olayların doğal akışı, onu ya da onun ardıllarını, tekrar tekrar burjuvaziye başvurmak zorunda bırakacak. Bu demektir ki bugün için Bismarck, mutlaka vermesi gerekenden daha fazla ödün vermese de, gene giderek daha çok burjuvaca bir yöne doğru itilecektir.

"Bütün bunların iyi yanı da, durumun basitleştirilmiş olması ve küçük başkentlerdeki isyanların önlenmesi ve siyasal gelişmenin hızlanmasıyla, gelecekteki bir devrimin kolaylaştırılmış olmasıdır. Ensonu, bir Alman parlamentosu, bir Prusya yasama meclisinden oldukça farklı bir şeydi. Hareket, küçük devletlerle ilgili olan her şeyi silip geçecek, en berbat ayrımcı etkiler yokolacak ve siyasal parti-

[9] Yani, Habsburg İmparatorluğunun Almanca konuşan eyaletleri dışında, Almanya'nın Prusya hegemonyasında birleştirilmesi.

ler, sonunda yöresel olmaktan çıkıp ulusal partiler haline geleceklerdir."[10]

Bütün bu olumlu yanlara karşılık, Engels, Almanya için yalnızca bir tek önemli olumsuz yan görüyordu, o da prusyacılığın bütün ülkeyi kaplayacağı idi. Buna karşı hiç bir şey yapılamayacağını da ekliyordu. Bu yüzden tek akla-uygun yol, gerçek durumu, onaylamaksızın kabul etmek ve Alman işçi sınıfının ulusal bir temel üzerinde örgütlenmesi için şimdi ortaya çıkabilecek büyük fırsatları kullanmaktı.[11]

Bu iyimser görüş ışığında, Bismarck'ın eski junker üstünlüğünün devamını sağlama çabaları, gerçekten de başarısızlığa mahkûm görünüyordu. Ancak, Engels'in iyimserliğini, Alman işçi hareketi, tümüyle paylaşmıyordu. 1862'de Almanya'ya dönmüş olan ve orada işçi sınıfının siyasal partisini başarıyla kurmakta olan, Marx'ın dostu ve sürgün arkadaşı Wilhelm Liebknecht, 1866 olaylarına oldukça farklı bir tepki gösterdi. Olumlu yönlere oranla, Prusya'nın askerî gücünün sağlamlaşması ve artmasının çok daha ağır bastığı kanısındaydı. Yeni durumu "kabul etmek" bir yana, Liebknecht, Prusya'ya muhalefeti propaganda ve ajitasyonunun ana noktası yaptı ve *Volkspartei* ve öteki küçük-burjuva ve ayrımcı gruplarla işbirliğine girdi. Bu unsurlarla ilişkinin, partilerini, özellikle Kuzey Alman işçilerinin gözünden tehlikeli bir biçimde düşüreceğinden korkan Marx ve Engels bu durumu şiddetle eleştirdiler.[12] Liebknecht çizgisinde direndi ve bunu Engels'e yazdığı bir mektupta şöyle anlattı:

"Kuşkusuz, işimiz geçen yılın (1866) olaylarıyla *basit-*

[10] Engels'ten Marx'a, 25 Temmuz 1866, Marx-Engels, *Werke*, XXXI, s. 240-241.

[11] Aynı yapıt, s. 241.

[12] Bkz: Engels'ten Marx'a, 22 Mayıs 1868, Marx'tan Engels'e 29 Temmuz 1868, Engels'ten Marx'a 3 Mart 1869, adı geçen yapıt, XXXII, s. 90, 128, 271. Ayrıca bkz: R. P. Morgan, *The German Social Democrats and the First International, 1864-1872*, Bölüm 1.

leşmiştir, ama aynı zamanda da daha çok zorlaşmıştır. Birleşmemiş, ya da en azından gerçekten işbirliği yapmayan birkaç düzine düşman, bu birkaç düzinenin gücünü kendi ellerinde toplamış bir tek düşmana göre daha kolay yenilir. Eğer Prusya kendini sağlamlaştırırsa, hiç bir yabancı güç ve hatta yaklaşan Fransız devriminin[13] doğuracağı bir devrim bile onu yıkamayacaktır. O, ancak Alman proletaryası, (sayıca ve bilinççe) iktidarı alacak kadar olgunlaşınca düşecektir. Ama bunun için birkaç kuşak beklemek gerek."[14]

Böylece, Prusya zaferinin sonuçlarının, gelecekteki devrimci gelişmeler açısından taşıdığı anlam üzerine, birbirine tamamen karşıt iki değerlendirme ortaya çıkıyordu. Liebknecht'in kötümser yorumu, Alman Sosyal-Demokrat Partisindeki (SPD) hızlı büyüme ile —Engels *Anti-Dühring*'te, bu parti için, "tarihin kaydettiği en ilerici parti" diyordu— ve özellikle, Bismarck'ın, baskıcı Sosyalist Yasa[15] aracılığıyla, partinin gelişme hızını azaltmada bile uğradığı müthiş başarısızlıkla çelişir *görünmektedir*. Ama *bir milyon* kadar sosyalist oy ve güçsüz Reichstag'daki birkaç düzine parlamento üyesi, 1866'dan sonraki yıllarda Bismarck tarafından yeniden kurulan ve sağlamlaştırılan Prusya iktidar yapısı için gerçekten ciddî bir tehlike teşkil ediyor muydu? Engels'in SPD'nin seçim şanslarına gösterdiği ilgiyi, onun, yaşamının son yıllarında, gerçekte, parlamenter bir çoğunluk bekleyen bir reformist haline geldiğinin kanıtı olarak yorumlamak moda olmuştu.[16] Ama en iyimser anlarında bile Engels, Reichstag'da en sonunda ulaşılacak sosyalist bir çoğunluğun, junkerler ve generallerden siyasal iktidarı ra-

[13] Louis-Napoléon rejiminin devrimci yoldan yıkılacağı inançla umulmaktaydı.

[14] Liebknecht'ten Engels'e, 11 Aralık 1867, *Wilhelm Liebknecht: Briefwechsel mit Karl Marx u. Friedrich Engels*, The Hague 1963, s. 82.

[15] Bu yasa, 1878'de imparatora yapılan bir suikastten sonra çıkartıldı. Partinin bütün yayınları kapatıldı ve genel siyasal faaliyeti yasaklandı. Çok başarılı illegal faaliyetlerle, bu yasaya karşı konuldu.

[16] Bkz: örneğin, G. Lichtheim, *Marxism*, Londra, 1961, kısım 5.

hatça alacağını düşünmüyordu. Böyle bir çoğunluk bismarkçı siyasal istikrarın ve gericiliğin verimsiz toprağında yeşeremezdi; ancak bismarkçı siyasal sistemin dağılmasından sonra doğabilirdi.

Engels, August Bebel'e şöyle yazıyordu: "Bizim sıramız, ancak, burjuva ve küçük-burjuva partiler açıkça ve pratikte ülkeyi yönetmedeki yeteneksizliklerini kanıtladıkları zaman gelebilir."[17] Açıktır ki Engels, gerçek bir siyasal ilerlemenin önkoşulu olarak, junker gericiliğine karşı bir tür liberal-burjuva muhalefetin canlanmasını düşünüyordu. 1866'da, böyle bir canlanmanın, "Alman burjuvazisinin bir kez daha kendi siyasal görevini yapmaya, mevcut sisteme karşı çıkmaya zorlandığının, böylece, ensonu tekrar bazı ilerlemeler olacağının"[18] belirtilerinin var olduğunu düşünüyordu. Bebel'den, bu önemli gelişmeyi yansıtan bütün burjuva gazetelerini kendisine yollamasını rica etti. Bebel yanıtında, Engels'in umutlarını besleyecek hiç bir kanıta sahip olmadığını bildirdi. Yalnızca bir tek burjuva gazetesi Sosyalist Yasaya karşı çıkıyordu; ve bu da, gazetenin editörlüğünü yapan Franz Mehring'in etkisiyle olmuştu, Mehring, kısa bir süre sonra sosyal-demokratların safına geçti. Bebel, "Almanya'daki burjuva muhalefet *bütünüyle* ölmüştür."[19] yargısına varmıştı. Engels gene de, kaçınılmaz olarak, daha küçük ve daha yeteneksiz kişilerden oluşacak, Bismarck'ın ardıllarının hükümetinin, Alman burjuvazisini, ister istemez muhalefete iteceği kanısındaydı. O zamanın siyasal durgunluğunun, geçici olmaktan başka her şey olabileceği görüşünü kabul etmiyordu.[20] Fazla umuda kapılmıştı. Bismarck'ın 1890'da az-

[17] Engels'ten Bebel'e, 28 Ekim 1885, *August Bebel: Briefwechsel mit Friedrich Engels*, The Hague 1965, s. 242.

[18] Engels'ten Bebel'e, 13 Eylül 1886, aym yapıt, s. 286.

[19] Bebel'den Engels'e, 12 Ekim 1886, adı geçen yapıt, s. 295. Özellikle Bebel'in iddiasını dayandırdığı kanıtların bir kısmını kapsayan 10. nota bakınız.

[20] Engels'ten Bebel'e, 23 Ekim 1886, aym yapıt, s. 298.

ledilmesini izleyen burjuvazinin zayıf siyasal kımıldamaları, Alman imparatorluğunu bir denizaşırı genişleme siyasetine iten ve denizcilik yarışını doğuran bir junker-burjuva uzlaşmasıyla, şu sözde *Sammlungspolitik* ile, daha başlarken bastırıldı. Bundan sonra burjuvazinin bütün potansiyel siyasal enerjisi, donanma heyecanına ve İngiliz karşıtlığına yöneltildi.[21]

Eğer Alman burjuvazisi, "siyasal görevini yapmaya zorlanamıyorsa", siyasal demokrasi uğruna verilen savaşıma işçi sınıfı önderlik etmek zorundaydı. Marx ve Engels her zaman, işçi sınıfının ancak bir demokratik cumhuriyetin siyasal bünyesi içinde iktidarı alabileceğine inanmışlardı. SPD programı, 1891'de temelden değiştirildiğinde, Engels "siyasal istemlerin" demokratik cumhuriyeti ve prenslerin saklı tutulan haklarının kaldırılmasını kapsamasında direndi.

"Kuşkusuz, Bavyera-Württemberg ayrı haklara sahip oldukça ve Thuringia haritası, bugünkü acıklı görünümü arzettikçe, toplumu devrimcileştiremezsiniz. Öte yandan, Prusya var olmaktan çıkmalı ve kendi kendini yöneten eyaletlere bölünmelidir ki, özgül prusyacılığın Almanya üzerindeki bu ağır egemenliği kalksın."[22]

Engels'in önerileri, SPD liderliğince hemen hemen tartışmasız reddedildi. Bebel, bunun nedenlerini kısaca şöyle belirtiyordu:

"Bizim Alman koşullarımızda, cumhuriyeti amaç olarak benimsemek olanaksızdır. Adamlarımız ajitasyon faaliyetlerinde, durmadan şu suçlama ile karşılaşarak köşeye sıkışacaklardır: siz zor kullanacaksınız. ... Küçük devletlere karşı tavır almak gereksizdir. Prusya'nın oyununu oynuyor olacağız ve bu, hem amaçsız, hem de başarısız olacaktır. ... Partide, bu soruna yersiz ve kapanmış bir sorun gö-

[21] Bkz: P. Anderson, *The Background of anti-English Feeling in Germany 1890-1902*, Washington 1939, s. 66-68, 128-130.

[22] *August Bebel*'den alıntı, adı geçen yapıt, s. 425, n° 6.

zü ile bakılmaktadır. Küçük devletler, düzinelerce aynı derecede gereksiz öteki kuruluşlar gibi, varlıklarını sürdürürler ve bunların tümü, dayandıkları temel sallanmaya başladığında kendiliklerinden yok olacaklardır."[23]

Bu mektup, SPD'nin siyasetinin, parti programının ifade tarzının en devrimci olduğu bir zamanda bile, ne ölçüde oportünist düşüncelerce yönlendirildiğini ortaya koymaktadır. Monarşi sorunu ile uğraşmayı reddedişleri, sosyal-demokrat liderlerin şiddet siyaseti olarak *yorumlanabilecek* herhangi bir şeyi, parti programına sokmamak konusundaki kararlılıklarının yalnızca bir örneğidir. Üstelik mektup, pek görülmemiş bir siyasal anlayış eksikliğini de açığa vurmaktadır. Küçük devletlere karşı bir kampanyanın, Prusya'nın çıkarlarına yarayacağı düşüncesi, ancak Prusya'nın 1866'daki siyasetini tamamen yanlış anlamanın bir sonucu olabilirdi. Bütün küçük devletleri ilhak etmeme yolunda o yıl alınan karar, tam Prusya çıkarlarına uygundu. Bu devletlerden bazılarının yaşamını sürdürmesi —Bismarck'ı çok uğraştıran amacın— ayrı bir varlık olarak Prusya'nın yaşamını sürdürmesinin önkoşulu idi.[24] Ayaklarının altındaki taban sarsılmaya başlayınca, bu küçük devletlerin de yok olacağı yolundaki yumuşakbaşlı güven, Engels'in belirttiği hususu, yani bu devletlerin varlığının, bu tabanın istikrarlılığında esas unsur olduğunu tamamen gözden kaçırıyordu. Erfurt programının benimsenmesini izleyen yıllarda SPD, gerçekten de Alman siyasal yapısının demokratlaştırılması savaşımında hiç bir ilerleme gösteremedi. Prusya seçim hakkının —1850'deki gerici değişiklikten bu yana değişme-

[23] Bebel'den Engels'e, 12 Temmuz 1891, aynı yapıt, s. 425. 1891'de kabul edilen Erfurt Programından, çoğu kez tam bir marksist program olarak sözedilir. Oysa, yukarda görüldüğü üzere, Engels, bu programı, yarı-lasalcı Gotha programından sonra büyük bir ilerleme olarak görmekle birlikte, önemli bazı eleştirilerini saklı tutmaktaydı.

[24] Bkz: Sir Henry Howard'ın Münih raporu, 21 Ağustos 1866, V. Valentin, *Bismarck's Reichsgründung im Urteil englischer Diplomaten*'den alıntı, Amsterdam 1938, s. 337.

mişti!— reformu için girişilen 1910-1911 ajitasyonu bile meyvesini vermedi.[25]

Prusya iktidarının ana desteği, kuşkusuz ki orduydu. 1848'de yalnızca geçici ve kısmî bir yenilgiye uğramıştı. Kırk yıl sonra hem sayıca, hem malzemece kıyaslanmaz bir biçimde güçlüydü. Engels bu artan gücün, devrimin perspektifleri açısından ne ifade ettiği üzerinde çok düşünmüştü. 1848'den sonra, halkla ordu arasında başabaş bir çarpışma sorunu olamazdı:

"Bugünün modern ordusu karşısında silahsız bir halk, önemsiz bir güçtür."[26]

Bundan, Almanya gibi militarist bir ülkede, başarılı bir devrimin, ancak ordunun kendisinde başladığı takdirde gerçekleşebileceği sonucu çıkıyordu. Engels, "parti genelkurmayının temsilcisi olarak",[27] Prusya alaylarındaki hâlâ geniş ölçüde ezilen tarım emekçisi yığınları arasından toplanan erlerin, mutlak boyuneğme ruhunu baltalamaya yönelik önlemler öne sürdü.

1884'te ordu ona "her zamankinden daha çok irticaın rezil bir aracı"[28] olarak göründüğü zaman, Engels parlamenter partinin, kraliyet topraklarının, ortaklaşa ekim için tarım emekçileri kooperatiflerine kiralanması istemini ileri süren bir karar yazmasını önerdi.

"Bununla, yalnızca bununla tarım emekçilerini kazanabiliriz; bu onların dikkatini, gelecekteki işlerinin, bugünkü haşmetli lordlarının malikânelerinin ortaklaşa ekimi olacağı gerçeğine çekmenin en iyi yoludur."[29]

Çoğu kez olduğu gibi, Almanya'daki parti liderleri Engels'in düşünce çizgisini gene hiç anlamadılar. Bebel, mev-

[25] Parti önderleri, Rosa Luxemburg'un istemi olan siyasal kitle grevi silahını kullanmayı reddetmişlerdi. Bkz: P. Nettl, *Rosa Luxemburg*, O.U.P. 1966.
[26] Engels'ten Bebel'e, 11 Aralık 1884, *August Bebel*, adı geçen yapıt, s. 204.
[27] Engels, aynı mektupta kendinden böyle sözediyor, adı geçen yapıt, s. 205.
[28] Engels'ten Bebel'e, 28 Ekim 1885, aynı yapıt, s. 239.
[29] Engels'ten Bebel'e, 11/12 Aralık 1884, aynı yapıt, s. 205.

cut hükümetin hiç bir şekilde uğraşamayacağı önlemler için kararlar almanın bir zaman israfı olacağını yazdı.[30] Engels, parti olumlu öneriler yaptığı zaman, bunların uygulanabilir şeyler olması gerektiği fikrinde birleşiyordu.

"Ama" diye ekliyordu, "*nesnel olarak* uygulanabilir olmalı, mutlaka mevcut hükümet için uygulanabilir değil. Daha da ileri gidiyorum, (bunun gibi) kapitalist üretimin yıkılmasına yolaçacak biçimde düzenlenen sosyalist önlemler öne sürdüğümüzde, bunlar *nesnel olarak uygulanabilir,* ama bu hükümet için *olanaksız* önlemler olmalıdır. ... Bu öneri hiç bir junker ya da burjuva hükümetince uygulanmayacaktır. Doğu eyaletlerinin tarım proletaryasına, junker ve müstecir sömürüsünü sona erdirmenin yolunu göstermek; bunu gerçekleştirmenin aracını onların eline vermek; köleleştirilmeleri ve alıklaştırılmaları Prusya'nın temeli olan alayları doğuran insanların bizzat kendisini harekete geçirmek; kısacası, Prusya'yı içerden temelden yıkmak — bunu yapamayacaklardır kuşkusuz. Bu, büyük mülkler var oldukça, her koşul altında kabul etmemiz gereken bir öneridir. ... Yalnızca bununla Prusya'yı yıkabiliriz ve bu öneriyi halka ne kadar çabuk anlatırsak o kadar iyi olur."[31]

Bu konuda, Engels ve Bebel arasındaki yazışma, SPD'nin tarımsal programı hakkında uzun bir tartışmanın başlangıcı oldu. Engels'in önerileri, parti tarafından kabul edilmedi, parti liderlerinin çoğu, geri tarım emekçilerinin, sosyalist fikirlerden etkileneceğine hiç bir zaman gönülden inanmamıştı. Öte yandan, Bavyera lideri Georg v. Vollmar, şiddetle, ülkesinin zengin, emek istihdam eden köylülerini güvence altına alan politikalar üzerinde direniyordu. Bunun sonucu olarak, tarım emekçileri arasında dikkate değer bir ilerleme kaydetmedeki başarısızlık, doğal ki, Alman ordusunun, Engels'in 1880'lerde dediği gibi —"her zamankinden

[30] Bebel'den Engels'e, 7 Aralık 1885, aynı yapıt, s. 248.
[31] Engels'ten Bebel'e, 20 Ocak 1886, aynı yapıt, s. 252.

daha çok irticaın rezil bir aracı"— olarak kalması anlamına geliyordu. 1907'de, Wilhelm'in oğlu, Karl Liebknecht, özellikle kura ile seçilen ulusal hizmet askerleri arasında yaygınlaşan militarizm mikrobu ile ilgili olarak partiyi uyarmaya çalıştı. Onun önerileri de Engels'in daha önceki önerileri gibi reddedildi.

Böylece, Engels'in 1895'te ölümüne kadar, eski Prusya'nın gücünü ve istikrarını yıkmada hemen hemen hiç bir ilerleme kaydedilmemişti. SPD'nin giderek daha etkileyici hale gelen seçimsel gösterileri, onun hemen hemen tam siyasal hayal kırıklığını düşmanların gözünden olduğu kadar, kendi gözünden de saklamasına neden oldu. Engels bile, arasıra aşırı iyimser tahminlere eğilim gösteriyordu. Ama ölümünden kısa bir süre önce, SPD liderleri, Marx'ın *Fransa'da Sınıf Savaşımları*'na yazdığı Alman devrimci taktikleri ve olasılıkları üzerine bir tartışmayı içeren önsözünde önemli kırpmalar isteminde bulundukları zaman, Engels partinin devrimci gelenekten giderek uzaklaştığı konusunda ciddî kuşkuları olduğunu ifade etti.[32] SPD liderleri, metnin tümünün, yeni bir Anti-Sosyalist Yasa için hükümete gerekçe sağlayacağından korkuyorlardı. Partilerinin sınırlı legalitesinin devamını, böyle bir fiyat karşılığı satın almaya hazır oluşları, gerçekte, Bismarck'ın tutucu siyasal yapısının, kendisinin siyaset sahnesinden ayrılmasından sonra da güçlü bir biçimde yaşadığının dramatik bir örneğiydi.

Engels, bu tür sapmaları, çoğu kez, SPD gibi hızla büyüyen bir işçi sınıfı partisinde doğması kaçınılmaz olan oportünizme ve küçük-burjuva eğilimlere bağlıyordu. Genel olarak sağlam, sıradan üyelere sahip olan bir partinin, böyle eğilimleri eriteceğine ya da eğer gerekliyse örgütsel bir bölünme ile yok edeceğine güveniyordu. Almanya'daki sıradan adamın özünün sağlam *olduğu* izlenimidir ki, her şeyden

[32] Bkz: Engels'ten Richard Fischer'e, 8 Mart 1895, elde kalan bir nüsha, şimdi, *International Review of Social History*, XII, 1967, kısım 2'de basılmıştır.

çok, onun, sonuna kadar, Almanya'nın devrimci olasılıkları konusunda iyimser kalmasını sağlamıştır.

Ama Engels, sıradan adamın bu sağlam özünü mahvedebilecek bir gelişmenin her zaman farkındaydı — büyük bir uluslararası savaşın patlak vermesi. 1880'lerde, böyle bir savaşın patlaması olası göründüğünde şöyle yazıyordu:

"Bir Avrupa savaşına, bir talihsizlik gözü ile bakıyorum. Bu sefer, her halk, kendi varoluşu için savaşacağından, savaş, çok ciddî olacak ve uzun yıllar sürecek bir şovenizm yangını yaratacaktır. Zaferin eşiğinde olan Rusya'daki devrimcilerin bütün çalışmaları boşa gidecek ve mahvolacaktır. Almanya'da, kendi partimiz, bir şovenizm dalgası altında ezilecek ve parçalanacaktır, ve Fransa'da da durum böyle olacaktır."[33]

1886'da, Bulgaristan bunalımının doruğunda, Engels, büyük bir uluslararası çatışmanın olası sonuçları konusuna yeniden döndü:

"Şu kadarı kesindir: savaş, hareketimizi bütün Avrupa'da geriletecek ve bazı ülkelerde tümüyle yıkacaktır. Şovenizmi ve ulusal kini şiddetlendirecektir. Bütün belirsizlikler arasında, yalnızca bir şey kesindir — savaştan sonra, tekrar baştan başlamak zorunda olacağız, ama bugünkünden bile daha uygun bir temel üzerinde."[34]

Sanırız ki, Engels, bu görünüşü gözönünde tutarak, devrimci hareketin büyümesine karşı elde kalan tek panzehir olması yönünden, bir genel savaşın kasten çıkarılma olasılığını düşünüyordu. Bölümün tamamlanmamış kısmının özet taslağından da görebileceğimiz gibi, bu, Engels'in ulaşacağı sonuç olacaktı: "Sonuç, savaştan beter bir barış — en iyisi; ya da bir dünya savaşı".[35] 1914'ten önceki son yılların barışının, Almanya'daki ya da başka yerlerdeki egemen sınıf

[33] Engels'ten Bebel'e, 22 Aralık 1882. *August Bebel*, adı geçen yapıt, s. 143.
[34] Engels'ten Bebel'e, 13 Eylül 1886, aynı yapıt, s. 236.
[35] Dördüncü bölümün son kesimi için hazırlanan taslakta. Almanca basım, s. 118.

için, gerçekte, "savaştan beter" hale gelip gelmediği, ve 1914 temmuz ve ağustos kararlarında bunun bir unsur olup olmadığı —bugünkü pek çok tarih araştırmasına konu olan— hâlâ yanıtlanmamış bir sorudur. Ama uluslararası çatışmanın işçi hareketi için doğuracağı sonuçlar, —hiç olmazsa Almanya'da—, tümüyle Engels'in otuz yıl önceden beklediği gibi olmuştur.

Bismarck'ın gerici junker imparatorluğunun, daha çağdaş burjuva rejimlerin keyfini sürdüğü kadar uzun vadeli bir istikrar dönemi yaşadığı sonucuna varmak durumundayız. Liebknecht'in Prusya'nın gücündeki büyük artışın sonuçlarına ilişkin karamsar kehaneti, sonraki Alman tarihi tarafından, Engels'in 1866'nın "olumlu yönlerinin" iyimser değerlendirmesinden daha fazla doğrulanmıştır. Alman sanayii, ulusal pazar, silah yarışı ve genişleyici bir dış politikanın sağladığı, yayılma alanına sahip oldukça, Alman burjuvazisi, giderek artan bir heyecanla çağdışı siyasal koşullara kendini uydurdu ve kendi geleneksel liberalizmini aşağıladı. Gerçekte, tecrit edilmiş olan işçi hareketi, siyasal yapıda bir reform yaptırmaya zorlama yeteneğinde olmadığını ortaya koydu ve bu yapı içinde, etkileyici örgütsel başarılarına karşın, siyasal iktidarın alınmasına doğru hiç bir önemli ilerleme kaydetmeyi başaramadı.

Bu yüzden, Alman tarihi, gerçekten de, siyasal gücün, iktisadî koşulları belirlemesinin bir örneğini değil, eskimiş, gerici bir rejimin, askerî zaferi, sınaî ve ticarî genişlemenin gereklerine göre bazı düzenlemelerle birleştirerek varlığını sürdürmesinin bir örneğini verir. Bu, gerici rejimin, iktisadî genişlemeden siyasal zehiri başarı ile çekip çıkarmasının bir örneğidir. Bu, hâlâ, özellikle işçi hareketi için temel bir inceleme konusudur. Bu incelemeye yaptığı parlak ve vazgeçilmez katkıdan ötürüdür ki, Engels'in çalışmasını yayınlıyoruz.

ERNST WANGERMANN

BİR

ZOR TEORİSİ

"Benim sistemimde, genel politika ile ekonomik yasa biçimleri arasındaki ilişki öyle kesin bir biçimde ve aynı zamanda da *öyle özgün* bir biçimde belirlenmiştir ki, incelemeyi kolaylaştırmak için, bu noktaya özel olarak değinmek yersiz olmayacaktır. *Politik* ilişkilerin biçimlenmesi, *tarihsel olarak, temel şeydir,* ve *ekonomik* bağımlılık kerteleri yalnızca *sonuçlardır* ya da özel durumlardır ve dolayısıyla her zaman *ikinci dereceden olgulardır.* Yeni sosyalist sistemlerden bazıları, politik görüngünün ekonomik koşullara bağlı olduğunu ve âdeta onun içinden çıktığını varsaymakla, yönlendirici ilke olarak tamamen ters bir ilişkinin çok göze batan salt bir benzerini alıyorlar. Bu ikin-

ci dereceden etkilerin, ikinci dereceden etkiler olarak var oldukları ve bugünkü günde en açık bir biçimde duyulabildikleri doğrudur; ama, *asıl olanı dolaysız politik zorda* aramak gerekir, herhangi bir dolaylı ekonomik güçte değil." Bu anlayış, bir başka pasajda da ifade edilmiştir; Bay Dühring orada "politik koşulların ekonomik durumun belirleyici nedeni olduğu ve tersi ilişkinin yalnızca ikinci dereceden bir tepkiyi temsil ettiği ilkesinden hareket eder... politik gruplaşma, kendi başına, hareket noktası olarak alınmayıp, salt bir *mide doldurma aracı* olarak ele alındıkça, kişi ne kadar radikal bir sosyalist ve devrimci görünürse görünsün, kafasında gizli bir gericilik dozu saklıyor demektir".

Bay Dühring'in teorisi işte bu. Burada ve başka birçok pasajda bu teori düpedüz konmuş, âdeta buyrulmuştur. Üç koca cildin hiç bir yerinde, bu teoriyi kanıtlamak ya da karşı-görüşü çürütmek için en ufak bir çaba sözkonusu değil. Lehte tanıtlar, sudan bile ucuz olsaydı, gene de Bay Dühring bize hiç bir tanıt vermezdi. Çünkü tüm mesele zaten ünlü ilk günahla, Robinson Crusoe, Cuma'yı kölesi yaptığı zaman tanıtlanmıştır. Bu bir zor eylemi, dolayısıyla politik bir eylemdi. Ve mademki bu köleleştirme tüm geçmiş tarihin altında yatan hareket noktası ve temel olgudur ve tarihe, daha sonraki dönemlerde yalnızca hafifleyen ve "daha dolaylı ekonomik bağımlılık biçimlerine dönüşen" ilk günahı, adaletsizliği aşılamıştır; ve mademki ta günümüze kadar yasallığını korumuş olan "zor üzerine kurulmuş mülkiyet" de, gene bunun gibi, bu ilk köleleştirme hareketine dayanmıştır, o halde, tüm ekonomik görüngünün politik nedenlerle, yani zorla açıklanması gerektiği ortadadır. Ve bununla yetinmeyen herkes gizli bir gericidir.

Her şeyden önce, ancak Bay Dühring kadar kendini beğenmiş birinin hiç de özgün olmayan bu görüşü böylesine "özgün" sayabileceğini belirtelim. Politik eylemlerin, devletin şaşaalı icraatının tarihte belirleyici olduğu fikri, ya-

zılı tarih kadar eskidir ve halkların, geride, sahnedeki gürültülü oyunun arkasında sessizce cereyan etmiş olan gerçekten de ileriye doğru evrimine ilişkin bize kadar ulaşan malzemenin bu kadar az olmasının da ana nedenidir. Bu fikir, geçmişteki tarihçilerin tüm anlayışlarına egemen olmuş ve ancak Restorasyon döneminin Fransız burjuva tarihçilerinden ilk darbeyi yemiştir; bu işin tek "özgün" yanı, Bay Dühring'in bütün bunlardan hiç haberdar olmamasıdır.

Dahası var: Bay Dühring'in, tüm geçmiş tarihin insanın insan tarafından köleleştirilmesine kadar izlenebileceğini söylemekte haklı olduğunu bir an için kabul etsek bile gene de sorunun temeline inmiş olmaktan çok uzak kalırız. Çünkü o zaman şu soru doğar: Crusoe, Cuma'yı nasıl köleleştirdi? Sırf keyif için mi? Yok öyle bir şey. Tersine, Cuma'nın "bir köle olarak ya da salt bir araç olarak *ekonomik* hizmet sunmaya zorunlu bırakıldığını ve yalnızca bir araç olarak tutulduğunu" görüyoruz. Cruose, Cuma'yı yalnızca, Cuma Crusoe'nun yararına çalışsın diye köleleştirmiştir. Ve, Cuma'nın emeğinden kendine nasıl bir yarar sağlayabilmiştir? Yalnızca Cuma'nın, emeği ile, Crusoe'nun onu çalışabilecek durumda tutmak için ona vermesi gerekenden daha fazla zorunlu yaşam aracı üretmesiyle. Demek ki, Crusoe, Bay Dühring'in kesin buyruklarını ihlâl ederek, Cuma'nın köleleştirilmesinden doğan "politik gruplaşmayı" "kendi başına bir hareket noktası olarak değil, salt *bir mide doldurma aracı olarak*, almaktadır"; şimdi efendisi ve ustası Dühring ile nasıl geçineceğini düşünsün bakalım.

Böylece, zorun "tarihsel olarak temel unsur" olduğunu tanıtlamak için Bay Dühring'in özellikle seçtiği çocukça örnek, gerçekte, zorun yalnızca araç olduğunu ve amacın ekonomik çıkar olduğunu tanıtlar. Ve amaç, ona ulaşmak için kullanılan araçtan ne kadar "daha temel" ise, tarihte de, ilişkinin ekonomik yanı politik yanından o kadar daha temeldir. Demek ki, örnek, tanıtlaması öngörülen şeyin tam

tersini tanıtlamaktadır. Ve Crusoe ve Cuma durumunda olanlar, şimdiye kadarki tüm egemenlik ve boyuneğme durumları için de geçerlidir. Boyun eğdirme —Bay Dühring'in zarif deyimini kullanırsak— her zaman bir "mide doldurma aracı" olmuştur (mide doldurmayı çok geniş anlamda ele alıyoruz), ama hiç bir zaman ve hiç bir yerde bir politik gruplaşma "kendi başına" kurulmamıştır. Devlet vergilerinin yalnızca "ikinci dereceden sonuçlar" olduğunu, ya da bugünün egemen burjuvazi ve yönetilen proletarya politik gruplaşmasının, egemen burjuvazi için "bir mide doldurma aracı" olarak, yani kâr etme ve sermaye biriktirme uğruna değil de, "kendi başına" ortaya çıktığını düşünebilmek için Bay Dühring olmak gerek.

Neyse, biz gene iki adamımıza dönelim. Crusoe, "elde kılıç", Cuma'yı kendine köle yapar. Ama bunu başarması için Crusoe'nun kılıçtan başka bir şeye daha gereksinmesi vardır. Herkes köle kullanamaz. Köle kullanabilmesi için insanın iki tür şeye sahip olması gerekir: birincisi, kölesinin emeği için alet ve malzemeye; ikincisi de onun için salt geçim araçlarına. Bu yüzden, kölelik mümkün hale gelmeden önce, belli bir üretim düzeyine zaten ulaşılmış olması ve belli bir bölüşüm eşitsizliğinin zaten ortaya çıkmış olması gerekir. Ve köle emeğinin, bir toplumun tümünde egemen üretim biçimi haline gelmesi için de, üretimde, ticarette ve servet birikiminde daha da yüksek bir artış esastır. Toprağın ortak mülkiyetine sahip olan eski ilkel topluluklarda, kölelik ya hiç yoktu ya da çok küçük bir rol oynuyordu. Başlangıçta köylü kenti olan Roma'da da böyleydi; ama Roma bir "dünya kenti" haline gelince ve İtalya toprak mülkiyeti giderek sayıca az son derece zengin bir mülk sahipleri sınıfının elinde toplandıkça, köylü nüfusun yerini köleler nüfusu aldı. Eğer İran savaşları döneminde, kölelerin sayısı Korent'te 460.000'e ve Egine'de 470.000'e yükseliyor ve her özgür kişiye on köle düşüyordu ise, bunun için "zor"-

un yanında başka bir şey de, yani çok gelişmiş bir sanat ve elsanatı sanayii ve yaygın bir ticaret de gerekiyordu. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki kölelik, zora, İngiliz pamuk sanayiine dayandığından çok daha az dayanıyordu; pamuk yetiştirilmeyen, ya da sınır eyaletlerinin tersine, pamuk yetiştiren eyaletler için köle beslenmeyen eyaletlerde kölelik, sırf masrafını kurtarmadığı için hiç zor kullanılmadan, kendi kendine öldü gitti.

Demek ki, bugünkü haliyle mülkiyeti, zora dayalı mülkiyet diye adlandırmakta ve onu "*kökünde* yalnızca öbür insanların doğal geçim araçlarının kullanımından dıştalanması değil, ama daha da önemlisi kölece iş yaptırmak üzere, insana boyun eğdirilmesi *yatan* egemenlik biçimi" olarak nitelendirmekle, Bay Dühring tüm ilişkiyi tepe taklak etmektedir. Kölece iş yaptırmak üzere insana boyun eğdirilmesi, bütün biçimlerinde, boyun eğdiren kimsenin, onlar olmadıkça bağımlı hale konulan kişiyi çalıştıramayacağı emek aletlerine sahip olmasını ve kölelikte ise, buna ek olarak kölesini hayatta tutmasını mümkün kılan geçim araçlarına sahip olmasını şart koşar. Bu yüzden de her durumda, ortalamanın üstünde belli bir miktar mülk sahipliğini şart koşar. Bu mülk nasıl ortaya çıkmıştır? Her halükârda, bunun aslında çalınmış olabileceği, ve dolayısıyla *zora* dayandırılmış olabileceği açıktır, ama bunun böyle olması hiç de şart değildir. Emekle edinilmiş olabilir, çalınmış olabilir ya da ticaretle veya hilekârlıkla elde edilmiş olabilir. Aslında, çalınması olanağı ortaya çıkmadan önce, emekle kazanılmış olması gerekir.

Özel mülkiyet, tarihte hiç bir şekilde hırsızlık ya da zor sonucu ortaya çıkmaz. Tersine. Tüm uygar halkların eski ilkel komünlerinde, bazı nesnelerle sınırlı da olsa, zaten vardı. Bu komünlerin içinde, önce yabancılarla takas yoluyla, meta biçimine dönüştü. Komünün ürünleri ne kadar daha çok meta biçimine büründüyse, yani ne kadar daha

az üreticilerinin kendi kullanımı için ve ne kadar daha çok değişim amacıyla üretildiyse, ve başlangıçtaki doğal işbölümü yerini, gene komün içindeki değişime ne kadar çok bıraktıysa, komünün tek tek üyelerinin sahip olduğu mülkteki eşitsizlik o kadar çok gelişti, eski ortak toprak mülkiyeti o kadar derinden sarsıldı, ve komün dağılmaya ve küçük mülk sahibi köylülerden oluşan bir köy haline dönüşmeye doğru o kadar hızlı ilerledi. Doğu despotizmi ve fetihçi göçebe halkların değişen egemenliği, binlerce yıl boyunca bu eski toplulukları sarsamadı; ilkel ev sanayiilerin, geniş-ölçekli sanayi ürünlerinin rekabeti ile yavaş yavaş yıkılması, onları çözülüp yok olmaya adım adım yaklaştırdı. Zor bu süreçte, Moselle kenarında ve Hochwald'daki köy topluluklarının (*Gehöferschaften*) ortaklaşa sahip olduğu toprağın şu sıra hâlâ gerçekleşmekte olan bölüşülmesinde oynadığı kadar az bir rol oynamıştır; köylüler, toprağın özel mülkiyetinin ortak mülkiyetin yerini almasını kendi çıkarlarına bulmaktadırlar. Keltlerde, Cermenlerde ve Pencap'ta olduğu gibi, ilkel bir aristokrasinin oluşması bile, ortak toprak mülkiyeti temeli üzerinde yer almıştır ve başlangıçta hiç bir biçimde zora değil, gönüllülüğe ve geleneğe dayandırılmıştır. Özel mülkiyetin kurulduğu her yerde, bu, değişen üretim ilişkilerinin ve değişimin bir sonucu oldu, üretim artışına ve ilişkilerin gelişmesine yaradı — dolayısıyla ekonomik nedenlerin bir sonucu oldu. Zor bunda hiç bir rol oynamamıştır. Gerçekten de, bir hırsızın, bir başkasının mülküne *elkoyabilmesi* için, özel mülkiyet kuruluşunun zaten var olması gerektiği ve bu yüzden de zorun onun sahipliğini değiştirebileceği, ama bizatihî özel mülkiyeti yaratamayacağı açıktır.

Zoru ya da zora dayanarak kurulmuş mülkiyeti, "kölece iş yaptırmak" —en modern biçimiyle ücretli emek harcamak— "üzere, insana boyun eğdirilmesini" açıklamakta da kullanamayız. Emek ürünlerinin metalara dönüştürülmesi-

nin, onları üretenler tarafından tüketilme için değil de değişim için üretilmesinin, eski toplulukların dağıtılmasında, yani özel mülkiyetin dolaylı ya da dolaysız genel yayılmasında oynadığı role daha önce değinmiştik. *Kapital*'de ise Marx, tam bir açıklıkla tanıtlamıştır ki —ve Bay Dühring bunun üzerinde tek sözcük etmekten bile kaçınmaktadır— gelişmenin belli bir aşamasında metaların üretimi kapitalist üretime dönüşür ve bu aşamada "meta üretimi ve dolaşımına dayanan yasaların, kendine maletme ya da özel mülkiyet yasalarının, kendi iç ve kaçınılmaz diyalektikleri ile, tam karşıtlarına dönüşecekleri açıkça görülür. Eşdeğerlerin değişimi, yani bizim yola çıktığımız ilk işlem, şimdi öylesine tersine dönmüştür ki, ortada yalnızca görüntüde bir değişim sözkonusudur. Bunun ilk nedeni, emek-gücü ile değişilen sermayenin kendisinin, bir başkasının eşdeğeri verilmeksizin elkonan emeğinin ürününün bir kısmıdan başka bir şey olmamasıdır; sonra, bu sermaye, onu üreten tarafından yalnız yenilenmekle kalmaz, aynı zamanda, onunla birlikte ek bir fazlanın katılması da zorunludur. ... Başlangıçta, bize, mülkiyet hakkı, insanın kendi emeğine dayanıyormuş gibi gözükmüştü. ... Şimdi ise (marksist tahlil sonunda), mülkiyet, kapitalist yönünden, başkalarına ait karşılığı ödenmemiş emek ya da ürüne elkoyma hakkı, emekçi yönünden, kendi ürününe sahip çıkma olanaksızlığı olarak ortaya çıkıyor. Mülkiyetin emekten ayrılması, sanki bunların özdeşliğinden doğan bir yasanın zorunlu sonucu halini alıyor."[1] Bir başka deyişle, tüm hırsızlık, zor ve hile olanağını dıştalasak bile, tüm özel mülkiyetin başlangıçta mülk sahibinin kendi emeğine dayandığını ve sonraki tüm süreç içinde yalnızca eşit değerlerin eşit değerlerle değişildiğini varsaysak bile, üretimin ve değişimin ileri doğru evrimi, gene de bizi zorunlu olarak mevcut kapitalist üretim tarzına, üretim araçlarının ve geçim araçlarının sayıca az bir tek sınıfın elinde tekelleşmesine, büyük çoğunluğu oluş-

turan öteki sınıfın mülksüz proleterler düzeyine düşmesine, spekülatif üretim patlamalarının ve ticarî bunalımların periyodik nöbetleşmesine ve bugünkü üretim anarşisinin bütününe götürür. Tüm süreç salt ekonomik nedenlerle açıklanabilir: hiç bir noktada, hırsızlık, zor, devlet ya da herhangi bir siyasal müdahale gerekli değildir. Burada da "zor üzerine kurulmuş mülkiyet"in, bir palavracının işlerin gerçek seyrini anlayamayışını gizlemek niyetiyle ortaya attığı bir palavradan başka bir şey olmadığı ortaya çıkar.

İşlerin bu seyri, tarihsel olarak ifade edilirse burjuvazinin evriminin tarihidir. Eğer, "politik koşullar ekonomik durumun belirleyici nedeni olsalardı" modern burjuvazi feodalizme karşı savaşım içinde gelişmiş olamaz, onun dünyaya isteyerek getirdiği en sevgili çocuk olması gerekirdi. Herkes bilir ki bunun *tam tersi olmuştur*. Başlangıçta, egemen feodal soyluluğa vergi vermekle yükümlü olan, her çeşit serf ve bağımlı köylü arasından çıkıp biraraya gelmiş, ezilen bir tabaka olan kasabalılar, soylulukla sürekli savaşımlarında birbiri ardına mevziler kazanmış, ve ensonu, en çok gelişmiş ülkelerde onun yerine iktidara sahip olmuştur. Fransa'da soyluluğu doğrudan doğruya devirerek; İngiltere'de onu gitgide daha çok burjuvalaştırarak ve süs olarak kendi başına geçirip içine alarak. Bunu nasıl başarmışlardır? Yalnızca, ardından er ya da geç, isteyerek ya da bir savaşın sonucu olarak politik koşullarda bir değişmenin ortaya çıktığı, "ekonomik durumda" bir değişme ile. Burjuvazinin feodal soyluluğa karşı savaşımı, kentin kıra, sanayiin toprak mülkiyetine, para ekonomisinin doğal ekonomiye karşı savaşımıdır; ve burjuvazinin bu savaşımdaki belirleyici silahı, onun, önce elsanatı halinde olan ve sonra, daha sonraki bir aşamada manüfaktüre geçen sanayiin gelişmesiyle ve ticaretin yaygınlaşmasıyla sürekli olarak artan *ekonomik güç* araçları olmuştur. Tüm bu savaşım boyunca, siyasal zor, krallığın, bir tabakayı ötekisiyle dene-

tim altına almak için, kasabalıları soyluluğa karşı kullandığı bir dönem dışında, soyluluğun yanında olmuştur; ama hâlâ politik bakımdan güçsüz olan burjuvazinin artan ekonomik gücü sayesinde tehlikeli hale gelmeye başladığı andan itibaren, krallık yeniden soylulukla ittifakını kurdu ve böylece, önce İngiltere'de, sonra da Fransa'da burjuva devrimine yolaçtı. Fransa'daki "politik koşullar" değişmeden kalmışken, "ekonomik durum" onları aşmıştı. Politik statüsü ile değerlendirildiğinde, soylu her şey, kasabalı hiç bir şey idi, ama toplumsal durum ile değerlendirildiğinde, kasabalı şimdi devletteki en önemli sınıfı oluştururken, soylu, tüm toplumsal fonksiyonlarından yoksun bırakılmıştı ve şimdi yalnızca ortadan kalkmış olan bu fonksiyonları için, kendisine gelen gelirler biçimi altında para çekiyordu. Hepsi bu kadar da değil. Tüm burjuva üretimi, bu üretimin —yalnızca manüfaktürün değil, elsanatı sanayiinin bile— çoktan aşmış olduğu ortaçağların feodal siyasal biçimleri içinde kısılıp kalmıştı; üretimin salt angaryaları ve kösteklerı haline dönüşmüş olan binlerce lonca ayrıcalıklarının ve yerel ve bölgesel gümrük engellerinin içinde kısılıp kalmıştı.

Burjuva devrim buna bir son verdi. Ama Bay Dühring'in buyruğuna uygun olarak, ekonomik durumu, politik koşullara uyacak biçimde ayarlayarak değil —soyluların ve krallığın yıllardan beri boş yere yapmaya çalıştıkları şey işte buydu— tersini yaparak, eski çürümüş siyasal saçmalıkları bir yana atarak ve yeni "iktisadî durumun" içinde varlığını sürdürebileceği siyasal koşulları yaratarak. Ve gereksinmelerine uydurulan bu siyasal ve yasal atmosfer içinde, burjuvazi parlak bir biçimde gelişti, öylesine parlak bir biçimde gelişti ki, daha şimdiden, soyluluğun 1789'da sahip olduğu konumu işgal etmesine pek az kaldı; burjuvazi, giderek daha çok, yalnızca toplumsal bakımdan gereksiz hale gelmekle kalmıyor, toplumsal bir engel haline de geliyor; üretken faaliyetten giderek daha çok ayrılıyor ve geç-

mişteki soyluluk gibi, gitgide daha çok, gelirini cebine indirmekten başka bir şey yapmayan bir sınıf haline geliyor, ve kendi konumundaki bu devrimi ve yeni bir sınıfın, proletaryanın yaratılmasını, herhangi bir zor hokkabazlığı olmaksızın, salt ekonomik bir biçimde gerçekleştirmiş bulunuyor. Dahası var: O kendi hareket ve faaliyetlerinin bu sonucunu hiç bir biçimde istememiştir, — tersine, bu sonuç, burjuvazinin isteğine karşı ve niyetlerine aykırı olarak, karşı konulmaz bir güçle kendini ortaya koymuştur; onun kendi üretken güçleri kendi denetiminin dışına çıkmıştır ve âdeta bir doğa yasasının zoruyla, tüm burjuva toplumu yıkıma ya da devrime doğru sürüklemektedir. Ve eğer, burjuvalar şimdi, yıkılan "iktisadî durumu" son çöküşten kurtarmak için zora başvuruyorlarsa, bu yalnızca onların da, Bay Dühring ile aynı hayalin peşinden koştuklarını; "politik koşulların ekonomik durumun belirleyici nedeni olduğu" hayalinin peşinden koştuklarını gösterir; bu yalnızca, tıpkı Bay Dühring gibi, "birincil"den, "dolaysız politik zor"dan yararlanarak, "ikincil olguları", ekonomik durumu ve onun kaçınılmaz gelişmesini yeniden biçimlendirebileceklerini; ve dolayısıyla, buhar makinesinin ve onun harekete getirdiği modern makinelerin ekonomik sonuçlarının, dünya ticaretinin ve günümüzdeki banka ve kredi gelişmelerinin ekonomik sonuçlarının, Krupp silahları ve Mauser tüfekleri sayesinde kendilerince yok edilebileceğini hayal ettiklerini gösterir.

İKİ

ZOR TEORİSİ

(DEVAMI)

GENE de Bay Dühring'in o her şeye kadir "zor"una biraz daha yakından bakalım. Robinson, Cuma'yı "elde kılıç" köleleştirdi. Kılıcı nerden aldı? Robinson Crusoe masalının hayalî adalarında bile, şimdiye kadar kılıçların ağaçlarda yetiştiği görülmemiştir, ve Bay Dühring bu soruya bir yanıt vermemektedir. Eğer Robinson bir kılıç edinebilmişse, Cuma'nın da bir sabah elde dolu bir tabanca ile ortaya çıkabileceğini varsaymakta aynı ölçüde haklı oluruz, o zaman da tüm "zor" ilişkisi tersine döner. Cuma emreder ve köle gibi çalışmak zorunda kalan da Robinson olur. Aslında bilim alanına değil, çocukların dünyasına ait olan Robinson Crusoe ve Cuma öyküsüne böyle ısrarla döndüğümüzden

ötürü okurdan özür dileriz, — ama elimizden ne gelir? Bay Dühring'in belitsel yöntemini hakkaniyetle uygulamak zorundayız ve eğer bunu yaparken, sürekli olarak salt çocukluk alanında kalıyorsak, bunda bizim suçumuz yok. Demek ki, tabanca kılıcı yener; ve bu, en çocuksu belitçiye bile, zorun, salt bir istek işi olmadığını, yürürlüğe girmeden önce, çok gerçek önkoşulların varlığını, yani daha çok yetkin olanların, daha az yetkin olanları altettiği *aletler*'in varlığını gerektirdiğini; ayrıca, genellikle silah denen bu aletlerin üretilmesi gerektiğini, bunun da daha yetkin zor araçları üreticisinin daha az yetkin araçları üreteni altetmesi anlamına geldiğini, ve tek sözcükle, zorun zaferinin silah üretimine, ve silah üretiminin de genel olarak üretime — dolayısıyla "ekonomik güç"e, "ekonomik durum"a, zorun emrinde bulunan *maddî* araçlara dayandığını her halde kavratacaktır.

Bugünlerde zor, ordu ve donanma demektir ve her ikisi de hepimizin zararını çekerek bildiğimiz gibi "çok tuzluya oturur". Ama, zor para yapamaz, olsa olsa zaten yapılmış olan parayı alabilir ve Fransız milyarları örneğinde gene zararını çekerek gördüğümüz gibi, bu da fazla bir işe yaramaz. Demek ki, son tahlilde, para ekonomik üretim yolu ile sağlanmış olmalıdır; ve onun için de zor, bir kez daha, zor aletlerinin donanım ve bakım araçlarını sağlayan ekonomik durum tarafından belirlenmiş olmaktadır. Ama hepsi bu da değil. Ekonomik önkoşullara hiç bir şey, ordu ve donanmadan daha çok bağlı değildir. Silahlanma, birleşme, örgütlenme, strateji ve taktik her şeyden önce, o dönemde üretimde ve ulaştırmada ulaşılan düzeye bağlıdır. Bu konuda her şeyi kökten değiştiren bir etki yapan şey, dâhi generallerin "özgür zekâ yaratıları" değil, daha iyi silahların bulunması ve insan unsurundaki, askerlerdeki değişmedir; dâhi generallerin oynadığı rol, olsa olsa, savaş yöntemlerini yeni silahlara ve savaşçılara uyarlamakla sınırlıdır.

14. yüzyılın başında barut, Araplardan Batı Avrupa'ya geçti ve her okul çocuğunun bildiği gibi savaş yöntemlerini baştan aşağı kökten değiştirdi. Ama barutun ve ateşli silahların ortaya çıkması, hiç de bir zor hareketi değil, sanayide ileri bir adım, yani ekonomik bir ilerlemedir. Şeylerin ister üretimine, ister yıkımına uygulansın, sanayi sanayidir. Ve ateşli silahların ortaya çıkmasının yalnızca bizzat savaşın yürütülmesi üzerinde değil, ayrıca da egemenlik ve bağımlılık politik ilişkisi üzerinde de altüst edici bir etkisi olmuştur. Barut ve ateşli silahlar elde etmek için sanayi ve para gerekiyordu ve bunların her ikisi de kentlerin burjuvalarında vardı. Bu nedenle, daha başından beri ateşli silahlar kentlerin ve feodal soyluluğa karşı kentlerce desteklenen, yükselen monarşinin silahları oldu. Soyluların şatolarının o güne kadar yanına yaklaşılamaz olan taş duvarları, burjuva topları önünde düştü, ve arkebüzlerinin mermileri, şovalyelerin zırhlarını deldi geçti. Soyluluğun zırhlı süvarisinin yenilgisi ile, soyluluğun üstünlüğü de yıkıldı; burjuvazinin gelişmesi ile, piyade ve topçu giderek daha belirleyici bir silah haline geldi; topçuluktaki gelişmenin baskısıyla, askerlik mesleği, örgütüne yeni ve tamamen sınaî bir alt kesimi, mühendisler topluluğunu eklemek zorunda kaldı.

Ateşli silahların gelişmesi çok yavaş bir süreçti. Topçuluktaki parçalar pek hantal parçalar olarak kalmıştı ve ayrıntılara ilişkin birkaç buluşa karşın, tüfek hâlâ kaba bir silahtı. Tüm piyadenin donanımına uygun bir silahın geliştirilmesi için üç yüzyıldan çok bir süre gerekti. Ancak 18. yüzyılın başlarındadır ki, piyadenin donanımında süngülü çakmaklı tüfek, sonunda mızrağın yerini aldı. O zamanın yaya askerleri, prenslerin paralı askerleri idiler, bunlar toplumun sert bir talim görmüş, ama oldukça güvenilmez ve ancak sopa zoruyla birarada tutulan en ahlâksız unsurlarından oluşuyordu; bunlar çoğu kez, zorla hizmete alınmış düşman savaş tutsaklarıydılar. Bu askerlerin yeni silahları uy-

gulayabilecekleri tek savaş biçimi, Frederick II çağında en yetkin biçimine erişen saf taktiği idi. Bir ordudaki tüm piyade, çok uzun, içi boş bir dörtgen halinde, üçlü saflarla diziliyor ve savaş düzeninde ancak bir bütün olarak hareket ediyordu; olsa olsa iki kanattan biri ilerleyebiliyor ya da biraz geride kalıyordu. Bu beceriksiz yığın, ancak tamamen düz bir alan üzerinde, o da ancak çok yavaş bir biçimde (dakikada 75 adım) düzenli olarak hareket edebiliyordu; bir savaş sırasında düzeni değiştirmek olanaksızdı ve piyade savaşa tutuşur tutuşmaz, zafer ya da yenilgi çok çabuk ve bir darbede belli oluyordu.

Kullanışlı olmayan bu saflar, Amerikan Bağımsızlık Savaşında, talim görmemiş olmalarına karşın, yivli tüfekleri ile daha da iyi ateş edebilen asi çetelerle çarpıştılar; bu çeteler kendi hayatî çıkarları için savaşıyorlardı; ve bu yüzden de paralı askerler gibi kaçmıyorlardı; İngilizlerle, onlar gibi saf halinde dizilerek ve açık, düz alanda çarpışmak lütfunda da bulunmuyorlardı. Açık bir düzende, hızla hareket eden keskin nişancı asker sıraları halinde, ormanların örtüsü altında hücuma geçiyorlardı. Saf düzeni burada güçsüz kalıyor ve görünmez ve ulaşılmaz düşmanlarına dayanamıyordu. Müfreze savaşı — savaştaki insan malzemesinde bir değişmenin sonucu olan yeni bir savaş yöntemi yeniden keşfedilmişti.

Amerikan devriminin başlattığı şeyi, gene askerî alanda Fransız devrimi tamamladı. O da, Koalisyonun iyi eğitilmiş paralı ordularına karşı, yalnızca kötü eğitilmiş, ama kalabalık asker yığınlarını, tüm ulustan toplanan askerleri çıkarabilmişti. Ama bu yığınlar, Paris'i korumak, yani belli bir alanı tutmak zorundaydılar ve bu amaç için, açık yığınsal savaşta zafer kazanmak şarttı. Salt müfreze savaşları yeterli değildi; geniş yığınlardan yararlanabilmek için bir biçim bulmak gerekiyordu ve *kol* ile bu biçim bulundu. Kol düzeni, pek az eğitilmiş birliklerin bile, hayli düzenli

ve üstelik de daha hızlı hareket etmelerini (dakikada 100 ve daha çok adım) mümkün kılıyordu; eski saf düzeninin katı biçimlerinin kırılmasını, her alan üzerinde, ve dolayısıyla saf düzeni için son derece elverişsiz alanlar üzerinde de savaşmayı; birlikleri birazcık uygun olan her biçimde gruplandırabilmeyi, ve dağınık keskin nişancı takımlarının saldırılarıyla bağlantılı bir biçimde düşman saflarını zaptetmeyi, yedekte tutulan yığınların, mevzinin belirleyici noktasında düşmanı bozacağı an gelinceye kadar, onları savaşta tutmayı ve yıpratmayı mümkün kılıyordu. Müfreze savaşçılarının ve kolların birleşik hareketine ve ordunun, bütün sınıflardan oluşmuş, bağımsız tümenler ya da kolordulara bölünmesine dayanan yeni savaş yöntemi —gerek teknik gerek stratejik yönlerden, yetkinliğinin doruğuna Napoléon tarafından vardırılan bu yöntem— esas olarak personelin değişmesi yüzünden, Fransız devriminin askerleri yüzünden zorunlu hale gelmişti. Ayrıca, iki çok önemli teknik önkoşul benimsenmiş bulunuyordu: Birincisi, sahra topları için Gribeauval tarafından gerçekleştirilen ve şimdi onlardan beklenen daha hızlı hareketi mümkün kılan, daha hafif arabalar; ikincisi de o zamana kadar namlu hizasının tamamen düz bir uzantısı olan dipçiğin meyillendirilmesi, 1777'de Fransa'da ortaya çıkmış olan bu yenilik, av tüfeklerinden aktarılmıştı ve belli bir kişiye, isabet ettirememe olasılığı olmaksızın ateş etmeyi sağlıyordu. Bu gelişme olmasaydı eski silahlarla müfreze muharebesi yapmak olanaksız olurdu.

Tüm halkın silahlandırılması biçimindeki devrimci sistem, kısa bir süre sonra, (askerlikten kurtulmak için para veren zenginler için bedel usulü ile birlikte) zorunlu askerlik olarak sınırlandırıldı ve bu biçimiyle, kıta Avrupasındaki büyük devletlerin çoğu tarafından benimsendi. Yalnızca Prusya, kendi *Landwehr*[2] sistemi ile, ulusun askerî gücüne daha büyük ölçüde başvurmayı denedi. Ayrıca Prusya

—1830 ve 1860 arasında geliştirilmiş ve savaşta kullanmaya elverişli bulunmuş olan, ağızdan dolma yivli tüfek kısa bir rol oynadıktan sonra— tüm piyadelerini en modern silahla, kuyruktan dolma yivli tüfekle donatan ilk devlet oldu. 1866'daki başarılarını da işte bu iki yeniliğe borçludur.

Fransız-Alman Savaşı, her ikisi de kuyruktan dolma yivli tüfeklerle donatılmış ve üstelik her ikisi de eski çakmaklı kaval tüfek zamanında olduğu gibi esas olarak aynı taktik düzende olan iki ordunun karşılaştığı ilk savaştı. Tek fark, yeni tip silahlara daha iyi uydurulabilen bir savaş biçimi bulmak çabasıyla, Prusyalıların bölük kolu düzenini getirmiş olmaları idi. Ama, 18 ağustos St. Privat'ta, Prusya Muhafızı bölük kolu düzenini ciddî bir biçimde uygulamaya kalkınca dövüşün tam içinde olan beş alay, iki saatten daha az bir süre içinde gücünün üçte-birinden fazlasını kaybetti (176 subay ve 5.114 er). O günden sonra da, bölük kolu bir savaş düzeni olarak, en az tabur kolu ve saf kadar mahkûm edildi; birlikleri herhangi bir yakın düzende düşman ateşiyla daha fazla karşı karşıya getirmek yolundaki tüm fikirler terkedildi, ve Alman tarafında, daha sonraki bütün çarpışmalar, yalnızca yoğun avcı grupları ile yürütüldü: zaten o zamana kadar kollar, yüksek komuta buna emirlere aykırı diye karşı çıkıyor olsa da, öldürücü kurşun yağmuru altında, her zaman böyle yoğun avcı grupları halinde dağılıyordu; ve aynı biçimde, düşman tüfeklerinden açılan ateş altında iken tek hareket biçimi *koşar adım* haline geldi. Bir kez daha er subaydan daha kurnaz çıkmıştı; şimdiye kadar kuyruktan dolma tüfek ateşi altında işe yaradığı kanıtlanmış tek savaş biçimini içgüdüsel olarak bulan *o* oldu, ve *komutanlarının* muhalefetine karşın bunu başarıyla uyguladı.

Fransız-Alman Savaşı tamamen yeni anlamlar taşıyan bir dönüm noktası oldu. Birincisi, kullanılan silahlar öyle bir yetkinleşme düzeyine ulaşmıştır ki, altüst edici herhan-

gi bir etki yapabilecek yeni bir ilerleme olanaksız hale gelmiştir. Ordular, görülebilecek herhangi bir mesafedeki bir tabura isabet kaydedebilecek toplara ve tek kişiye isabet kaydetmekte aynı ölçüde etkin olan, doldurulmaları nişan almaktan daha az zaman isteyen tüfeklere sahip olunca, sahra savaşı için bundan öte bir ilerleme pek az önem taşır. Bu nedenle evrim çağı bu yönde esas olarak kapanmıştır. İkincisi bu savaş, tüm kıta güçlerini, daha da katı bir biçimde Prusya *Landwehr* sistemini getirmek ve onunla birlikte de kendilerini birkaç yıl içinde mahvedecek bir askerî yük altına girmek zorunda bırakmıştır. Ordu devletin temel hedefi ve kendi başına bir amaç haline gelmiştir; halklar yalnızca asker sağlamak ve beslemek için vardırlar. Militarizm egemendir ve Avrupa'yı yutmaktadır. Ama bu militarizm, kendi içinde kendi yıkımının çekirdeğini de taşımaktadır. Tek tek devletler arasındaki rekabet, bir yandan onları her yıl ordu ve donanma, ağır silahlar vb. için giderek daha fazla para harcamaya, böylece malî çöküşlerini giderek daha çok hızlandırmaya, bir yandan da genel zorunlu askerlik hizmetine giderek daha yaygın bir biçimde başvurmaya, böylece uzun vadede tüm halkı silah kullanmaya alıştırmaya ve dolayısıyla belli bir anda komuta mevkiindeki, savaş-beylerine karşı kendi iradesini kabul ettirmeye yetenekli kılmaya zorlamaktadır. Ve halk yığını —kent kır işçileri ve köylüler— bir irade *sahibi olunca,* bu an gelmiş olacaktır. Bu noktada, prenslerin orduları halkın ordularına dönüşür; makine çalışmayı reddeder ve militarizm kendi öz evrim diyalektiği ile çöker. Proleter değil de *burjuva* nitelikte olduğu için 1848 burjuva demokrasisinin gerçekleştiremediği şeyi, yani emekçi yığınlara, içeriği kendi sınıf konumları ile bağdaşan bir irade vermeyi — sosyalizm mutlaka sağlayacaktır. Ve bu, militarizmin ve onunla birlikte tüm sürekli orduların *içten* parçalanması demektir.

İşte modern piyade tarihimizin ilk dersi budur. Bizi ye-

niden Bay Dühring'e götüren ikinci ders ise, tüm savaş örgüt ve yönteminin ve bunların yanısıra da zaferin ya da yenilginin, maddî, yani ekonomik koşullara: insan malzemesine ve silah malzemesine ve dolayısıyla da nüfusun nitelik ve niceliğine ve teknik gelişmeye bağlı bulunduğudur. Yalnızca Amerikalılar gibi avcı bir halk, müfreze muharebesi taktiklerini yeniden keşfedebilirdi — ve onlar salt ekonomik nedenlerden ötürü avcı idiler, tıpkı şimdi, eski eyaletlerin bu aynı Yankee'lerinin, salt ekonomik nedenlerden ötürü, artık eskinin ormanlarında hafif çarpışmalar yapmak yerine, bunu, hem de daha etkin bir biçimde, geniş yığınlardan yararlanmada büyük ilerlemeler gösterdikleri spekülasyon alanında yapan çiftçiler, sanayiciler, denizciler ve tüccarlar haline dönüşmüş olmaları gibi.

Ancak burjuvazinin ve özellikle köylülüğün ekonomik kurtuluşunu sağlayan Fransız devrimi gibi bir devrim, yığın-ordularını ve aynı zamanda da eski katı safları —savundukları mutlakiyetin bu askerî taydaşlarını— paramparça eden özgür hareket biçimlerini bulabilirdi. Ve teknikteki ilerlemelerin, askerî bakımdan uygulanabilir oldukları ve gerçekten de uygulandıkları andan itibaren, savaş yöntemlerinde, aslında çoğu kez de ordu komutasının isteğine karşı, hemen ve âdeta zorla nasıl değişiklikler ve hatta devrimler yarattığını tekrar tekrar gördük. Ve bugünlerde, herhangi bir gayretli onbaşı bile, Herr Dühring'e, bir savaşın yürütülmesinin ayrıca da üretkenliğe ve gerek savaş alanı gerek ordunun kendi cephe arkasındaki ulaştırma araçlarına ne büyük ölçüde bağlı olduğunu açıklayabilir. Kısacası, her zaman ve her yerde "zorun", zaferi kazanmasına yardım eden şey, ekonomik koşullar ve ekonomik güç araçlarıdır ki bunlar olmazsa zor zor olmaktan çıkar. Ve, savaş yöntemlerini karşı-görüşten hareketle, dühringçi ilkelere dayanarak düzeltmeye çalışan herkes, kesinlikle, yenilgiden başka bir şey elde edemez.[3]

Şimdi de karadan denize geçersek, yalnızca son yirmi yıl içinde, orada daha da eksiksiz bir devrimin yeralmış olduğunu görürüz. Kırım Savaşının savaş gemisi 60-100 toplu iki ve üç ambarlı tahta bir gemiydi; yalnızca düşük güçlü yardımcı bir buhar makinesi bulunan bu gemi hâlâ yelkenle hareket ediyordu. Gemideki topların çoğu, yaklaşık olarak 50 centner[4] çeken 32 librelik toplardı, birkaç tane de 95 centner çeken 68 librelik top bulunuyordu. Savaşın sonlarına doğru zırhlı yüzer bataryalar ortaya çıktı: bunlar hantal, hemen hemen hareketsiz canavarlardı; ama o zamanın topları için diş geçirilemez şeylerdi. Kısa süre sonra, savaş gemileri de çelik zırh levha ile kaplandılar; başlangıçta levhalar hâlâ çok inceydi, dört inçlik bir kalınlık son derece ağır bir zırh sayılıyordu. Ama kısa süre içinde topçuluktaki ilerleme zırh-kaplamayı geçti; kullanılan zırhın gücündeki her artış, levhaları kolayca delen yeni ve daha ağır bir topla karşılandı. Böylece, bir yandan on, oniki, ondört ve yirmidört inç kalınlığında zırhlı kaplamaya (İtalya üç ayak kalınlığında kaplamalı bir gemi yapmayı önermektedir), öte yandan da ağırlığı 25, 35, 80 ve hatta 100 ton olan (20 centner), 300, 400, 1.700 ve 2.000 pound'luk gülleleri daha önce hayal bile edilmemiş olan uzaklıklara fırlatan yivli toplara ulaşmış bulunuyoruz. Günümüzün savaş gemisi, 8.000-9.000 tonluk, ve 6.000-8.000 beygir gücünde, döner kuleleri ve dört ya da en fazla altı ağır topu olan, pruvası düşman gemilerini çökertmek üzere bir mahmuz biçiminde su altında uzatılmış, zırhlı uskurlu dev gibi bir buharlı gemidir. Bu gemi, buharın, yalnızca gemiyi yüksek bir hızla hareket ettirmekle kalmayıp, ayrıca da dümen mekanizmasını çalıştırdığı, demiri kaldırdığı, kuleleri döndürdüğü, topların yüksekliğini değiştirdiği ve doldurduğu, suyu pompaladığı, filikaları —bunların da bazıları buharla hareket eder— denize indirip çıkardığı vb. tek bir dev makinedir. Ve zırh-kaplama ile topların atış gücü arasındaki yarış sona ermiş olmaktan

öylesine uzaktır ki, bugün bir gemi, hemen hemen hiç bir zaman kendisinden beklenene cevap verememekte ve daha denize indirilmeden modası geçmektedir. Modern savaş gemisi, modern geniş-ölçekli sanayiin yalnızca bir ürünü değil, aynı zamanda da bir örneğidir, —hiç kuşkusuz yalnızca büyük bir para israfı üreten— yüzer bir fabrikadır. Geniş-ölçekli sanayiin en çok geliştiği ülke, bu gemilerin yapımında hemen hemen tekel sahibidir. Bütün Türk, hemen hemen bütün Rus ve çoğu Alman zırhlıları İngiltere'de yapılmıştır; biraz işe yarar zırh plakaları hemen hemen yalnız Sheffield'de yapılır; Avrupa'daki en ağır topları yapabilen üç çelik-işletmesinden ikisi (Woolwich ve Elswich), İngiltere'de, üçüncüsü ise (Krupp) Almanya'dadır. Bay Dühring'e göre "ekonomik durumun belirleyici nedeni" olan "dolaysız politik zor"un, tersine, ekonomik duruma tamamen bağımlı olduğu, denizlerdeki zor aracının, savaş gemisinin yalnızca yapımının değil, işletilmesinin de, modern geniş-ölçekli sanayiin bir kolu haline geldiği bu alanda en elle tutulur bir biçimde görülüyor. Ve bu duruma zorun kendisi, yani şimdi bir gemi için, eskiden bütün bir küçük filo için harcadığı kadar para harcayan; ve bu pahalı gemilerin daha denize indirilmeden eskimesini ve dolayısıyla değersiz hale gelmesini görmeye katlanması gereken, ve "ekonomik durum" adamının, mühendisin, şimdi gemide, "dolaysız zor" adamından, kaptandan çok daha önemli olmasına kuşkusuz tıpkı Bay Dühring gibi çok kızan devlet kadar canı sıkılan kimse olmadığı da görülüyor. Bizim ise, tersine, zırh-kaplama ile top arasındaki bu rekabetçi savaşımda, savaş gemisinin, hem müthiş pahalı hem de savaşta kullanılmaz hale gelecek biçimde en yüksek ölçüde yetkinleştirildiğini[5] ve bu savaşımın, bütün diğer tarihsel olgular gibi, militarizmi de, kendi öz gelişmesi sonucu kendi mahvına sürükleyen o içsel diyalektik hareket yasalarını deniz savaşı alanında da ortaya çıkardığını gördüğümüz zaman üzülmemiz için bir

neden yoktur.

Öyleyse burada da tam bir açıklıkla görüyoruz ki, "birincilin, herhangi bir dolaylı ekonomik güçte değil, dolaysız politik zorda aranması gerektiği" hiç de doğru değildir. Tam tersine. Zorun kendisindeki "birincil" aslında nedir? Ekonomik güç, geniş-ölçekli sanayiin güç araçlarının kullanılması. Modern savaş gemilerine dayanan, deniz üzerindeki politik zorun hiç de "dolaysız" olmadığı, tersine, ekonomik güce, son derece gelişmiş metalurjiye, usta teknisyenlerin ve son derece üretken kömür madenlerinin elde bulunmasına *bağlı olduğu* anlaşılmaktadır.

Ama bütün bunlar neye yarar? Eğer gelecek deniz savaşında Bay Dühring'i başkomutan mevkiine getirirsek, ekonomik durumun köleleri olan tüm zırhlı filoları, torpidolar ya da diğer başka ustalıklar olmaksızın salt şu "dolaysız zor"u sayesinde yok edecektir.

ÜÇ

ZOR TEORİSİ

(SONUÇ)

"İŞİN aslında *doğa* üzerindeki egemenliğin, genel olarak söylersek (!), yalnızca, *insan üzerindeki* egemenlik aracılığıyla ilerlemiş olması (ilerlemiş bir egemenlik!) çok önemli bir durumdur. Mülk toprakların oldukça büyük alanlar üzerinde işlenmesi, insan, önce bir köle emeği ya da angarya biçimi altında kullaştırılmaksızın, hiç bir zaman ve hiç bir yerde gerçekleştirilmemiştir. Şeyler üzerinde bir ekonomik egemenlik kurulmasının önkoşulu, insanın insan üzerinde politik, toplumsal ve ekonomik egemenliği olmuştur. Büyük bir toprak sahibi, onun köleler, serfler ya da diğer dolaylı olarak özgürlükten yoksun kişiler üzerindeki egemenliği olmaksızın nasıl düşünülebilir? Olsa olsa aile-

sindeki kişilerin çabalarıyla desteklenen bir bireyin çabaları, yaygın bir biçimde uygulanan tarımda ne anlam ifade edebilirdi ya da edebilir? Toprağın işlenmesi ya da bu toprak üzerinde ekonomik denetimin bireyin doğal kapasitesini aşan bir ölçüde genişlemesi, şimdiye kadar tarihte, ancak, toprak üzerinde egemenlik kurulmasından önce, ya da onunla aynı zamanda, bunun gerektirdiği insanın *kullaştırılması* ile olmuştur. Daha sonraki gelişme dönemlerinde bu kulluk yumuşadı ... daha yüksek uygarlıktaki devletlerde bunun şimdiki biçimi, az ya da çok bir ölçüde polis yönetimi altında sürdürülen ücretli-emektir. Demek ki, geniş toprak alanları üzerinde egemenlik ve (!) yaygın toprak mülkiyeti ile temsil edilen çağdaş zenginlik biçiminin pratik olanaklılığını ücretli-emek sağlamaktadır. Söylemeye gerek yok ki bütün diğer bölüşüm zenginliği tipleri tarihsel bakımdan benzer bir biçimde açıklanmalıdır ve şimdi ekonomik bakımdan en tam gelişmiş koşulların esas özelliği olan insanın insana dolaylı bağımlılığı, kendi nitelikleri ile değil, ancak daha önce var olmuş dolaysız bir kulluk ve sömürünün biraz değişikliğe uğramış bir kalıtı olarak anlaşılabilir ve açıklanabilir." Bay Dühring böyle diyor.

Tez: (İnsanın) doğaya egemenliği, (insanın) insana egemenliğini öngörür.

Kanıt: *Mülk* toprakların *oldukça büyük alanlar halinde* işlenmesi, her zaman ve her yerde yalnızca toprak köleleri aracılığıyla gerçekleştirilmiştir.

Kanıtın kanıtı: Büyük toprak sahibi, kölelerin yardımı olmaksızın, ailesiyle birlikte bile mülkünün ancak çok küçük bir parçasını *işleyebileceğine göre*, *köleler olmaksızın* büyük toprak sahipleri nasıl var olabilir?

Böylece, Bay Dühring, insanın, doğayı denetimi altına almadan önce insanı bağımlılaştırması gerektiğini kanıtlamak için, "doğa"yı, hemen "oldukça büyük alanlar halinde mülk topraklara" çeviriveriyor ve sonra da bu mülk top-

raklar —sahipliği belirtilmemiş— derhal, doğal olarak toprağını kölesiz işleyemeyecek olan büyük bir toprak sahibinin mülkiyeti haline dönüştürülüyor.

Her şeyden önce, "doğa üzerindeki egemenlik" ve "mülk toprakların işlenmesi" hiç de aynı şey değildir. Doğaya egemenlik, sanayide, hava koşullarını denetlemek yerine, hâlâ onlara bağımlı olan tarımdakinden çok başka ve daha büyük bir ölçüde gerçekleştirilmektedir.

İkincisi, oldukça büyük alanlardan oluşan mülk toprakların işlenmesi ile yetinirsek şu soru doğar: bu kimin mülk toprağıdır? O zaman, tüm uygar halkların eski tarihlerinde, Bay Dühring'in "doğal diyalektik" dediği mutat elçabukluğuyla buraya sokuşturuverdiği "büyük toprak sahipleri"-ni değil, toprağın ortaklaşa mülkiyeti ile kabile ve köy topluluklarını buluruz. Hindistan'dan İrlanda'ya kadar, oldukça büyük alanlar halindeki mülk toprakların işlenmesi, başlangıçta bu kabile ve köy toplulukları tarafından sürdürülmüştür; ekilebilir toprak bazan topluluk hesabına ortaklaşa, bazan da ormanlık ve otlaklık toprakların ortaklaşa kullanımı sürdürülürken, topluluk tarafından ailelere geçici olarak verilen ayrı toprak parçaları halinde ekilmiştir. Bay Dühring'in bütün bunlardan hiç haberdar olmaması; bütün çalışmalarının, Maurer'in tüm Alman hukukunun temeli olan Alman markının ilkel anayasası üzerine çığır açan yazıları, ve esas olarak Maurer'den esinlenen, Avrupa ve Asya'nın bütün uygar halkları arasında ilkel ortak toprak mülkiyetinin varlığını kanıtlamaya ve bunun çeşitli varoluş ve bozulma biçimlerini göstermeye yönelik, hacmi her gün daha da artan koca bir yazın konusunda tam bir bilisizliği açığa vurması, bir kez daha, Bay Dühring'in "siyaset ve hukuk alanında" yaptığı "en kapsamlı uzmanca çalışmalar"ın bir özelliğidir. Nasıl ki Bay Dühring Fransız ve İngiliz hukuku alanında ne kadar büyük olursa olsun "tüm bilisizliğini kendi kendine edinmiş"se, Alman hukuku alanındaki

çok daha büyük bilisizliğinde de durum budur. Bu alanda, üniversite profesörlerinin sınırlı ufkuna karşı böylesine şiddetli bir öfkeye kapılan adam, bugün, olsa olsa, profesörlerin bundan yirmi yıl önce bulundukları yerde bulunmaktadır.

Bay Dühring mülk toprakların oldukça büyük alanlar halinde ekilmesi için, toprak sahiplerinin ve kölelerin zorunlu olduklarını iddia ettiği zaman, bu onun açısından salt "özgür yaratı ve hayal"dir. Devletin ya da köy topluluğunun toprağın sahibi olduğu tüm doğuda, çeşitli dillerde toprak beyi terimine rastlanmaz. Bay Dühring bu konuda, Hindistan'da toprağın sahibi kim sorusunu çözme çabaları Reuss-Greiz-Schleitz-Lobenstein-Eberswalde prensi merhum Heinrich LXXII'nin, gecebekçisi kimdi sorusunu çözme çabaları kadar boşuna olan İngiliz hukukçularına danışabilir. Doğuda, fethettikleri ülkelere, ilk kez bir tür feodal toprak mülkiyeti sokanlar, Türkler olmuştur. Yunanistan, tarihe, daha kahramanlık tarihinden itibaren, kendisi de, anlaşılan, uzun ama bilinmeyen bir tarih-öncesinin ürünü olan bir toplumsal tabakalar sistemi ile girer; ama, orada bile toprak, esas olarak bağımsız köylüler tarafından işletilmekteydi; soyluların ve kabile şeflerinin daha büyük yurtlukları istisna idi ve zaten kısa süre sonra bunlar ortadan kalktılar. İtalya, tarıma esas olarak köylüler tarafından açıldı; Roma Cumhuriyetinin son zamanlarında, büyük birleşik yurtluklar, latifundia, küçük köylüleri yerlerinden edip, yerine köleleri koyduğu zaman, tarımın yerine de hayvancılığı geçirdi ve, *Pliny*'nin daha o zamandan gördüğü gibi İtalya'yı yıkıma götürdü (*latifundia İtaliam perdidere*). Ortaçağda, köylü tarımı tüm Avrupa'da egemendi (özellikle bakir toprakların ekime açılmasında); ve şimdi ele aldığımız sorun açısından bu köylülerin feodal beylere vergi ödemek zorunda olup olmadıkları, eğer ödüyorlarsa hangi vergileri ödedikleri hiç önem taşımamaktadır. Elbe'nin doğusundaki,

Slavların elinden alınan toprakları ekime açan, Friseland'dan, Aşağı Saksonya'dan, Flanders'den ve Aşağı Ren'den gelme kolonlar, bu işi hiç bir zaman "bir angarya biçimi" altında değil, çok elverişli kullanım kiraları ile özgür köylüler olarak yaptılar.

Kuzey Amerika'da toprağın çok büyük bir kısmı özgür çiftçilerin emeği ile ekime açılırken, Güneyin büyük toprak beyleri, köleleri ve doymak bilmez sömürüleriyle, toprağın gücünü artık köknardan başka bir şey çıkmayacak kadar tükettiler; öyle ki pamuk ekimi giderek daha çok Batıya kaymak zorunda kaldı. Avustralya ve Yeni Zelanda'da, İngiliz hükümetinin yapay olarak bir toprak aristokrasisi yaratmak için yaptığı bütün girişimler başarısızlığa uğradı. Kısacası, iklimin, tarımsal emeği Avrupalılar için olanaksız kıldığı tropikal ve yarı-tropikal koloniler dışında, köleleri ya da serfleri aracılığıyla doğayı egemenliği altına alan ve toprağı ekime açan büyük toprak beyinin salt bir hayal ürünü olduğu ortaya çıkar. Durum bunun tam tersidir. Antikçağda ortaya çıktığı yerde, İtalya'da olduğu gibi, işlenmemiş toprakları ekime açmaz, köylüler tarafından ekime açılmış işlenebilir toprakları otlak haline dönüştürür, koca koca ülkeleri insansız bırakır ve mahveder. Ancak çok daha yakın bir dönemde, nüfus yoğunluğunun artması toprağın değerini yükselttiği zaman ve özellikle tarım biliminin gelişmesi daha zayıf toprakları bile daha işlenebilir hale soktuktan bu yana —ancak işte bu dönemden beri büyük toprak sahipleri, işlenmemiş toprakların ve otlakların ekime açılmasına büyük ölçüde katılmaya başladılar— ve o da, gerek İngiltere'de gerek Almanya'da esas olarak ortak toprakları köylülerden çalarak. Ama bunun bile bir başka yanı vardı. İngiltere'de büyük toprak sahipleri ekime açtıkları her *acre* ortak toprak için, İskoçya'da en azından üç *acre* işlenebilir toprağı koyun otlağına ve hatta sonunda düpedüz büyük av-sporu alanlarına dönüştürdüler.

Biz burada, yalnızca, Bay Dühring'in, oldukça büyük toprak alanlarının ve dolayısıyla hemen hemen, şimdi ekili olan tüm alanların ekime açılmasının "hiç bir zaman ve hiç bir yerde", büyük toprak beylerinin ve onların kölelerinin aracılığı dışında gerçekleşmediği iddiasının — görmüş olduğumuz gibi, tarih konusunda gerçekten görülmemiş bir bilisizliği öngören bu iddianın üzerinde durmaktayız. Bu yüzden burada, ne tamamen ya da büyük ölçüde ekilebilir hale getirilmiş toprakların, çeşitli dönemlerde, ne ölçüde köleler (Yunanistan'ın en yüksek gelişme günlerinde olduğu gibi) ya da serfler (ortaçağların malikânelerinde olduğu gibi) tarafından işlenmiş olduklarını, ne de büyük toprak sahiplerinin çeşitli dönemlerdeki toplumsal görevinin ne olduğunu incelememiz gerekmez.

Ve Bay Dühring bize —bu, içinde en çok neye, tümdengelimdeki hokkabazca hileye mi, yoksa tarihin çarpıtılmasına mı hayran olunması gerektiğini bilemediğimiz— bu hayal ürünü şaheseri sunduktan sonra, utkun bir tavırla haykırıyor: "söylemeye gerek yok ki, bütün diğer bölüşüm zenginliği tipleri de, *tarihsel bakımdan benzer bir biçimde açıklanmalıdır*!" Ki bu, kuşkusuz onu, örneğin sermayenin kaynağı üzerine bir tek söz bile sarfetme zahmetinden kurtarmaktadır.

Eğer, Bay Dühring, insanın doğaya egemenliğinin bir önkoşulu olarak, insanın insana egemenliği düşüncesi ile, yalnızca genel bir biçimde, tüm mevcut ekonomik düzenimizin, tarım ve sanayiin bugün ulaşmış olduğu gelişme düzeyinin, sınıf karşıtlıkları, egemenlik ve bağımlılık ilişkileri içinde, oluşmuş bir toplumsal tarihin bir sonucu olduğunu belirtmek istediyse, çok zaman önce, *Komünist Manimesto*'dan beri beylik bir söz haline gelmiş olan bir şeyi söylemektedir. Oysa ortadaki soru, sınıfların ve egemenliğe dayanan ilişkilerin kaynağını nasıl açıklayacağımızdır, ve eğer Bay Dühring bunu yalnızca tek sözcükle, "zor"la

yanıtlıyorsa, başladığımız yere dönmüşüz demektir. Yalnızca, her zaman yönetilenlerin ve sömürülenlerin sayısının yönetenlerden ve sömürenlerden daha çok olmuş olması ve dolayısıyla gerçek zorun bu birincilerin elinde bulunması olgusu bile, tüm zor teorisinin saçmalığını sergilemeye yeter. Demek ki, egemenlik ve bağımlılığa dayanan ilişkilerin hâlâ açıklanması gerekmektedir.

Bunlar iki yoldan doğmuşlardır.

İnsanlar başlangıçta —sözcüğün dar anlamında— hayvanlar aleminden nasıl çıkmışlarsa tarihe de öyle girmişlerdir: hâlâ yarı-hayvan, vahşî, hâlâ doğa güçleri karşısında çaresiz, hâlâ kendi güçlerinden habersiz; ve dolayısıyla hayvanlar kadar yoksul ve hemen hemen onlardan pek az daha üretken. O zamanlar yaşama koşullarında belli bir eşitlik ve aile başkanları için de daha sonraki bir dönemin uygar halklarının ilkel tarımsal toplulukları arasında da devam eden bir tür toplumsal konum eşitliği —en azından toplumsal sınıfların yokluğu— hüküm sürmekteydi. Bu toplulukların herbirinde, baştan beri, bir bütün olarak topluluğun denetimi altında da olsa, korunması, bireylere bırakılması gereken bazı ortak çıkarlar vardı: anlaşmazlıkların hükme bağlanması, bireylerin yetki suistimallerinin önlenmesi; özellikle sıcak ülkelerde su kaynaklarının denetimi; ve ensonu, koşulların hâlâ kesinlikle ilkel olduğu zamanlarda, dinsel görevler. Bu görevlendirmeler her dönemin ilkel topluluklarında —en eski Alman marklarında ve hatta bugünün Hindistan'ında— görülmektedir. Bunlar doğal olarak belli ölçüde bir yetki ile donatılmıştır ve devlet gücünün başlangıçlarıdır. Üretken güçler giderek artar; artan nüfus yoğunluğu, ayrı ayrı topluluklar arasında, bir noktada ortak çıkarlar, bir başka noktada çatışan çıkarlar yaratır, bu ayrı ayrı toplulukların daha büyük birimler halinde kümelenmeleri ise, yeni bir işbölümüne, ortak çıkarları korumak ve çatışan çıkarlarla savaşmak üzere organlar kurulmasına

yolaçar. Yalnızca tüm grubun ortak çıkarlarını temsil etmeleri nedeniyle bile, tek tek her topluluk karşısında özel bir konuma —hatta bazı durumlarda bir muhalefet konumuna— sahip olan bu organlar, kısa süre sonra, kısmen, her şeyin kendiliğinden olup bittiği bir dünyada adeta doğal bir şey gibi kurulan görev kalıtımı yoluyla, kısmen de öteki gruplarla çatışmaların artan sayısı yüzünden giderek daha çok vazgeçilmez hale geldikleri için daha da bağımsız hale gelirler. Burada, toplum karşısında toplumsal görevlerin bu bağımsızlığının zamanla toplum üzerinde egemenlik haline gelinceye kadar nasıl arttığını; başlangıçta hizmetçi olanın, koşulların elverişli olduğu hallerde nasıl giderek beye dönüştüğünü; bu beyin, koşullara göre, nasıl bir Doğu despotu ya da satrapı, bir Yunan kabilesinin hükümdarı, bir Kelt klanının şefi vb. olarak ortaya çıktığını; daha sonra bu dönüşüm sırasında ne ölçüde zora başvurduğunu; ve sonunda tek tek egemenlerin nasıl bir egemen sınıf halinde birleştiklerini incelememiz gerekmez. Biz burada yalnızca, toplumsal bir görevin uygulanmasının, her yerde politik üstünlüğün temeli olduğu ve ayrıca da politik egemenliğin ancak toplumsal görevlerini yerine getirdiği zaman, uzunca bir süre varolabildiği olgusunun saptanması üzerinde duruyoruz. İran ve Hindistan'daki başa gelen ve düşen despot yönetimlerin sayısı ne kadar çok olursa olsun, bunların herbiri, nehir boylarındaki yokluğu halinde orada tarımın olanaksız hale geleceği sulamanın ortaklaşa muhafazasından her şeyden önce girişimcinin sorumlu olduğunu çok iyi biliyorlardı. Hindistan'da bunu gözden kaçırmak aydın İngilizlere nasip oldu; sulama kanallarının ve savakların çürüyüp gitmesine seyirci kaldılar ve şimdi ensonu, düzenli olarak yinelenen kıtlıklarla, Hindistan'daki yönetimlerini, hiç olmazsa öncellerininki kadar meşru kılabilecek tek faaliyeti ihmal etmiş olduklarını keşfediyorlar.

Ama sınıfların bu oluşum sürecinin yanısıra, bir başka

süreç daha meydana geliyordu. Toprağı işleyen aile içindeki doğal işbölümü, belli bir gönenç düzeyinde, aileye bir ya da daha çok yabancının emek-güçleri olarak sokulmasına olanak verdi. Bu durum özellikle, eski ortak toprak mülkiyetinin zaten dağılmış olduğu ya da en azından eski ortaklaşa ekimin, yerini toprak parçalarının herbir aile tarafından ayrı ayrı ekimine bıraktığı ülkelerde görüldü. Üretim öyle bir ölçüde gelişmişti ki, bir insanın emek-gücü şimdi kendinin salt varlığını sürdürmesi için gerekenden fazlasını üretebiliyordu; ek emek-güçlerini besleme araçları mevcuttu; onları çalıştırma araçları da; emek-gücü bir *değer* kazandı. Ama topluluğun kendisi ve onun bağlı olduğu birlik, kullanılabilir, fazla emek-güçleri vermiyordu. Öte yanda böyle güçler savaşla *sağlanıyordu* ve savaş, birkaç topluluk grubunun birbiri yanısıra aynı zamanda varoluşları kadar eskiydi. O zamana kadar kimse savaş tutsaklarının ne yapılacağını bilmiyor ve bu yüzden de onları düpedüz öldürüyor; daha da önceki bir dönemde yiyordu. Ama şimdi ulaşılmış bulunan "ekonomik durum" aşamasında, tutsaklar bir değer kazanmıştı; bu yüzden yaşamalarına izin verildi ve emeklerinden yararlanıldı.

Böylece zor, ekonomik durumu denetleme yerine, tersine, ekonomik durumun hizmetine koşuldu. *Kölelik* bulunmuştu. Kısa zamanda, gelişmesi eski topluluğu aşan bütün halklar arasında egemen üretim biçimi haline geldi, ama sonunda da onların çöküşlerinin başlıca nedenlerinden biri oldu. Tarım ile sanayi arasında daha büyük ölçekte bir işbölümünü ve böylece helenizmi, eski dünyanın açılıp büyümesini ilk kez olanaklı kılan şey, kölelik oldu. Kölelik olmasaydı, Yunan devleti, Yunan sanatı ve bilimi olmazdı; kölelik olmasaydı, Roma İmparatorluğu olmazdı. Ne var ki, Yunan kültürünün sağladığı temel ve Roma İmparatorluğu olmasaydı, modern Avrupa da olmazdı. Tüm ekonomik, politik ve entelektüel gelişmemizin, köleliğin genel olarak kabul edildiği

ölçüde zorunlu da olduğu bir durumu önkoşul olarak koştuğunu hiç bir zaman unutmamalıyız. Bu anlamda şöyle diyebiliriz: antikçağın köleliği olmasaydı, modern sosyalizm olmazdı.

Kölelik ve ona benzer şeylere, genel sözlerle küfürler savurmak ve böylesine alçaklıklara karşı yüce bir ahlâk öfkesi yağdırmak pek kolay bir şeydir. Ne yazık ki, bütün bunlar, yalnızca herkesin bildiği bir şeyi, yani bu antikçağ kuruluşlarının mevcut koşullarımıza ve bu koşulların belirlediği duygularımıza artık uygun düşmediğini ifade eder. Ama bize, bu kuruluşların nasıl doğduğu, neden varolduğu ve tarihte hangi rolü oynadıkları konusunda tek şey anlatmaz. Ve bu soruları incelediğimizde —ne kadar çelişkili ve aykırı görünürse görünsün— o zamanlar hüküm süren koşullar altında köleliğin getirilmesinin, ileri doğru büyük bir adım olduğunu söylemek zorunda kalırız. Çünkü insanın hayvandan çıktığı ve dolayısıyla barbarlıktan kurtulmak için barbarca ve hemen hemen hayvanca araçlara başvurmak zorunda kaldığı bir gerçektir. Eski komünler, varlıklarını sürdürdükleri her yerde Hindistan'dan Rusya'ya kadar, binlerce yıl boyunca en zalim devlet biçiminin, Doğu despotluğunun temelini oluşturmuşlardır. Ancak bu toplulukların dağıldıkları yerlerdedir ki, halklar kendilerini ilerletmişlerdir, ve bundan sonraki ekonomik ilerlemeleri de köle emeği yoluyla üretimin artması ve gelişmesi olmuştur. Açıktır ki insan emeği zorunlu geçim araçlarının üstünde ve dışında ancak küçük bir artık sağlayacak ölçüde, hâlâ çok az üretken olduğu sürece, üretken güçlerdeki herhangi bir artış, ticaretin yayılması, devletin ve hukukun gelişmesi, ya da sanatın ve bilimin kurulması, ancak daha büyük bir işbölümü sayesinde olanaklıydı. Ve bunun zorunlu temeli de, basit kol emeği sarfeden yığınlar ile, emeği yöneten, ticareti ve kamu işlerini yürüten ve daha sonraki bir aşamada da sanat ve bilimle uğraşan birkaç ayrıcalıklı kişi arasındaki

büyük işbölümü idi. Bu işbölümünün en basit ve en doğal biçimi gerçekten de kölelikti. Eski dünyanın ve özellikle Yunanistan'ın tarihsel koşullarında sınıf karşıtlıkları üzerine kurulu bir topluma geçilmesi, ancak kölelik biçimi altında gerçekleştirilebilirdi. Bu, köleler için bile bir ilerleme idi, köleler yığınının içinden çıktığı savaş tutsakları, şimdi, önceden olduğu gibi öldürülmek ve daha da önceki bir dönemde olduğu gibi de kızartılmak yerine, hiç olmazsa, hayatlarını kurtarabiliyorlardı.

Bu noktaya şunu da ekleyelim ki, bugüne kadar, sömüren ve sömürülen, egemen ve ezilen sınıflar arasındaki bütün tarihsel karşıtlıkların açıklaması, gene bu insan emeğinin nispeten gelişmemiş üretkenliğinde yatar. Fiilen çalışan nüfus gerekli-emeği ile, toplumun ortak işlerine —emeğin yönetilmesi, devlet işleri, yasal işler, sanat, bilim vb.— bakmak için zaman kalmayacak kadar çok uğraşmak zorunda kaldığı sürece bu işleri yönetecek, fiilî çalışmadan kurtulmuş özel bir sınıfın sürekli olarak var olması gerekmiştir ve bu sınıf, kendi yararına, çalışan yığınlara gitgide daha fazla bir emek yükü bindirmekten hiç bir zaman geri kalmamıştır. Yalnızca, modern sanayiin ulaştığı üretken güçlerdeki büyük artıştır ki, emeğin toplumun istisnasız bütün üyeleri arasında dağıtılmasını ve böylece herbir üyenin emek-zamanının, hepsine toplumun genel —gerek teorik gerek pratik— işlerine katılmak için yeteri kadar zaman kalacak biçimde sınırlandırılmasını mümkün kılmıştır. Bu yüzden, her türlü egemen ve sömürücü sınıfların hepsi ancak şimdi gereksiz ve aslında toplumsal gelişme için bir engel haline gelmişlerdir ve ancak şimdi ne kadar çok "dolaysız zor"a sahip olursa olsunlar, acımasızca ortadan kaldırılacaktır.

Bu yüzden, Bay Dühring kölelik üzerine kuruldu diye helenizme burun kıvırdığı zaman, aynı haklılıkla, Yunanlıları da buhar makineleri ve elektrikli telgrafları yok diye suçlayabilir. Ve bizim modern ücret köleliğimizin, kendi

nitelikleriyle (yani modern toplumun ekonomik yasalarıyla) değil de, ancak köleliğin biraz değişmiş ve yumuşamış bir mirası olarak açıklanabileceğini iddia ettiği zaman, bu, yalnızca ya gerek ücretli-emeğin gerek köleliğin bağımlılık ve sınıf egemenliği biçimleri olduğu anlamına gelir ki, bunun, böyle olduğunu çocuklar bile bilir ya da yanlıştır. Çünkü biz de ücretli-emeğin yalnızca, şimdi saptandığı üzere, yenilmiş düşmanlardan yararlanmanın genel ilkel biçimi olan yamyamlığın yumuşamış bir biçimi olarak açıklanabileceğini söylemekte aynı ölçüde haklı oluruz.

Öyleyse ekonomik gelişme ile karşılaştırıldığında, tarihte zorun oynadığı rol açıktır. Birincisi, tüm politik zor, başlangıçta ekonomik, toplumsal bir göreve dayanır ve toplumun üyelerinin ilkel topluluğun dağılması ile özel üreticiler haline gelmeleri ve böylece toplumun ortak görevlerinin yöneticilerinden giderek daha çok ayrılmaları oranında artar. İkincisi, politik zor toplumdan bağımsızlaştıktan ve onun hizmetçisi olmaktan çıkıp efendisi haline geldikten sonra, iki yönde işleyebilir. Ya doğal ekonomik gelişme anlamında ve yönünde işler, bu durumda, ekonomik gelişme hızlandığından, aralarında çatışma doğmaz. Ya da ekonomik gelişmeye karşı işler, bu durumda, pek az istisna ile, bir kural olarak, zor, ekonomik gelişme karşısında yenik düşer. Bu birkaç istisna, daha barbar olan fatihlerin, bir ülkenin nüfusunun kökünü kazıdıkları ya da kovdukları ve nasıl kullanacaklarını bilmedikleri üretken güçleri harabeye çevirdikleri veya yıkıma bıraktıkları münferit fetih olaylarıdır. Hıristiyanlar, Mağrip İspanyasında, Mağriplilerin son derece gelişmiş tarım ve bahçeciliğinin dayandığı sulama yapıtlarının büyük bölümüne böyle yaptılar. Daha barbar bir halkın yaptığı her fetih, kuşkusuz ekonomik gelişmeye sekte vurur ve sayısız üretken gücü yokeder. Ama fethin sürekli olduğu durumların pek çoğunda, daha barbar fatih, fetihten çıktıkça, kendini daha yüksek "ekonomik duruma" uyarlamak

zorunda kalır; yenilenler tarafından özümlenir ve çoğu durumda, onların dilini bile benimsemek zorunda kalır. Ama —fetih durumları dışında— bir ülkenin iç devlet gücü, geçmişte hemen her politik gücün belli bir aşamada başına geldiği gibi, onun ekonomik gelişmesiyle çatıştığı zaman, savaşım hep politik gücün düşmesi ile son bulmuştur. Ekonomik gelişme, acımasız ve istisnasız kendi yolunu açmıştır — bunun en son ve en çarpıcı örneğine değinmiş bulunuyoruz: Büyük Fransız Devrimi. Eğer, Bay Dühring'in teorisine uygun olarak, belli bir ülkenin ekonomik durumu ve onunla birlikte de ekonomik yapısı yalnızca politik zora dayanıyor olsaydı, Frederick William IV'ün, 1848'den sonra "muhteşem ordu"suna karşın, ortaçağ loncalarını ve diğer romantik tuhaflıkları, tam o sırada ülkesinde gelişmekte olan, demiryolları, buharlı-makineler ve geniş-ölçekli sanayi üzerine aşılamayı neden başaramadığı; ya da, çok daha fazla zor araçlarına sahip olan Rus çarının, yalnızca borçlarını ödeyememekle kalmayıp, neden Batı Avrupa'nın "ekonomik durum"undan sürekli olarak borç almadan, bu "zor"unu ayakta tutamadığı hiç mi hiç anlaşılmazdı.

Bay Dühring için zor, mutlak kötülüktür: ilk zor eylemi, ona göre ilk günahtır; bütün açıklaması, bu ilk günahla bütünleşmiş olan tüm daha sonraki tarihin lekelenmesi üzerine bir yakınmadır; bütün doğal ve toplumsal yasaların bu şeytanî güç, zor tarafından utanmazca boğulması üzerine bir yakınmadır. Oysa bu zor, tarihte başka bir rol, devrimci bir rol da oynamış; Marx'ın sözleriyle, yeni bir topluma gebe olan her eski toplumun ebesi imiş; toplumsal hareketin, sayesinde kendine yol açtığı ve ölmüş, fosilleşmiş politik biçimleri darmadağın ettiği aletmiş — bütün bunlardan Bay Dühring'te tek söz bile yok. Bay Dühring, ekonomik sömürü sisteminin devrilmesi için zorun belki de —ne yazık ki— gerekli olacağını, ancak, ah vah ederek kabul eder — çünkü her zor

kullanımı, inan olsun, onu kullananın ahlâkını bozar. Ve bu, her utkun devrimin getirdiği büyük ahlâkî ve manevî gelişmeye karşın söylenmektedir. Ve bu, —aslında halka belki de zorla kabul ettirilecek— sert bir çatışmanın, hiç olmazsa, Otuz Yıl Savaşlarının utancının bir sonucu olarak, ulusal bilince işlemiş olan kölelik ruhunun kökünün kazınması yararını sağlayacağı Almanya'da söylenmektedir. Ve bu —cansız, yavan ve aciz— vaiz zihniyeti, kendini tarihin gördüğü en devrimci partiye zorla kabul ettirme sevdasında!

DÖRT

TARİHTE ZORUN ROLÜ

ŞİMDİ, teorimizi, şiddet ve kan ve zulüm icraatıyla çağdaş Alman tarihine uygulayalım. Bu, bize, kan ve zulüm politikasının, neden bir süre için başarılı olmak ve neden sonunda yıkılmak zorunda olduğunu açıkça görmemiz olanağını sağlayacaktır.

I. 1848 — ULUSAL DEVLETLER ÖNERMESİ — İTALYA, ALMANYA, POLONYA, MACARİSTAN

1815 Viyana Kongresi, Avrupa'yı öyle bir biçimde paylaştırdı ki, yöneticilerin ve devlet adamlarının tam ahmaklığı bütün dünyaya açıklanmış oldu.[6] Napoléon'a karşı halkların genel savaşı, ulusal duyguları vahşice saldırıya uğra-

mış bütün halkların bir tepkisiydi. Viyana Kongresine katılan aristokratlar ve diplomatlar, teşekkür olsun diye bu ulusal duygulara daha da vahşice hakaret ettiler. En küçük hanedana, en büyük ulustan daha fazla önem verildi. Almanya ve İtalya, bir kez daha, küçük devletler halinde parçalandı. Polonya dördüncü kez bölündü. Macaristan bağımlı kaldı. Ve aslında, halkların haksızlığa uğradığını kimse söyleyemez, çünkü, onlar, buna, neden tahammül ettiler ve neden Rus çarını (Aleksandr I) kurtarıcıları olarak selâmladılar?

Ama bu durum devam edemezdi. Ortaçağın sonundan beri, tarih, büyük ulusal devletlerden oluşmuş bir Avrupa'ya doğru ilerlemekteydi. Yalnızca böyle ulusal devletler, egemen Avrupa burjuva sınıfı (*Bürgertum*) için normal siyasal çerçeveyi oluşturmaktadır, ve ayrıca bunlar, ulusların, uyumlu uluslararası işbirliğinin sağlanması için, —ki bu yoksa, proletarya yönetimi var olamaz—, vazgeçilmez önkoşullardır. Eğer uluslararası barış sağlanacaksa, önce, kaçınılması mümkün bütün ulusal sürtüşmeler giderilmeli, her halk bağımsız ve kendi evinin efendisi olmalıdır. Böylece, ticaretin, tarımın, sanayiin ve bunlarla birlikte, burjuvazinin toplumsal üstünlüğünün gelişmesiyle, ulusal duygu, her yerde gelişti, parçalanmış ve ezilmiş uluslar, birlik ve bağımsızlık istediler.

Bunun sonucu olarak, 1848 Devrimi, Fransa dışındaki her yerde, liberal isteklerin olduğu kadar, ulusal isteklerin doyurulması ile de ilgilendi. Ama, her yerde, utkun burjuvazinin ardında, aslında zaferi kazanmış olan ve burjuvaziyi, henüz yenilmiş düşmanın, 1849'da devrimi çökerten, monarşist, bürokratik, yarı-feodal ve askerî irticaın kollarına iten proletaryanın, korkutucu gölgesi görünmekteydi. Bu durumun ortaya çıkmadığı Macaristan'a ise, Ruslar yürüdü ve devrimi altettiler. Bununla yetinmeyen Rus çarı (Nikola I), Varşova'ya gitti ve orada, Avrupa'nın yüce hakemi olarak karar merciine oturdu. İtaatkâr bendesi Chris-

tian Glücksburg'u Danimarka tahtına vâris tayin etti. Almanya'nın birleştirilmesi hareketini geliştirme emellerinin en küçük bir ifadesini bile yasaklayarak, Prusya'yı, şimdiye kadar hiç aşağılanmadığı bir biçimde aşağıladı ve onu, *Bundestag*'ı[7] (Federal Diyet) yeniden kurmak ve, Avusturya'ya boyun eğmek zorunda bıraktı.[8] Böylece, ilk bakışta, devrimin bütün sonucu, Avusturya ve Almanya'da, hükümetin anayasal biçimde, ama eski ruhla yürütülmesi ve Rus çarının Avrupa'ya eskisinden çok daha fazla egemen olması biçiminde görünmekteydi.[9]

Ama, gerçekte, devrim, parçalanmış ülkelerin, özellikle Almanya'nın burjuvazisini, çok eskiden miras kalan hareketsizliklerinden silkip çıkardı. Bunlar, siyasal iktidarda, mütevazı da olsa, bir pay edindiler ve burjuvazinin her siyasal başarısı, sınaî bir yükselişte kullanıldı. Neyse ki artık arkalarında kalmış olan "çılgın yıl",[10] eski uyuşukluğun ve hareketsizliğin kesin olarak son bulması gerektiğini burjuvaziye oldukça açık bir biçimde göstermişti. Avustralya ve Kaliforniya'da altın bulunmasının ve diğer unsurların bir sonucu olarak, dünya ticaretinde görülmemiş bir genişleme ve iş faaliyetinde bir yükseliş meydana geldi, <sorun, fırsatı yakalamak ve payını garantilemekti...>[11] 1850'den bu yana ortaya çıkan ve özellikle 1840'tan beri, Renanya, Saksonya, Silezya ve Berlin'de, ve aynı biçimde Güneyin bir-iki kasabasında doğan geniş-ölçekli sanayiin gelişimi, şimdi hızla artıyor ve tarımsal bölgelerdeki sanayi gitgide daha çok yaygınlaşıyordu. Demiryolları yapımı hızlandırılmıştı ve bütün bunlara karşın, çok büyük ölçüde artan göç, hiç yardım gerektirmeyen bir Atlantik-ötesi Alman buharlı gemi sistemini yarattı. Alman tüccarları, bütün denizaşırı ticaret merkezlerine, sağlam bir biçimde yerleştiler. Yönettikleri dünya ticareti hacmi gitgide arttı ve yavaş yavaş, yalnızca İngiliz değil, Alman sanayi ürünlerinin de satışına girişmeye başladılar.

Ama kuvvetle gelişen bu sanayi ve ona ilişkin büyüyen ticaret için, farklı birçok ticarî ve sınaî yasaya sahip bir yığın küçük Alman devletinin varlığının, hoşgörülmez bir ayakbağı haline gelmesi kaçınılmazdı — her birkaç kilometrede farklı bir döviz kuru, her yerde, sözcüğün gerçek anlamıyla her yerde, bir iş kurmak için farklı kurallar, farklı hilekârlık, bürokratik ve malî tuzak türleri ve hatta, çoğu durumda, bir ruhsatın bile hâlâ işe yaramadığı lonca kısıtlamaları. Ve bütün bunlara ek olarak, kapitalistlerin, eldeki emek-gücünü, demir cevherinin, kömürün, su gücünün ve diğer doğal kaynakların, sınaî işletmeler kurma olanağı sağladığı yerlerde, yeterli sayıda kullanmasını olanaksızlaştıran pek çok farklı yerleşme kuralları ve ikamet kısıtlamaları.[12] Anayurdun yığın halindeki emek-gücünü, kısıtlanmamış bir biçimde sömürme yeteneği, sınaî gelişmenin ilk koşuluydu; ama, nerede yurtsever fabrikatör, Almanya'nın her yerinden işçileri biraraya getirmeye çalıştıysa, orada polis ve Yoksulları Koruma Yasası yetkilileri, göçmen akınlarına karşı işe karıştılar. Bir Alman Medenî Yasası ve bütün Alman yurttaşları için tam bir hareket özgürlüğü, düzenli bir ticaret yasası sistemi; bunlar, artık, fazla heyecanlı öğrencilerin yurtsever fantezileri değil, sanayiin yaşaması için temel koşullardı.

Üstelik, her devlette ve küçük devlette, çoğu kez de aynı devlette, iki ya da üç ayrı türden olmak üzere, farklı paralar, farklı ölçü ve ayarlar bulunuyordu. Ve bu sayısız türdeki para, ölçü ve ayarların biri bile, dünya piyasasında tanınmıyordu. Bunun sonucu olarak, dünya pazarında ticaret yapan ve ithal mallarıyla rekabet etmek zorunda olan tüccarlar ve fabrikatörler, bütün bu farklı paraları, ölçü ve ayarları kullanmalarının yanısıra, yabancılarınkini de kullanmak zorunda kalıyorlardı; pamuk ipliği, ağırlığına göre, İngiliz poundu cinsinden ayrılmalıydı, ipekli mallar metre birimiyle toplanıyor, dış hesaplar pound, sterlin, do-

lar, frank üzerinden yapılıyordu. Ve büyük-ölçekli kredi kuruluşları, bitmez tükenmez nakit hesaplamaları ve kambiyo kurlarındaki dalgalanmalarla tümüyle karmaşık hale gelen, burada gulden cinsinden, şurada Prusya taleri cinsinden banknotları, altın talerler yanında, "yeni üçte-iki" talerleri, Banka Markı, Cari Markları, 20 gulden parçası, 24 gulden parçası[13] ... ile, bütün bu çok küçük para bölgelerinde, nasıl faaliyet göstereceklerdi?

Ve bütün bunlarla başetmek mümkün olsa bile, bu cansıkıcı işlerle ne kadar enerji israf edilecek, ne kadar zaman ve para yitirilecekti? Sonunda, Almanya'da bile, insanlar, o günlerde, zamanın para demek olduğunu anlamaya başlamışlardı.

Gelişen Alman sanayii, dünya pazarına yerleşmek zorundaydı. Ancak ihracat yoluyla genişleyebilirdi. Bu, dışarda faaliyet gösteren Alman işadamlarının, uluslararası yasanın himayesinden yararlanmasını gerektiriyordu. Fransız, İngiliz ve Amerikan işadamları, her zaman, yurtdışında, kendi ülkelerinde olduğundan biraz daha fazla kurallarını çiğneme yetkisi tanıyabiliyorlardı kendilerine, elçilikleri onların yanındaydı ve âcil hallerde, daima, yaslanılacak birkaç savaş gemisi bulunuyordu. Ama Almanlar! Avusturyalılar, başka yerlerde fazla işe yaramasa da, Doğu Akdenizde (*Levant*) bir ölçüye kadar, elçiliklerine güvenebilirlerdi hiç olmazsa. Ama, ne zaman, dışardaki bir Prusyalı işadamı, elçiliğine şu ya da bu adaletsizlikten yakınsa, yanıt hep şöyleydi: "Sana layıktır. Burada ne işin var zaten? Neden ülkende kalmıyorsun?"

Bir küçük devletin yurttaşı, her şeyden önce, hiç bir yerde hak sahibi değildi. Nereye giderseniz gidin, Alman tüccarları, yabancı —Fransız, İngiliz, Amerikan— koruması altındaydılar ya da olabildiği kadar çabuk bir biçimde, yeni ülkelerinin uyruğuna geçmiş yurttaşlar olmak zorundaydılar. Ve elçilikleri, onların adına hareket etmek istese bile, bunun

ne yararı olacaktı? Yurtdışındaki Alman elçilerinin kendileri, hemen hemen lostracı muamelesi görmekteydi.

Bütün bunlardan anlaşılabilir ki, birleşmiş bir "Anayurt" isteği çok maddî bir temele sahiptir. Bu "Alman ruhunda kuvvet ve cesaretin tutuştuğu",[14] ve ortaçağ imparatorluğunun romantik ihtişamını yeniden kurmak için, bir Fransız melodisi eşliğinde, "anayurt uğruna savaşım vermek ya da ölmek üzere, gençliğin savaş bayrağı yukarda ileri atıldığı"[15] ve bayrağı taşıyan gençliğin, —sonraları— azametli mutlakiyetçiliğin oldukça basit, sofu bir hizmetkârı haline geldiği, Wartburg günleri öğrencilerinin sönük kuvveti değildir artık. Birliği ve özgürlüğü, salt birlik ve özgürlük olarak sevdiklerini sanan ve sahip oldukları fikirlerin en az karışığı olan, Almanya'yı, İsviçre modelinde kantonal bir cumhuriyet olarak örgütleme önerilerinin, öğrencilerin Hohenstaufen İmparatorluğu[16] düşüncesi kadar uygulanamaz olduğundan epeyce habersiz görünen, Hambach Festivali[17] avukatlarının ve diğer burjuva ideologlarının, çok daha ayağı yerde birlik çağrısı da değildir artık sözkonusu olan. Hayır, bu, pratik işadamlarının ve sanayicilerin âcil ticarî gereksinmelerinden doğan, ticaret ve sanayiin serbest gelişimini engelleyen tarihsel anlamda modası geçmiş bütün saçmalıkların yokedilmesi, bütün gereksiz, cansıkıcı işlerin kaldırılması için öne sürülen bir istemdi; öyle ki Alman işadamı eğer dünya pazarında bir yer edinmek istiyorsa, tüm rakiplerinin üstesinden geldiği bütün bu işlere kendi ülkesinde de bir son vermek zorundaydı. Ve artık bu istemi ileri süren kişiler, ne istediklerini biliyorlardı. İş sahibi idiler, işle meşgul olarak yetiştirilmişlerdi, nasıl iş yapılacağını biliyorlardı ve işten sözetmek istiyorlardı. Oldukça yüksek bir fiyat istenirken, onu epeyce düşürmeye hazır olmak gerektiğini de biliyorlardı. Styria ve Tirol'un ve "onuru ve zaferi bol Avusturya'nın" da dahil olduğu "Alman anayurdu" hakkında şarkılar söylüyorlardı:

"Von der Mass bis an die Memel,
von der Etsch bis an den Belt,
Deutschland, Deutschland über alles,
über alles in der Welt."[18]

(Maas'tan ta Memel'e kadar,
Adige'den Baltık'a kadar,
Almanya, Almanya, her şeyden üstün,
Dünyadaki her şeyden üstün.)

Ama bu durmaksızın büyüyen anayurtta, peşin ödeme karşılığında oldukça büyük bir indirim —yüzde 20-30— yapmaya hazırlardı. Birlik planları hazırlanmıştı ve hemen uygulanabilir türdendi.

Ama, Alman birliği, yalnızca bir Alman sorunu değildi. Otuz Yıl Savaşlarından[19] beri, hiç bir tüm-Alman sorunu, diğer Güçlerin oldukça açık müdahaleleri olmaksızın çözümlenmemişti. Frederich II, 1740'ta, Silezya'yı Fransızların yardımıyla fethetmişti. Kutsal Roma İmparatorluğunun, 1803'te, İmparatorluk Bakanlar Kurulunca yeniden örgütlenmesi, Rusya ve Fransa tarafından, kurula harfi harfine dikte ettirilmişti.[20] Ondan sonra, Napoléon, Almanya'yı kendi işine gelecek biçimde örgütledi. Ve ensonu, Viyana Kongresinde, Almanya, tekrar tıpkı 1802-1803 Regensburg Diyetinde[21] olduğu gibi, Alman prenslerinden destek alan, esas olarak Rusya'nın ve ayrıca da İngiltere ve Fransa'nın kışkırtmasıyla, —büyük ve küçük— otuzaltı devlete ve ikiyüzden fazla toprak birimine bölündü, ki bu durum, parçalanmayı daha da beter hale getirdi. Buna ek olarak, Almanya'nın bazı kısımları yabancı yöneticilere teslim edildi. Böylece Almanya, yalnız, iç çekişmelerle kendini tüketerek, güçsüz ve çaresiz bırakılmış ve siyasal, askerî ve sınaî yararsızlığa mahkûm edilmiş olmakla kalmıyor, daha da beteri, nasıl ki Fransa ve Avusturya, İtalya'nın parçalanmış bırakılmasını sağlama hakkını elde etmişlerse, Fransa ve Rusya da, sürekli kullanım yoluyla, Almanya'nın parçalan-

masında bir hak sağlamış oluyorlardı. Çar Nikola'nın, 1850'-de, anayasadaki "onaylanmamış" bütün değişiklikleri, en vahşî biçimde yasakladığı ve Federal Diyetin —Almanya'-nın iktidarsızlığının bu ifadesinin— yeniden kurulmasını zorla uygulattığı dönemde iddia ettiği hak, bu haktı.

Bu yüzden, Almanya'nın birleştirilmesi, yalnızca prens-lere ve ülke içindeki öteki düşmanlara karşı değil, yaban-cı güçlere karşı da savaşarak; ya da hatta bir başka alma-şık olan yabancı güçlerin yardımıyla sağlanmak zorunday-dı. Ve o zaman dışarda durum neydi?

II. LOUİS NAPOLÉON'UN FETİH SİYASETİ — TAZMİNAT KARŞILIĞI OLAN ULUS — İTALYA

Fransa'da Louis-Napoléon, burjuvazi ve proletarya ara-sındaki çatışmayı, köylülüğün yardımıyla, cumhurbaşkanı ve ordunun yardımıyla imparator olmak için kullanmıştı. Ama ordu tarafından yaratılan ve 1815'te saptanan Fransa sınırları içinde faaliyet gösteren bir yeni İmparator Napo-léon, ölü-doğmuş bir saçmalıktı. Yeniden doğan bir Napo-léon İmparatorluğu, Fransız şovenizminin kalıtsal rüyasının gerçekleşmesi, Fransa'nın Ren'e kadar yayılması anlamına geliyordu. Ama, her şeyden önce, Ren, Napoléon'un ulaşa-mayacağı bir yerdi. Bu yöndeki her hareket, Fransa'ya kar-şı bir Avrupa koalisyonu ile sonuçlanacaktı. Ama, ortada, Fransa'nın genel kuvvet durumunu artırmak, Batı Avrupa'-daki devrimci yükseliş dönemini, Danubian Prensliklerini işgal etmek ve Türkiye'ye karşı yeni bir fetih savaşına ha-zırlanmak için, sessizce kullanan Rusya'ya karşı bir savaş-ta, hemen hemen Avrupa'nın geri kalan bütün kesimi ile birleşerek, ordusuna yeni onurlar kazandırmak şeklinde, başka bir olasılık da vardı. İngiltere, Fransa ile ittifak kur-du. Avusturya, her ikisine karşı dostça davranıyordu. Yal-nızca kahraman Prusya, <daha dün kendisinin tepesine in-miş olan> Rus asasını öpüyor ve Rusya ile yansız bir

dostluk halinde kalıyordu. Ama, ne İngiltere, ne de Fransa, muhaliflerini gerçekten ciddî bir yenilgiye uğratmak istediler ve bu yüzden savaş, Rusya için hafif bir aşağılama ve Avusturya'ya karşı bir Fransız-Rus ittifakıyla son buldu.*

Kırım Savaşı, Fransa'yı Avrupa'nın en önde gelen gücü, ve serüvenci Louis-Bonaparte'ı günün en önemli kişisi —gerçekten fazla bir şey ifade etmiyordu bu— yaptı. Ama Kırım Savaşı, Fransa'nın yeni topraklar elde etmesi sonucunu vermemişti. Bu yüzden, [Kırım Savaşı —ç.] Louis-Napoléon'un, "İmparatorluğu genişleten" adam olarak kendi gerçek yazgısını yaşayacağı, yeni bir savaşın tohumlarını barındırıyordu.[22]

*Kırım Savaşı, kişinin, her yeni sahnede "kim, kimi aldatıyor?" diye sormak zorunda kalacağı, büyük bir yanlışlıklar komedisiydi. Ama komedi hesapsız zenginliklere maloldu ve bir milyon kişinin yaşamına son verdi. Savaş, Avusturya, Danubian Prensliklerinin üzerine yürümeden hemen önce başlamıştı. Rusya, bu durum karşısında kuvvetlerini geri çekti. Bunun sonucu olarak da, Avusturya kaldığı sürece Rusya'nın Türkiye sınırında bir savaş, olanaksız hale geldi. Ama bu, sırurda girişilen bir savaşta, Avusturya'nın ittifakını sağlamak için, savaşın, ciddî olarak, Polonya'yı yeniden kurmak ve Rusya'nın batı sınırını hemen ve her zaman için geri itmek amacıyla verilmesi esastı. Hâlâ toprakları üzerinden Rusya'nın bütün ithalâtı geçen Prusya, böylece işe karışmaya zorlanacaktı. O zaman, Rusya, hem karadan, hem nehirden kuşatılacak ve kısa zamanda yenilecekti. Ama müttefiklerin niyeti bu değildi. Tam tersine. Ciddî bir savaşa girişme tehlikesinden kurtulduklarına pek memnun olmuşlardı. Palmerston, savaş alanını, Ruslara pek uygun gelen Kırım'a kaydırmayı önerdi ve Louis-Napoléon, bu projeye katılmaktan yalnızca büyük bir mutluluk duydu. Kırım'daki savaş, ancak sahte bir savaş olabilirdi ve böylece, savaşa katılan önemli bütün ülkeler tatmin ediliyorlardı. Ama Çar Nikola gerçek bir savaş vermeyi kafasına koymuştu ve sahte bir savaşa uygun olan arazinin, gerçek bir savaş için uygun olmayacağı gerçeğine önem vermedi. Rusya'nın savunma üstünlüğü olan, geçit vermez ve kıt kaynaklı, nüfusu az topraklarının genişliği, her Rus saldırısı ile, Kırım'da her yerdekinden fazla bir biçimde, Rusya aleyhine sonuçlara yolaçtı. Saldırganların mezarı olabilecek Güney Rusya stepleri, Nikola'nın sonuncuları karakışta olmak üzere, birbiri ardısıra zalim ve aptal bir ilgisizlik ile Sivastapol üzerine sürdüğü Rus ordularına mezar oldu. Ve hemen hemen hiç teçhizatı olmayan, pek az erzaka sahip, aceleyle toplanmış son bölükler, yürüyüş sırasında güçlerinin üçte-ikisini yitirince (koca taburlar karda yokolup gitmişlerdi) ve geri kalanlar düşmanı Rusya'dan atamaz durumda kalınca, işte o zaman, kibirli, boş kafalı Nikola feci biçimde çöktü ve kendini zehirledi. Böyle olunca da, savaş bir kez daha sahte bir savaş haline dönüştü ve kısa bir süre sonra barış yapıldı.

Bu yeni savaşın temeli, ilk savaşta, Sardinya'nın bir Fransız uydusu olarak ve Avusturya'ya karşı bir ileri karakol özel rolüyle Batılı güçler ittifakına katılmasına izin verilmesiyle, daha şimdiden atılmıştı. Bu savaş, Avusturya'ya ceza biçmekten daha makbule geçecek bir şey düşünemeyen Rusya ile Louis-Napoléon arasında yapılan anlaşmanın sağladığı barış kararıyla daha da hazırlandı.[23]

Louis-Napoléon, şimdi, Avrupa burjuvazisinin mabudu idi: bu, yalnızca burjuvazinin siyasal egemenliğini yıkarken toplumsal egemenliğini koruyarak, 2 Aralık 1851[24] hükümet darbesi ile, "toplumu kurtardığı" için değil; yalnızca, uygun koşullarda, genel oyun, nasıl yığınları ezmek için bir araç haline dönüştürülebileceğini gösterdiği için değil; yalnızca yönetimi sırasında, sanayi ve ticaret ve özellikle spekülasyon ve borsa dalavereleri görülmemiş bir hızla ilerlediği için değil; ama hepsinden de önemlisi, burjuvazi, onun kişiliğinde, kendi etinden, kendi kemiklerinden oluşan, ilk "büyük devlet adamını" gördüğü için böyleydi. Bütün öteki gerçek burjuvalar gibi, o da bir türedi, bir *parvenu* [sonradan görme —ç.] idi. Her işe girmeye hazır olduğundan, İtalya'da Karbonari üyeliği,[25] İsviçre'de topçu subaylığı, İngiltere'de borca batmış aristokratik serserilik ve Geçici Polis Memurluğu[26] yapmıştı. Nasıl ki, *par excellence* [en üstün derecede —ç.] bir burjuva, Amerikan burjuvası, kısmen doğru, kısmen hileli, bir dizi iflâsla, milyoner olmaya hazırlanırsa, her zaman ve her yerde, Tahta hak iddia eden bir kişi olarak, o da, serüvenci geçmişi ve ahlâkî düşkünlüğü vasıtasıyla, bütün ülkelerde, Fransa İmparatoru ve Avrupa'nın yazgısını belirleyen hakem mevkiine hazırlandı. İmparator olarak, siyaseti, kapitalist kârının çıkarlarına ve borsa dalavereleriine bağımlı kılmakla kalmadı, ayrıca, siyasetini, hemen hemen borsa çizgileri üzerinde yürüttü ve "ulusallık ilkesi" üzerinde spekülasyona girişti.[27]

Almanya'yı ve İtalya'yı parçalanmaya zorlamak hakkı,

o zamana kadar, Fransız siyasetinin, kimseye devredilmeyen temel bir hakkı idi. Şimdi ise, Louis-Napoléon, sözde tazminat karşılığı, bu hakkı, azar azar takas etmeye başlamıştı. Eğer her iki ülke de, birliğe doğru attıkları her adımı, ona toprak vermek suretiyle öderlerse, parçalanmalarına bir son vermek için, Almanya ve İtalya'ya yardıma hazırdı. Bu yolla, yalnızca Fransız şovenizmi doyurulmuş ve İmparatorluk yavaş yavaş 1801[28] sınırlarına getirilmiş olmakla kalınmayacak, ayrıca, Fransa, tekrar aydın ve özgürlükçü bir güç gibi, Louis-Napoléon ise, ezilen ulusların koruyucusu gibi görüneceklerdi. Ve burjuvazinin tümü, dünya pazarındaki ticaretin önündeki bütün engelleri kaldırmakta çok büyük çıkarı olduğundan, aydınlanma ve ulusallık uğrunda heyecanla dolarak, bu dünyayı kurtaran aydınlanmayı, oybirliğiyle alkışlayacaktı.

İlk girişim, 1849'dan beri, Avusturya'nın tamamen egemenliği altında olan İtalya'da yapıldı. Avusturya, o zamanlar, Avrupa'nın ortak şamar oğlanı idi. Kırım Savaşının tatsız sonuçları, yalnızca sahte bir savaş isteyen Batılı Güçlerin kararsızlığını değil, Batılı Güçlerin kendilerinin sorumlu olduğu, Avusturya'nın kararsız davranışına bağlanıyordu. Ama Rusya, Avusturya'nın Prut üzerinde ilerlemesine —Rusya'nın, 1849'da, Macaristan'da, ona yaptığı yardıma verdiği bu karşılığa— öylesine köpürüyordu ki, (oysa asıl bu ilerleme Rusya'yı kurtarmıştı), Avusturya'ya yapılacak her saldırıyı, büyük bir hoşnutlukla karşılıyordu. Artık, Prusya hesaba katılmıyordu ve zaten Paris Barış Kongresinde,[29] *hiçe sayılmıştı*. Ve böylece "Tam Adriyatik'e kadar" İtalya'nın kurtarılması için verilen savaş, Rusya'nın gözyumması ile planlanmış, 1859 ilkyazında başlatılmış ve yazın, Mincio nehrinde tamamlanmıştı. Avusturya, İtalya'dan atılmadı. İtalya ne "Tam Adriyatik'e kadar" kurtarıldı; ne de birleştirildi. Sardinya genişleyebildi, ama Fransa, Savoie ve Nice'i ve böylece de, İtalya ile 1801 sınırını

elde etti.

Ama İtalyanlar bu durumdan hoşnut değillerdi. O zamanlar, İtalya'da, hâlâ küçük-ölçekli imalât hüküm sürüyordu. Büyük-ölçekli sanayi, hâlâ çocukluk çağındaydı. İşçi sınıfı, hiç bir şekilde, tamamen mülksüzleştirilmiş ya da proleterleştirilmiş değildi. İşçiler, hâlâ, kasabalarda, kendi üretim araçlarına sahiptiler ve sınaî faaliyet, tarımsal bölgelerde, küçük toprak sahipleri ve çalışan köylülerce, bir ek gelir kaynağı olarak ele alınıyordu. Bunun sonucu olarak, burjuvazinin enerjisi, henüz, modern, sınıf bilincine sahip bir proletaryaya karşı savaşımda harcanmış değildi. Ve İtalya'nın parçalanmışlığı, esas olarak Avusturya egemenliği yüzünden olduğu için —ki onların himayesi altında prensler kötü yönetimlerini had safhaya getirmişlerdi— büyük toprak sahibi aristokrasi ve kentli yığınlar, ulusal bağımsızlığın şampiyonu olarak burjuvaziyi desteklediler. Ama Avusturya egemenliği —Venedik hariç— 1859'da sarsıldı, Rusya ya da Fransa perdesi altında İtalyan sorunlarına daha fazla karışması olanaksız hale geldi. Artık ondan kimse korkmuyordu. Ve Garibaldi'nin kişiliğinde, İtalya, antikçağ kahramanları gibi bir kahramana, harikalar yaratabilen ve yaratmış olan bir adama sahipti. Garibaldi, bin gönüllüsü ile, bütün Napoli krallığına son verdi, İtalya'yı gerçekten birleştirdi, ve bonapartçı siyasetin yapay ağında delikler açtı. İtalya, özgürdü ve gerçekten birleşmişti, Louis-Napoléon'un entrikaları ile değil, devrim yoluyla.

İtalya savaşından sonra, İkinci Fransa İmparatorluğunun dış politikası, artık kimse için gizemli değildi. Büyük Napoléon'un fatihleri, cezalandırılacaktı, ama *l'un aprés l'autre,* birbiri ardısıra. Rusya ve Avusturya, kendi paylarına düşen ilgiyi görmüşlerdi; bundan sonra uğraşılacak olan Prusya idi. Ve Prusya, her zamankinden çok hakir görülüyordu. İtalya savaşı sırasındaki siyaseti, tıpkı 1795 Basle Barışı zamanında olduğu gibi, korkakça ve acıklı olmuş-

tu.[30] "İstediği gibi harekette serbest olma" siyasetinin sonucu şu oldu; Avrupa'da tamamen tecrit edilmiş olarak kaldı, küçük büyük bütün komşuları, Prusya'nın cezalandırılmasını dört gözle bekliyorlardı ve Prusya, yalnızca, Ren'in Sol Yakasını Fransa'ya teslim etmek "serbestliğine" sahipti.[31]

1859'dan sonraki ilk dönemde, Ren'in Sol Yakasının, bir daha ele geçmeyecek biçimde, Fransa'ya terkedildiği inancı, en çok Renanya'da olmak üzere, yaygınlaşmıştı. Halk bundan hoşlanmıyordu ama, bunu kaçınılmaz bir alınyazısının gelişi gibi görüyor ve gerçeği söylemek gerekirse, pek fazla korkmuyordu. Gerçekten özgürlük getirmiş olan Fransızlara ait eski anılar, köylülüğün ve küçük-burjuvazinin kafasında yeniden canlanıyordu. Burjuvazinin malî aristokrasi kesimi, özellikle Köln'de, Paris Crédit Mobilier'in[32] ve öteki bonapartçı şirketlerin hileli alışverişlerine boğazına kadar batmıştı ve yüksek sesle ilhak çağrısında bulunuyordu.*

III. ALMANYA'DA DURUM — BİRLİK (1) DEVRİMLE, (2) AVUSTURYA'NIN EGEMENLİĞİNDE (3) PRUSYA'NIN EGEMENLİĞİNDE

Ama, Ren'in Sol Yakasının kaybı, yalnızca Prusya'nın değil, Almanya'nın da zayıflaması anlamına geliyordu. Ve Almanya, her zamankinden çok bölünmüştü. Prusya'nın, İtalyan savaşındaki yansızlığı yüzünden, her zamankinden daha çok birbirine yabancılamış olan Avusturya ve Prusya, Louis-Napoléon'a, yeni bir Ren Konfederasyonunun[33] Koruyucusu olarak, yarı-dehşet, yarı-özlemle bakan küçük prensler yığını — işte resmî Almanya'da durum buydu. Ve bu,

* Marx ve ben, Renanya'daki halkın genel görünümünün bu olduğunu, birkaç vesile ile yerinde saptamak olanağını bulmuştuk. Sol Yakadaki sanayiciler, bana birçok şeylerin yanısıra. Fransız gümrük tarifeleri altında işlerinin nasıl yürüyeceğini sorarlardı.

dağılma tehlikesini ancak bütün ulusun birleşik güçlerinin önleyebileceği bir zamanda oluyordu.

Ama, bütün ulusun güçleri nasıl birleştirilecekti? İstisnasız hepsi bulanık nitelik taşıyan, 1848 kalkışmaları başarısızlığa uğradıktan, ve başarısızlıklarıyla sisin çoğunu dağıttıktan sonra, açık olan üç yol vardı.

Birinci yol, tek tek devletlerin tümünün ortadan kaldırılmasıyla ülkenin gerçekten birleştirilmesi yoluydu, bir başka deyişle, açık devrimci yoldu. Bu yol, kısa süre önce, Savoyard hanedanının devrim tarafında yer aldığı ve böylelikle İtalya hükümdarlığını elde ettiği İtalya'da, başarıya ulaşmıştı. Ama bizim Alman Savoyardları, Hohenzollernler, ve onların, Bismarck damgası taşıyan en cüretkâr Cavourları bile, böylesine cesur hareket etme yeteneğinden kesinlikle yoksunlardı. Ren'in Sol Yakasının ötesindeki bir savaşta, halk, her şeyi kendisi yapmak zorunda kalacaktı ve sanırım, gerekli olanı yapacak yetenekte idi. Prusyalıların, kaçınılmaz olarak, Ren'in öteki yakasına geri çekilmeleri, Ren müstahkem mevkilerinin kuşatılması, kaçınılmaz olarak, bunu izleyen Güney Alman Prenslerinin ihaneti, bütün hanedanları darmadağın edecek bir ulusal hareket başlatmaya yetebilirdi. Ve o zaman, kılıcını ilk kınına koyan Louis-Napoléon olacaktı. İkinci İmparatorluk, ancak, Fransız devriminin varisi ve halkların kurtarıcısı sıfatıyla, gerici rejimleri düşman olarak kullanabilirdi. Kendisi, bizzat devrime katılan bir halk karşısında, güçsüzdü; gerçekten de, başarılı bir Alman devrimi, bütün Fransız İmparatorluğunun devrilmesi için bir uyarıcı unsur rolü oynayabilirdi. Bu, olayların alabileceği en iyi yöndür. Eğer, pek sıkışık bir durum olur ve eğer prensler, hareketi altederlerse, Ren'in Sol Yakası, geçici olarak, Fransızlara terkedilmiş, prenslerin aktif ya da pasif ihaneti bütün dünyaya teşhir edilmiş, Almanya'nın önünde, devrimden prenslerin kovulması ve birleşmiş Alman Cumhuriyetinin kurulmasından

başka yol kalmamış olacaktı.

Durum gösteriyordu ki, Almanya'nın bu yolla birleştirilmesine, ancak, Louis-Napoléon, Ren sınırındaki savaşı başlatırsa, girişilebilirdi. Bu savaş, daha sonra değineceğimiz nedenlerden ötürü gerçekleşmedi. Bunun sonucu olarak, ulusal birleşme, bugün ya da yarın derhal çözümlenmesi gereken, yoksa yıkıma yolaçacak, son derece âcil, bir ölüm-kalım sorunu olmaktan çıktı. Ulus, bir süre bekleyebilirdi.

İkinci yol, Avusturya egemenliği altında birleşme idi. 1815'ten beri, Avusturya, napolyoncu savaşların ona kabul ettirdiği koşullar olan, iyice belirlenmiş bir bölgeyi kapsayan, toplu bir devlet olma konumunu isteyerek korumuştu. Elinden alınmış olan Güney Almanya'daki mülkleri üzerinde hak iddia etmiyordu. Monarşinin eski özünden geri kalana, coğrafî ve stratejik açıdan daha kolay özümlenebilecek, eski ve yeni toprakları bağlamakla yetiniyordu. Joseph II'nin koruyucu gümrükleri ile başlayan, Francis II'nin İtalya siyaseti ile yoğunlaşan ve İmparatorluğun[34] ve Ren Konfederasyonunun dağılması ile tamamlanan Alman Avusturyasının, Almanya'nın geri kalan kısmından ayrılması, 1815'ten sonra engellenemedi. Metternich, devletinin Alman tarafına, gerçek bir Çin Seddi çekti. Gümrük duvarı, Almanya'nın maddî ürünlerini, sansür ise, fikrî ürünlerini dışarda tutuyordu; pasaportlarla ilgili anlatılmaz düzenbazlık, kişisel ilişkiyi en azına indiriyordu. İçerde, güvenlik, Almanya'da bile tek olan ve ne kadar zayıf olursa olsun, her çeşit siyasal kıpırdanışlara karşı yönelmiş olan keyfî bir mutlakiyet rejimi ile sağlanıyordu. Böylece, Avusturya, Avrupa'daki bütün burjuva-liberal hareketten kesinlikle ayrı duruyordu. 1848 olayları, en azından, fikrî duvarın çoğunun yıkılmasını sağladı, ama bu sonuçlar, Avusturya'nın, Almanya'nın geri kalan kısmına yakınlaştırılmasına pek yardımcı olmadı. Tam tersine, Avusturya, bağımsız bir Büyük Güç

olma durumuna, gitgide daha fazla ağırlık verdi. Ve böylece, Prusya askerlerinden nefret edilir, ve bunlar yerilirlerken, Federal kalelerin[35] Avusturyalı askerlerinin çok tutulmalarına karşın ve Almanya'nın katoliklerin ağır bastığı güney ve batı bölgelerinde, Avusturya'nın hâlâ popüler olmasına ve saygı görmesine karşın, gene de belki küçük ya da orta boy devletlerin yöneticileri olan, bir ya da iki Alman prensi dışında, kimse Avusturya egemenliğinde, Almanya'nın birleştirilmesini ciddî olarak düşünmüyordu.

Gerçekten de başka türlü olamazdı. Gizlice, romantik İmparatorluk hülyaları beslese de, Avusturya'nın kendisi, başka türlü olmasını istemiyordu. Sonunda. Avusturya gümrük duvarı, Almanya'daki tek önemli engel olarak kaldı ve bunun için ona daha çok içerlendi. Bağımsız Büyük Güç politikası, Alman çıkarlarının, Avusturyalı, yani İtalyan, Macar vb. çıkarları uğruna feda edilmesi anlamına gelmiyorsa, boşunaydı. Devrimden sonra, Avusturya, eskiden nasılsa öyle kaldı, Almanca konuşan bütün devletlerin en gericisi, modern gelişmelere kendini uyarlamaya en gönülsüz olanı, ve ayrıca, özellikle katolik olan tek Büyük Güç. Devrim-sonrası hükümet, eski katolik ve cizvit düzenini[36] tekrar kurmaya ne kadar çok uğraşırsa, üçte-ikisi protestan olan bir ülkede, etkisini sürdürmeyi o kadar olanaksız buldu. Ve ensonu, Avusturya egemenliğinde birleşmek, ancak Prusya'yı ezmekle mümkündü. Bu kendi başına Almanya için küçük bir felâket olsa da, Prusya'nın Avusturya tarafından yıkılması, Rusya'daki Devrimin yaklaşan zaferinden önce Avusturya'nın Prusya tarafından yıkılması kadar (ki zaferden sonra, bu gereksiz olacaktır, çünkü böyle bir olayla gereksiz hale gelen Avusturya, o zaman kendi kendine çökecektir) vahim bir şey olacaktı. Kısacası, Avusturya'nın kanadı altında Alman birliği, romantik bir düş idi; küçük ve orta boy devletlerin prensleri, 1863'te Francis-Joseph'i Alman İmparatoru ilân etmek üzere Frankfurt'ta toplandık-

ları zaman, bunun böyle olduğunu ortaya koydular. Prusya Kralı, yalnızca kenara çekilmiş ve Kaiser komedisi, kötü bir fiyasko ile son bulmuştu.[37]

Böylece geriye üçüncü yol kalıyordu — Prusya'nın önderliğinde birleşme. Ve gerçekte de, durum böyle olduğu için, spekülasyon âleminden, oldukça kirli de olsa, daha sağlam olan fiilî *Realpolitik*[38] zeminine ineceğiz.

Frederich II zamanından beri, Prusya Almanya'ya, Polonya'ya baktığı gözle, yalnızca fethedilecek bir bölge, insanın uzanabileceği her şeyi ele geçirdiği bir bölge gözü ile bakmıştı, ama doğal olarak anlaşılmıştır ki, bunu başkalarıyla paylaşmak gerek. Almanya'yı başkalarıyla —hepsinden önce Fransa ile— paylaşmak, Prusya'nın 1740'tan beri "Alman uğraşı" olmuştu. "*Je vais, je crois, jouer votre jeu; si les as me viennent, nous partagerons*" —(Sanırım sizin usulünüze göre oynayacağım. Eğer as gelirse, o zaman paylaşırız)— bunlar Frederick'in, ilk savaşına başladığında, Fransız Elçisi Beaurau'ya vedâ sözleriydi.[39] Bu "uğraşa" bağlı kalarak, Prusya, 1795 Basle Barışında, Almanya'ya ihanet etti ve daha fazla toprak vaadi karşılığında, Ren'in Sol Yakasının Fransa'ya terkedilmesine peşinen razı oldu (5 Ağustos 1796 Antlaşması) ve 1802'de, Rusya ve Fransa'nın zorla kabul ettirdiği Federal Diyetin tatil edilmesi ile Reich'a ihanetinin ödülünü hemen aldı.[40] <Rusya ve Fransa'nın, İmparatorluk Bakanlar Kuruluna zorla kabul ettirdikleri bir karar ile ihanetinin ödülünü gerçekten aldı.> 1805'te, Napoléon, Prusya'nın önüne, onun öteden beri peşinde olduğu, Hanover yemini atar atmaz, Prusya, müttefikleri olan Rusya ve Avusturya'ya tekrar ihanet etti; ancak cazip, ama aptalca entrikalarında yakayı ele verdi ve böylece Napoléon'la savaşa girdi ve Jena'da belâsını buldu.[41] Bu yenilginin etkisi öylesine büyüktü ki, 1813 ve 1814 zaferlerinden sonra bile, Frederick William III, bütün Batı Alman ileri karakollarından çekilmek ve kendini Kuzey-Doğu Almanya'nın işgali-

ne adamak ve eğer mümkünse, Avusturya'nın yaptığı gibi, Almanya'dan çekilmek istemekteydi. Bu, bütün Batı Almanya'nın, Rus ya da Fransız koruması altında yeni bir Ren Konfederasyonu haline dönüşmesi anlamına gelecekti. Plan başarılı olmadı. Westphalia ve Ren eyaletleri, ve onlarla birlikte yeni bir "Alman uğraşı", isteğine aykırı olarak, krala zorla verildi.

Küçük bölgelerin satın alınması dışında, ilhakların ardı, şimdilik kesilmişti, içeride, eski bürokratik junker düzeni, yavaş yavaş yeniden doğdu. Müthiş bir gereksinme döneminde yapılmış olan anayasa vaadi, yerine getirilmemişti. Ama buna karşın, Prusya'da bile, burjuvazi giderek artan bir şekilde gelişti, çünkü ticaret ve sanayi olmaksızın, mağrur ve kibirli Prusya devletinin kendisinin bile, hiç bir değeri olamazdı. Yavaşça, gönülsüzce, ufak dozlarda, burjuvaziye ödünler vermek gerekti. Ve bir anlamda, bu ödünler, Prusya'nın "Alman uğraşının" beslenmesi olasılığına yolaçtı, şöyle ki, Prusya, iki yarısını ayıran gümrük engellerine bir son vermek için komşu Alman devletlerini, bir Gümrük Birliği kurmaya çağırdı. İşte, *Zollverein* (Gümrük Birliği) böyle meydana geldi. 1830'a kadar, bu bağnaz bir umut olarak kaldı (yalnızca Hessen-Damstadt katılmıştı), ama sonradan, siyasal ve iktisadî gelişmenin bir bakıma daha hızlı bir tempoda olması yüzünden, kısa zamanda Merkezî Almanya'nın, Prusya'ya iktisaden ilhakını sağladı.[42] Prusyalı olmayan kıyı devletleri, 1848 sonrasına kadar dışarda kaldılar.

Zollverein Prusya için büyük bir başarı idi. Avusturya etkisine karşı kazanılan bir zaferin belirtisi olması, onun en önemsiz yönüydü. En önemli yönü, küçük ve orta boy prensliklerin burjuvazisini Almanya'nın yanına geçirmesi idi. Saksonya dışında, sanayiin, Prusya derecesinde geliştiği hiç bir Alman devleti yoktu. Ve bu, yalnızca doğal ve tarihsel etkenlere değil, ayrıca daha büyük gümrük bölge-

lerinin ve daha büyük bir iç pazarın varlığına da bağlıydı. Ve *Zollverein* genişledikçe ve küçük devletleri bu iç pazara dahil ettikçe, bu devletlerin filiz halindeki burjuvazisi, iktisadî, ve ilerisi için siyasal liderleri olarak Prusya'yı benimsedi. Ve profesörler, burjuvazinin söylediği şarkıya tempo tuttular. Hegelcilerin, Berlin'de felsefî açıdan çıkardıkları sonucu —yani Prusya'nın kaderinin Almanya'nın başında bulunmak olduğunu— Schlosser'in öğrencileri, özellikle Häusser ve Gervinus, <Heidelberg'de> ortaya koydular. Kuşkusuz, Prusya'nın bütün siyasal sistemini değiştireceği ve burjuva ideologlarının isteklerini yerine getireceği varsayılıyordu.*

Ama bütün bunlar, İtalyan burjuvazisinin, Piedmont'u, onun açıkça ulusal ve anayasal hareketin başına geçmesinden sonra, önder devlet olarak kabul etmesi şeklinde, Prusya devletine duyulan herhangi bir özel sevgiden dolayı olmuyordu. İstemeyerek oluyordu; burjuvazi, Prusya'yı, kötünün iyisi olarak kabul ediyordu, çünkü, Avusturya, onu pazarının dışında bırakmıştı ve çünkü, Avusturya ile karşılaştırıldığında, Prusya bile, yalnızca kötü niyetli malî politikası nedeniyle bile olsa, belli bir burjuva niteliğe sahip görünüyordu.

Diğer büyük devletlerden farklı olarak, Prusya, iki iyi kuruma sahipti: genel askerî hizmet ve genel zorunlu eğitim. Prusya, bunları, vahim tehlike dönemlerinde kurmuştu ve durum düzeldikçe, kasıtlı bir ihmal ve sınırlı uygulamalarla bunların bazı koşullarda özünde bulunan olası tehlikelerini ortadan kaldırıverdi. Ama, bu kuruluşlar kâğıt üzerinde kalmaya devam ettiler, ve bunlarla, Prusya, bir gün, yığınlar arasında uykuda bulunan potansiyel enerjiyi,

* 1842'de, *Rheinische Zeitung*, Prusya egemenliği sorununu bu açıdan tartıştı. 1843 yazında, Ostend'de Gervinus, bana, Prusya'nın Almanya'nın lideri olması gerektiğini, ama bunun gerçekleşmesi için üç koşulun gerektiğini söyledi: Prusya bir anayasaya sahip olmalı, basın özgürlüğünü kurmalı ve ulusal bir dış politika izlemeli.

aynı nüfusa sahip, diğer ülkelerde erişilemeyecek bir ölçüde harekete geçirebilirdi. Burjuvazi bu iki kuruluşu benimsedi. Burjuvazinin kendi oğullarının sözkonusu olduğu 1840 zorunlu askerî hizmet yılı, özellikle ordunun kendisi, ticarî ve sınaî kesimden toplanan *Landwehr*'i[43] hakir gördüğünden, rüşvet sayesinde, oldukça kolay ve ucuz atlatıldı. Ve Prusya'da zorunlu eğitimin kesinlikle yarattığı belirli asgarî önbilgilere sahip daha geniş insan yığınları burjuvazi için çok yararlıydı. Geniş-ölçekli sanayi ilerledikçe, bu miktar bile yetersiz kaldı.* Her iki kuruluşun artan vergilerle karşılanmak zorunda olan yüksek maliyetlerine ilişkin yakınmalar, esas olarak küçük-burjuvaziden geliyordu. Yükselen burjuvazi, Büyük Güç olmanın, gelecekteki yüksek, ama kaçınılmaz maliyetlerinin, artan kârlarla fazlasıyla telâfi edileceğini hesaplamıştı.

Kısacası, Alman burjuvazisi, Prusya nezaketi konusunda hiç hayale kapılmıyordu. Eğer, 1840'tan sonra, Prusya egemenliği düşüncesine eğilim gösterdilerse, bunun derecesi ve tek nedeni, Prusya burjuvazisinin, daha büyük iktisadî gelişimi sayesinde, bir bütün olarak, Alman burjuvazisinin iktisadî ve siyasal liderliğini ele geçirmesidir; bunun derecesi ve nedeni eski Anayasacı Güneyin, Rotteckleri ve Welkerlerinin Prusyalı Kuzeyin Camphausenleri, Hansemannları ve Mildeleri tarafından, avukat ve profesörlerin, tüccar ve fabrikatörler tarafından gölgede bırakılmasıdır. 1848'den hemen önceki yılların Prusya liberalleri, özellikle Renanya'dakiler, gerçekten de, Güneydeki İsviçre-eğilimli <kantonalist> liberallerden[44] çok daha güçlü bir devrimci ruh gösterdiler. 16. yüzyıldan bu yana, en çok tutunan siyasal şarkıların ikisi, bu dönemde bestelenmişti. Bürgermeister Tschech şarkısı ve Baroness von Droste-Fischering

* *Kulturkampf* döneminde (yani 1870'lerde) Renanya'daki fabrikatörler bana, diğer yönlerden uygun olduğu halde, eğitimleri yetersiz olan işçileri terfi ettiremediklerinden yakındılar. Bu durum, katolik bölgeler için özellikle geçerliydi.

hakkında olanı; bunların cüretkâr terbiyesizliği, şimdi, 1846'da, genç insanlarken bunları büyük bir istekle söylemiş olan aynı kişileri, dehşete düşürüyor.[45]

Hatte je ein Mensch so'n Pech
Wie der Bürgermeister Tschech
Dass er diesen dicken Mann
Auf zwei Schritt nicht treffen kann!

<Kimsenin böyle kötü talihi var mı;
Bizim zavallı Bürgermeister Tschech gibi,
Şişkoya iki adımdan ateş etti.
Gene de kurşunu boşa gitti!>

Ama bunların hepsi kısa bir süre sonra değişecekti. Şubat Devrimini, Viyana'da Mart Günleri ve Berlin'de 18 Mart Devrimi izlemişti. Burjuvazi, hiç bir gerçek savaşıma girişmek zorunda kalmadan zafer kazanmıştı; ortaya çıkmış olan ciddî çatışmaları hiç de istememişti. Çünkü, daha yakın zamana kadar (özellikle Renanya'da) sosyalizm ve komünizm ile cilveleşmiş olan burjuvazi, şimdi, birdenbire, yalnızca birkaç sanayi işçisi değil, bir işçi *sınıfı*, yarı uykuda olsa da, yavaş yavaş uyanan ve bir proletarya biçiminde gelişen, özündeki nitelikler gereği devrimci bir işçi sınıfı doğurduğunu keşfetti. Ve, her yerde burjuvazi için zaferler kazanmış olan bu proletarya, artık, özellikle Fransa'da, tüm burjuva düzenin varlığının devamı ile bağdaşmaz nitelikte istekler öne sürmekteydi. 23 Haziran 1848'de, iki sınıf arasındaki ilk korkunç savaşım, Paris'te patlak verdi. Dört günlük çatışmadan sonra proletarya yenildi. Bu dönemden sonra, Avrupa'nın her yerindeki burjuvazi yığını, irticaın safına geçti ve işçilerin yardımıyla henüz devirmiş olduğu, bürokratlarla, asillerle ve papazlarla, "toplumun düşmanlarına", o aynı işçilere karşı savaşmak üzere birleşti.

Prusya'da, burjuvazi, kendi seçilmiş temsilcilerini, zor günlerinde terketti ve seçilmiş meclisin, kasım 1848'de hü-

kümetçe dağıtılmasını açık ya da gizli bir sevinçle selâmladı.[46] Prusya'da şimdi on yıldır hüküm süren junker-bürokrat hükümet, çaresiz, anayasal bir biçimde yönetmek zorundaydı. Ama o, Prusya'da bile o güne dek görülmemiş olan, herkesten çok burjuvaziye acı çektiren bir basit hilekârlıklar ve baskı sistemi aracılığıyla bunun öcünü aldı.[47] Ama, burjuvazi, tövbekâr olmuştu, onların yumruklarını ve tekmelerini eski devrimci emelleri için bir ceza olarak uysalca kabul etti, ve yavaş yavaş, sonradan oldukça açık olarak ilân ettiği biçimde düşünmeyi öğrendi: "Biz, ne de olsa, köpeğiz yalnızca."

IV. ORDUNUN YENİDEN DÜZENLENMESİ — ÇATIŞMA — BİSMARCK — ÖZGÜN OLMAYAN SİYASET

Ondan sonra, saltanat naipliği sorunu geldi. Manteuffel, krala bağlılığını göstermek için, tahtın varisi, William I'in çevresini pek çok casusla kuşatmıştı, şimdi Puttkamer'in, *Sozial-Demokrat*'ın yazılışleri müdürlüğü dairelerini gözetlemek için kullandığı sayıda casusla.[48] William, naip olur olmaz, doğal ki, Manteuffel, bir vedâ tekmesi yedi ve Yeni Dönem başladı.[49] Bu yalnızca bir dekor değişikliğiydi. Naip Prens, mültefit bir tavırla, burjuvaların, liberal olmasına izin vermeye tenezzül etti. Burjuvazi, bu izni, büyük bir hoşnutlukla kullandı, ama artık iktidarı yönettiği ve Prusya devletinin onun çaldığı havaya göre oynayacağı düşüncesiyle kendini aldattı. Oysa, "yetkili çevrelerde" egemen olan görüş, hiç de bu değildi. Ordunun yeniden düzenlenmesi, liberal burjuvazinin, Yeni Dönem için ödediği fiyat olacaktı. Bununla, hükümet, yalnızca, zorunlu askerliğin 1816'ya kadar alışılagelen ölçüde uygulanması isteminde bulunuyordu. Liberal muhalefet açısından, onlar, buna karşı, Prusya'nın liderliği ve Prusya'nın Alman alınyazısı hakkındaki kendi konuşmaları ile çelişmeyecek, hiç ama hiç bir şey söyleyemiyorlardı. Ancak, liberal muhalefet, askerî hiz-

metin, azamî yasal süresinin iki yıl olmasını, bir kabul koşulu olarak öne sürdü. Bu, kendi içinde oldukça mantıkî bir istemdi. Ama bunun zorla elde edilip edilmeyeceği ve ülkenin her yerindeki liberal burjuvazinin, bu koşul uğruna savaşmak için, kanıyla ve malıyla sonuna kadar gitmeye hazır olup olmadığı, kuşkulu idi. Hükümet üç yıl üzerinde, Yasama Meclisi iki yıl üzerinde direndi. "Çatışma"[50] patlak verdi. Ve ordunun yeniden düzenlenmesi konusundaki anlaşmazlıkla birlikte, iç politika için bile, dış politika tekrar belirleyici hale geldi.

Prusya'nın Kırım ve İtalya savaşındaki davranışlarıyla saygınlığının son kırıntılarını da nasıl yitirdiğini görmüştük. Bu acınacak siyaset, ordunun zayıf durumu dolayısıyla, kısmen bağışlanabilirdi. 1848'den önce malikânelerin izni olmaksızın, yeni vergiler koymak ya da yeni borç almak olanaksız olduğundan ve hükümet bu amaç için onları toplamak istemediğinden, bu başıboş tamahkârlığın sonunda, tümüyle bozulmuş olan Ordu için hiç bir zaman yeterince para bulunmuyordu. Frederich William III'ün getirdiği tükürük, cilâ ve resmigeçit rejimi, gerisini tamamladı. Bu resmigeçit ordusunun Danimarka savaş meydanlarında ne kadar çaresiz kaldığı, Kont Waldersee'nın anılarından okunabilir. 1850 seferberliği, tam bir fiyasko idi. Her şey noksandı ve mevcut olanlar, çoğunlukla işe yaramazdı.[51] Bütün bunlar, Yasama Meclisleri, para için oy verince değişti. Ordu, eski geleneksel programından çekip çıkarıldı, resmigeçit alanı taliminin yerini büyük ölçüde sahra hizmeti aldı. Ama, öteki Büyük Güçler, özellikle, şimdi tehlikenin belirdiği ülkenin ta kendisi olan Fransa, silahlı güçlerini büyük ölçüde artırırlarken, ordunun gücü, 1820 düzeyinde aynen kaldı. Ve bu, Prusya'da zorunlu askerliğin varlığına karşın oldu. Her Prusyalı kâğıt üzerinde askerdi ve nüfus, 1817'de 10½ milyondan, 1858'de 17¾ milyona yükseldiği halde, ordu, askere alınması mümkün olanların üçte-birinden fazlasını

çağıracak ve eğitecek güce sahip değildi. Hükümet, şimdi, ordunun, hemen hemen, nüfusun 1817'den bu yana artışına uygun bir düzeye getirilmesini istemekteydi. Ama, durmadan hükümetin Almanya'nın başında durması, yabancı güçler karşısında onun durumunu koruması, uluslar arasındaki saygınlığını yeniden kurması istemiyle, aynı liberal milletvekilleri, tartıştılar, çekiştiler ve iki yıllık askerlik hizmeti temeli dışında hiç yardım yapmamaya karar verdiler. Onların bu çok inat ettikleri amaca ulaşmaya yetecek güçleri var mıydı? Halk ve hatta burjuvazi, onları desteklemeye ve savaşmaya hazır mıydı?

Tam tersine, burjuvazi, milletvekilleri ile Bismarck arasındaki söz düellolarını alkışladı. Ama, gerçekte, bilinçsizce de olsa, aslında Prusya Yasama Meclisindeki çoğunluğa karşı yöneltilmiş olan bir hareket örgütledi. Holstein anayasasının Danimarka tarafından ihlâli, Schleswig'deki, zorla Danimarkalılaştırma çabaları, çoğu Alman yurttaşını çılgına döndürdü.[52] Büyük Güçlerce tehdit edilmeye alışmışlardı, ama küçük Danimarka tarafından tekmelenmek, kaldıramayacakları bir şeydi. Özellikle küçük devletlerin burjuvazisinden destek alan, *Nationalverein*[53] (Ulusal Toplum) kurulmuştu. Ve *Nationalverein,* baştan ayağa liberal olmasına karşın, her şeyden önce, eğer mümkünse liberal bir Prusya, ama zorunlu olunursa herhangi bir çeşit Prusya egemenliğinde olmak üzere, Prusya önderliğinde ulusal birleşmenin sağlanmasını istiyordu.

Nationalverein'in her şeyden çok istediği, en ensonu biraz ilerleme kaydedilmesi, dünya pazarında, Almanların ikinci sınıf yurttaş biçimindeki kötü durumunun sona erdirilmesi, Danimarka'nın küçülmesi, Büyük Güçlerin, Schleswig-Holstein'da kararlılıkla karşılanmasıydı. Ve Prusya'nın önderliği istemi, artık, ta 1850'ye kadar taşıdığı tüm belirsizlikten ve hayalcilikten kurtulmuştu. Şimdi herkes biliyordu ki, bu istem, Avusturya'nın Almanya'dan atılması,

küçük devlet egemenliğinin sona ermesi demektir ve bu iki hedeften hiç birine, iç savaş ve Almanya'nın bölünmesi olmaksızın ulaşılamazdı. Ama artık halk, iç savaştan korkmuyordu ve Almanya'nın bölünmesi, Avusturya gümrük duvarının mantıkî sonucundan başka bir şey değildi. Alman sanayii ve ticareti öylesine gelişmiş, dünya pazarına yayılan Alman iş kuruluşları öylesine çoğalmıştı ki, içte, küçük devletler, dışta ise haklardan ve himayeden yoksunluk, artık hoşgörülemezdi. Ve Alman burjuvazisinin şimdiye kadar sahip olduğu bu en güçlü siyasal örgüt, gerçekte, onlara güvenmediğini ifade ederken, Berlin'deki milletvekilleri, askerî hizmetin uzunluğu üzerine çekişiyorlardı!

Bismarck dış politikaya aktif olarak karışmaya başladığında, durum buydu.

Bismarck, serüvenci Fransız Taht İddiacısının, Prusyalı Junker Uşağı (*Krautjunker*) ve Alman askerî okul öğrencisi haline dönüştüğü, Louis-Napoléon'dur. Louis-Napoléon gibi Bismarck da, büyük bir pratik anlayışa ve müthiş bir kurnazlığa sahip bir kişi, başka koşullarda New York Borsasında Vanderbilts'ler ve Jay Goulds'larla rekabet edebilecek olan, doğuştan usta bir işadamıydı ve gerçekten de özel işlerini büyük başarıyla yürütmüştü. Ama, bu pratik işlerin yüksek kavrayışı, çoğu kez, buna uygun bir görüş darlığı ile bağlantılıdır, ve Bismarck, Fransız öncelinden, işte bu yönden "üstündü". Çünkü, sonuncusu, ne de olsa serserilik yıllarında, kendi bulup çıkardığı (bu serserilik yıllarının damgasını taşıyan), "napolyoncu fikirlere"[54] sahipti, oysa göreceğimiz gibi Bismarck, özgün bir siyasal fikrin hayalini bile ortaya koymamıştır hiç bir zaman, ve yalnızca, diğer insanların tamamlanmamış görüşlerini derlemede ve kendi amaçları için kullanmada başarılıdır. Ama bu dargörüşlülük onun en büyük şansıydı. O olmasaydı, tarihin tümüne, özellikle Prusya açısından hiç bir zaman bakamayacaktı ve eğer katı Prusyalı görüşlerinde, günışığının sızabi-

leceği herhangi bir çatlak olsaydı, tüm görevinde başarısızlığa uğrayacak ve ihtişamı son bulacaktı. Gerçekten de, kendi dışındaki güçlerin ona verdiği özel görevi, kendi bildiği yoldan, tamamlar tamamlamaz, şaşırıp kaldı. Mantıkî fikirlerden kesinlikle yoksun olması ve kendi yarattığı tarihsel durumu kavramadaki yeteneksizliği sonunda, hangi perendeleri atmaya sürüklendiğini göreceğiz.

Eğer Louis-Napoléon, kendi şüpheli geçmişinden, araçların seçiminde fazla vicdanlı olmamayı öğrenmişse, Bismarck da, Prusya politikası tarihinden, özellikle, sözde büyük seçicinin [ortaçağlarda Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğunda, imparatorun seçilmesine katılma hakkı olan prensin —ç.] (Frederick-William) ve Frederick II'nin tarihinden, daha da az vicdanlı olmayı öğrendi, ve anayurdun geleneklerine bağlı kalmanın insana güven veren bilinci ile böyle olabildi. İş konusundaki becerikliliği, ona, gerekirse junker eğilimlerini denetim altına almayı öğretti. Artık gerekli görülmeyince de, bunlar, tekrar, kabaca ön plana geçtiler; bu, kuşkusuz düşüş belirtisiydi. Onun siyasal yöntemleri, Subay Birliklerinin genç bir üyesininkine benziyordu. Yasama Meclisinde, Prusya anayasasına saldırırken, subay toplantılarında münasebetsiz çıkmazlardan kurtulmak için kullanılan tümceleri ve yöntemleri kullanmakta duraksamadı. Diplomasiye getirdiği bütün yenilikler, askerî okul geleneklerinden alınmıştı. Ancak, Louis-Napoléon, örneğin, başlamış olanı sonuna kadar götürmesi için Morny'nin sözcüğün tam anlamıyla zor kullanmak zorunda kaldığı, 1851'deki *coup d'état* sırasında, ya da kararsızlığı yüzünden, durumunun tamamen sarsıldığı 1870 savaşı öngününde olduğu gibi, böylesine kritik anlarda, kendine güvenini yitirdiği halde, Bismarck için, bu türden bir şey, onun hiç başına gelmedi denilebilir. İradesi onu hiç terketmedi. Hatta, durum öyleydi ki, çoğu kez bu irade, birdenbire açık vahşete dönüşüyordu. Ve başarılarının sırrı, her şeyden önce buydu.

Almanya'daki bütün egemen sınıflar, junkerler de, burjuvalar da, enerjinin bütün izlerini öylesine yitirmişlerdi ki, yüreksizlik, "eğitilmiş" Almanya'nın öylesine geleneği olmuştu ki, aralarında hâlâ irade sahibi olan bir adam, böylelikle, onlar için en büyük kişi ve kendilerine hükmeden bir zalim oluyordu; öyle ki, kendilerinin daha iyi niteliklerine ve kararlarına karşın, onun çaldığı havaya göre oynuyorlardı. "Eğitilmemiş" Almanya, henüz bu aşamaya ulaşmamıştı. İşçi sınıfı, Bismarck'ın kuvvetli iradesinin bile kıramayacağı bir irade gücüne sahip olduğunu göstermişti.

Bizim eski marktan gelme junkerimizin önünde parlak bir mevki bulunmaktaydı, yeter ki, fırsatı yakalayacak cesarete ve zekâya sahip olabilsin. Louis-Napoléon, burjuvazinin parlamentosunu feshedip ama kârlarını artırarak, tam bu yolla, burjuvazinin mabudu haline gelmemiş miydi? Ve Bismarck da, burjuvazinin öylesine hayran kaldığı iş konusundaki aynı becerikliliğe sahip değil miydi? Nasıl Napoléon, Fould'unun ardından gittiyse, o da, Bleichröder'inin ardından gitmemiş miydi? 1864'te, Almanya'da, burjuvazinin Prusya parlamentosundaki, askerî hizmetin süresi üzerinde çekişen temsilcileri ile, ne pahasına olursa olsun ulusal hareket, askerin mutlaka gerekli olduğu bir hareket isteyen, parlamento dışmda, *Nationalverein* içindeki burjuvazi arasında bir çelişki —1851'de, Fransa'da, cumhurbaşkanının yetkilerini denetim altında tutmak isteyen Yasama Meclisindeki burjuvazi ile, düzen ve güçlü hükümet, ne pahasına olursa olsun düzen isteyen, dışardaki burjuvazi arasındaki çelişkiye, Louis-Napoléon'un parlamentodaki gevezeleri dağıtarak ve burjuvaziye barış ve huzur sağlayarak çözdüğü çelişkiye benzer bir çelişki— yok muydu? Almanya'daki durum, cesur bir kalkışma için daha uygun değil miydi? Yeniden düzenleme planı, hazırlanmış olarak burjuvaziden gelmemiş miydi ve kendileri, onların planını uygulayacak, Avusturya'yı Almanya'dan atacak ve küçük dev-

letleri, Prusya egemenliği altında birleştirecek enerjik bir Prusya devlet adamı için bağırıp çağırarak, velvele etmiyorlar mıydı? Ve eğer, Prusya anayasası birkaç darbe yerse, ve Yasama Meclisi içinde ve dışındaki ideologlar, hakettikleri biçimde bir yana itilirlerse, Louis-Napoléon'un yaptığı gibi, genel oya dayanılamaz mıydı? Genel oyun getirilmesinden daha demokratik ne olabilirdi? Louis-Napoléon —uygun biçimde kullanılırsa— bunun tamamen zararsız olduğunu göstermedi mi? Ve, tam bu genel oy, burjuvazi ele avuca sığmaz olursa, geniş yığınlara seslenmek, canlanan toplumsal hareketle cilveleşmek için bir araç sağlamadı mı?

V. SAVAŞ, 1864 VE 1866 — DEVRİMCİ ARAÇLAR

Bismarck fırsatı yakaladı. Yapılması gereken şey, Louis-Napoléon'un *coup d'état*'sını yinelemek, Alman burjuvazisine, gerçek gücün kimde olduğunu mümkün olan en sert biçimde anlatmak, onların liberal hayallerini en şiddetli tarzda dağıtmak, ama Prusya'nın emellerine uygun düşen ulusal istemlerini gerçekleştirmekti. Schleswig-Holstein, hareket için ilk bahaneyi sağladı. Dış politikasının temelleri atılmıştı, Rus Çarı (Aleksandr II), Bismarck'ın 1863'te asî Polonyalıları bastırma savaşımındaki hizmetleri sayesinde kazanılmıştı.[55] Louis-Napoléon da yatıştırılmıştı ve Bismarck'ın planlarına, gizlice boyuneğmesini değilse de, ilgisizliğini, pek sevdiği "ulusallık ilkesine" dayanarak bağışlatabilirdi. Palmerston, İngiltere başbakanıydı, ama, yalnızca kendi kendini rezil etsin diye, çelimsiz Lord Russell'ı dışişlerine atamıştı. Ancak Avusturya, Almanya'da üstünlük sağlamak için Prusya ile rekabet ediyordu ve Prusya'nın bu sorunda onu altetmesine dayanamazdı, özellikle 1850 ve 1851'de, Schleswig-Holstein'da, kendini, Prusya'nınkinden bile daha alçakça bir şekilde, Çar Nikola'nın uşağı durumuna düşürdüğü için.[56] Dolayısıyla, durum görülmedik bir biçimde uygundu. Avusturya, Prusya'ya ne kadar içerlerse içerlesin, Da-

nimarka Kralı Frederick VII öldüğü zaman —Fransa ve Rusya'nın üstü kapalı onayı ile— Danimarka'ya karşı birlikte yürümekten başka çaresi yoktu. Avrupa tarafsız kaldığı sürece, ki böyle oldu, sonuç önceden belli idi. Düklükler fethedildiler ve barış antlaşmasında teslim alındılar.[57]

Prusya'nın bu savaştaki ikincil amacı, 1850'den beri yeni ilkeler üzerinde eğitilmiş olan ve 1860'da kuvvetlendirilip, yeniden düzenlenmiş olan ordusunu denemekti. Ordu, en değişik savaş koşullarında, bütün beklenenlerin üstündeydi. Lyngby ve Jutland savaşları, hem iğnecikli tüfeğin ağızdan dolma silaha üstünlüğünü, hem de, bunun nasıl kullanılacağının anlaşıldığını gösterdi, çünkü bir siper ardına mevzilenmiş 80 Prusyalı, hızlı ateşleriyle, kendilerinin üç katından fazla sayıda Danimarkalıyı kaçırtabildiler. Prusyalılar, ayrıca, Avusturyalıların, İtalyan savaşlarından ve Fransızların savaş yöntemlerinden, yalnızca bir tek ders çıkarttıklarını gördüler, yani ateş etmenin hiç bir yararı yoktur; gerçek asker, düşmana süngü ile hücum etmelidir. Buna gereken önem verildi ve, gerçekten de, yeni silahlar karşısında, bundan daha çok hoşa gidecek bir düşman taktiği düşünülemezdi. Bunu, mümkün olan ilk fırsatta Avusturyalılara göstermek için, barış sırasında, Düklükler, Avusturya ve Prusya'nın ortak egemenliğine verildi, bu şekilde, birbiri ardından çatışma doğurmak zorunda olan, tamamen geçici bir durum yaratıldı ve böylece Bismarck, Avusturya'ya ağır yumruğunu indirmek için, bu çatışmaların herhangi birinden yararlanmakta serbest kaldı. Lehte bir durumdan, Herr von Sybel'in dediği gibi, "insafsızca ve sonuna kadar" yararlanmak şeklindeki Prusya geleneğine uygun olarak, Almanları, Danimarka baskısından kurtarma bahanesiyle, 200.000 Kuzey Schleswig'li Danimarkalının, Almanya'ya ilhakı, ancak doğal sayılabilirdi. Bütün bunlardan sonra, elleri boş kalan kişi, küçük devletlerin ve Alman burjuvazisinin desteklediği Schleswig-Holstein adayı, Augustenburg

Dükü oldu.

Böylece, Bismarck, Düklükler sorununda, Alman burjuvazisinin isteklerini, onun iradesine aykırı olarak gerçekleştirmişti. Danimarkalıları kovmuş, yabancı Güçlere meydan okumuş, ve bunlar parmaklarını bile kımıldatmamışlardı. Ama Düklükler kurtarılır kurtarılmaz, bunlara fethedilmiş arazî işlemi yapılmış; istekleri sorulmamış; ve geçici olarak, Avusturya ve Prusya arasında keyfî bir biçimde bölüşülmüşlerdi. Prusya tekrar bir Büyük Güç olmuştu ve artık Avrupa vagonunun beşinci tekerleği değildi. Burjuvazinin ulusal emellerinin gerçekleştirilmesi işi yolundaydı, ama seçilen yöntem, liberal burjuva yöntem değildi. Bu nedenle, Prusya askerî çatışması devam etti ve hatta daha da çözülmez hale geldi. Bu yüzden, Bismarck'ın, büyük dramının ikinci perdesi başlamak zorundaydı.

Danimarka savaşı, ulusal emellerin bir kısmını gerçekleştirmişti. Schleswig-Holstein "kurtarılmıştı". Büyük Güçlerin, Almanya'nın Danimarka tarafından aşağılanmasına mühürlerini bastıkları Varşova ve Londra protokolları[58] yırtılmış ve suratlarına fırlatılmış ve onlar hiç bir şey yapmamışlardı. Avusturya ve Prusya, bir kez daha birleşmişlerdi; askerleri, birlikte zafer kazanmışlardı, ve artık hiç bir hükümdar, Alman topraklarının hiç bir parçasını tekrar ihlâl etmeyi aklına getirmiyordu, Louis-Napoléon'un o güne kadar, başka yerlerdeki uğraşları yüzünden —İtalyan Devrimi, Polonya ayaklanması, Danimarka karışıklığı ve ensonu, Meksika seferi[59] yüzünden— arka plana itilmiş olan, Ren'le ilgili planlarının gerçekleşmesi için şimdi hiç umut yoktu. Bu yüzden, dışarda, dünya durumu, tam bir tutucu Prusya devlet adamının istediği gibiydi. Ama 1871'e kadar Bismarck, asla tutucu olmadı ve, o dönemde de, pek az tutucu oldu, ve Alman burjuvazisi hiç bir şekilde tatmin edilmiş değildi.

Alman burjuvazisi, alışılmış çelişkiye düşmeye devam

etti: bir yandan, tam siyasal iktidar istiyordu, yani parlamentonun liberal çoğunluğu arasından seçilecek bir kabine; ve böyle bir kabine, yeni nüfuzu kesinlikle kabul edilmezden önce, tahtın temsil ettiği eski sistemle, on yıllık bir savaşıma girişmek zorundaydı; bu, on yıl sürecek bir iç zayıflık demekti. Öte yandan pratikte, ancak zorla, yani ancak gerçek diktatörlükle gerçekleşebilecek olan, Almanya'nın devrimci yoldan dönüşümünü istiyordu. Ve 1848'den bu yana, burjuvazi, bütün belirleyici anlarda, tekrar tekrar gösterdi ki, bırakın ikisini, bu amaçlardan birini ya da ötekini bile elde etmek için gerekli olan enerjinin en ufak bir parçasına ve kararlılığa sahip değildir. Siyasette yalnızca iki belirleyici güç vardır. Devletin örgütlü gücü ordu, ve halk yığınlarının örgütlenmemiş, ilkel gücü. Burjuvazi, yığınlara nasıl seslenileceğini 1848'de ebediyen unutmuştu. Onlardan, mutlakiyetten korktuğundan daha fazla korkuyordu. Ordu hiç bir şekilde onun emrinde değildi. Ama kesinlikle Bismarck'ın emrindeydi.

Hâlâ şiddetle süren, Anayasa üzerine anlaşmazlıkla, Bismarck, burjuvazinin, parlamentarist istemlerine karşı bütün gücüyle savaştı. Ama onların ulusal istemlerinin gerçekleşmesini büyük bir ihtirasla istiyordu, çünkü bunlar, Prusya politikasının en gizli ve en derinden duyulan emelleriyle uyuşuyordu. Eğer, burjuvazinin formüle ettiği şekliyle, Almanya'nın birleştirilmesini gerçekleştirerek, bir kez daha burjuvazinin isteklerini onun iradesine aykırı olarak yerine getirebilirse, o zaman, anlaşmazlık kendi kendine ortadan kalkacak ve Bismarck, örnek aldığı Louis-Napoléon gibi, burjuvazinin mabutu olacaktı.

Burjuvazi onun amacını saptadı; Louis-Napoléon yolu gösterdi; ancak gerçek uygulama, Bismarck'ın kendi eseriydi.

Eğer, Prusya, Almanya'da üstünlük sağlayacaksa, yalnızca Avusturya'yı Alman Konfederasyonundan[60] zorla atmak değil, aynı zamanda, küçük devletlere boyun eğdirmek

de gerekliydi. Almanların, Almanlara karşı verdiği, böyle "canlı ve neşeli bir savaş",[61] her zaman, Prusya'nın topraklarını genişletmekte kullandığı ana yöntemlerden biri olmuştu. Hiç bir yürekli Prusyalı, böyle bir şeyden çekinmezdi. İkinci ana yöntem, yani Almanya'ya karşı yabancı güçlerle bir ittifak da, ciddî kuşkulara yolaçamazdı. Rusya'nın duygusal Çarı Aleksandr, Prusya'nın avucunun içindeydi. Louis-Napoléon, Prusya'nın Almanya'daki Piedmontvari görevine hiç itiraz etmemişti ve Bismarck'la bir pazarlık yapmaya oldukça istekli görünüyordu. Eğer gereksinmesi olan şeyleri, tazminat biçiminde, barışçı yollarla alabilecekse, bu yolu yeğlerdi. Ne de olsa, Ren'in Sol Yakasının tümünü bir kerede almak zorunda değildi. Eğer, orayı Prusya'nın kaydettiği her ilerleme karşılığında parça parça, hatta her seferinde ince bir şerit olarak alabiliyorsa, bu, daha az dikkati çekmiş olacak, ama gene de, amacına ulaşmasını mümkün kılacaktı. Ren'de, bir mil kare, Fransız şovenistlerinin gözünde, Nice ve Savoy'un tümünden daha değerliydi. Bu yüzden Louis-Napoléon'la görüşmelere başlandı ve Prusya'nın genişlemesi ve Kuzey Alman Konfederasyonunun[62] kurulması konusunda onun onayı alındı Louis-Napoléon'a, Ren'deki toprak parçalarının, buna karşılık olarak sunulduğuna hiç kuşku yok. Bismarck, Govene ile olan görüşmelerinde, Ren havalisine ait, Bavyera ve Hesse'e değinmişti. Bunu sonradan yadsıdığı doğrudur, ama bir diplomat, özellikle bir Prusyalı diplomat, insanın, gerçekleri hangi sınırlar içinde zorlamaya hakkı olduğu, ya da hatta zorlamak zorunda olduğu konusunda, kendine özgü fikirlere sahiptir. Ne de olsa, gerçek, kadın gibidir ve bir junkerin düşüncesine göre, bu zorlamadan gerçekten de pek hoşlanmaktadır.[63] Louis-Napoléon, bir miktar tazminat vaadedilmedikçe, Prusya'nın genişlemesine razı olacak kadar aptal değildir. Bleichröder, kısa süre sonra, faizsiz para verecekti. Ama, Napoléon, Prusyalı dostlarını yeterince

tanımıyordu ve sonunda aldatıldı. Kısacası Bismarck, ondan emin olunca, "kalbe inecek bıçağa" ortam hazırlamak için, İtalya ile bir ittifak kurdu.

Birçok ülkedeki darkafalılar, bu tümceye pek gücenirler. Oldukça yanlış bir şey. *À la guerre comme à la guerre.* Bu yalnızca gösterir ki, Bismarck, 1866 Alman iç savaşını[64] gerçekte olduğu gibi, yani bir *devrim* olarak kabul etmiş ve onu devrimci yollarla yürütmeye hazırlanmıştı. Ve yaptığı bu oldu. Federal Diyete karşı davranışı devrimci idi. Federal mercilerin anayasal kararlarına kendisi boyuneğeceği yerde, onları, Federal Anayasayı ihlâl etmekle suçladı —tam bir oyun—, Konfederasyonu feshetti, devrimci genel oy temeline dayanarak seçilmiş olan Reichstag'ın yardımıyla yeni bir anayasa ilân etti ve ensonu, Federal Diyeti Frankfurt'tan kovdu.[65] Macaristan Devrimine katılmış olan General Klapka'nın ve aynı şeyi yapmış olan öteki subayların komuta ettiği ve Macaristan kaçakları ve savaş tutsaklarından oluşmuş, şimdi kendi meşru hükümdarlarına karşı savaş verecek olan bir Macar lejyonunu, Yukarı Silezya'ya gönderdi. Bohemya'nın fethinden sonra Bismarck, "Şanlı Bohemya krallığının sakinlerine" hitaben, meşruiyet geleneklerine karşı gerçek bir hakaret olan bir bildiri yayınladı.[66] Yapılan barışla, Prusya'ya, üç meşru Alman Prensliğinin ve bir Özgür Kentin topraklarını sağladı ve en az kral kadar "Tanrının inayeti ile" hüküm süren prenslerin kovulması, onun hıristiyan ve meşruiyetçi vicdanını hiç de rahatsız etmedi.[67] Kısacası, bu, devrimci araçlarla yürütülen esaslı bir devrimdi. Kuşkusuz, bunun için onu suçlayacak olan en son kişi biziz. Tam tersine, biz, onu yeterince devrimci olmadığı için, tepeden inme bir Prusya devrimcisi olduğu için, ancak yarım bir devrim yapabileceği bir durumda, tam bir devrime başladığı için, bir kez ilhak yoluna girdikten sonra, dört değersiz küçük devletle yetindiği için suçluyoruz.

VI. FRANSA-PRUSYA SAVAŞI — İMPARATORLUK — ALSAS-LOREN'İN İLHAKI — HAKEM RUSYA

Ama, şimdi, Küçük-Napoléon yavaşça sokularak hakkını istiyordu. Savaş bütün şiddetiyle devam ederken, Ren'de istediği bölgeyi alabilirdi, çünkü, yalnızca ülke değil, kaleler de erkek nüfustan yoksun kalmıştı. O, her iki tarafın da gücünü tüketecek, uzun, berabere bir savaş umarak boşa vaktini harcadı, ama bunun yerine, Avusturya'ya sekiz günde boyuneğdirilince, şiddetli bir şok geçirdi. Başlangıçta Mainz'in yanısıra Bismarck'ın General Govone'a olası tazminat olarak sözettiği toprakları, Ren havalisine ait Bavyera'yı ve Ren havalisine ait Hessen'i talep etti. Ama artık Bismarck, istese de onları verecek durumda değildi. Savaşın dev başarıları, ona yeni sorumluluklar yüklüyordu. Prusya, Almanya'nın bekçisi ve koruyucusu rolünü tam benimsediği bir anda, Orta Ren'in anahtarı, Mainz'i yabancı bir güçle takasa razı olamazdı. Bismarck, talebi reddetti. Louis-Napoléon her kalıba girmeye hazırdı. Şimdi, yalnızca, Luxemburg, Landau, Saarlouis ve Saarbrücken kömür madeni bölgesini istiyordu. Ama Bismarck, ötekiler gibi, bunları da verecek durumda değildi. Hele Prusya toprakları sözkonusu olduğu için, hiç veremeyecekti. Louis-Napoléon, zamanında, Prusyalılar Bohemya'da bağlanıp kaldıkları sırada, neden kendisi almamıştı buraları? Kısacası, Fransa'ya tazminat olarak bir şey gelmedi. Bismarck, bunun, sonradan Fransa ile savaş anlamına geldiğini biliyordu, ama onun istediği de işte buydu.

Prusya, barış görüşmelerinde, lehte olan durumundan, talihi yaver gittiği zamanlarda yapmayı âdet edindiği kadar insafsızca yararlanmadı. Hem de haklı nedenlerle. Saksonya, ve Hessen-Darmstadt, yeni Kuzey Alman Konfederasyonuna dahil edilmişlerdi ve bu yüzden onlara yumuşak davranmak gerekti. Bavyera, Württemberg ve Baden'e nezaket göstermek gerekirdi, çünkü Bismarck, onlarla gizli savun-

ma antlaşmaları imzalamak zorundaydı. Ve Avusturya sözkonusu olursa, Bismarck, Avusturya'yı Almanya ve İtalya'ya bağlayan geleneksel bağları yokederek, ona yardımcı olmamış mıydı? Onun uzun zamandır kavuşmaya çalıştığı duruma ulaşmasına, bağımsız bir Büyük Güç haline gelmesine yardım etmemiş miydi aslında? Onları Bohemya'da yendiği zaman, Avusturyalıların çıkarlarının nerede yattığını, kendilerinden daha iyi bildiğini göstermemiş miydi? Eğer gereken şekilde davranılırsa, Avusturya, coğrafî durumun, iki ülkenin karşılıklı bağlantısının, Prusya tarafından birleştirilmiş bir Almanya'yı, onun doğal ve zorunlu müttefiki yaptığını anlamaya başlamayacak mıydı?

İşte böylece, Prusya, varlığında ilk kez, bir alicenaplık havasına bürünmek olanağını buldu: uskumru yakalamak için çaça balığı kullanıyordu.

Bohemya savaş meydanlarında yenilmiş olan yalnızca Avusturya değil, ayrıca da Alman burjuvazisi idi, Bismarck onlara neyin gerekli olduğunu onlardan daha iyi bildiğini göstermişti. Yasama Meclisindeki anlaşmazlığın devam ettirilmesi artık sözkonusu değildi. Burjuvazinin liberal istemleri uzun bir süre için buzdolabına konmuştu, ama ulusal istemleri, her gün gitgide daha fazla gerçekleştiriliyordu. Bismarck, ulusal programlarını, onları hayrete düşüren bir hız ve kesinlikle uyguladı. Ve *in corpore vili* (kendi değersiz kişiliklerinde) gevşeklikleri, ataletleri ve bunun sonucu olarak kendi öz programlarını uygulamadaki yetersizlikleri konusunda onları ikna ettikten sonra, onlara karşı bir alicenaplık örtüsüne büründü ve anayasayı ihlâli konusunda affı için, tamamen zararsız hale gelmiş Yasama Meclisine başvurdu. Artık zararsız olan ilericiler, gözleri yaşararak, bu öneriyi kabul ettiler.[68]

Buna karşın, burjuvaziye, kendisinin de Königgrätz'da yenilgiye uğradığı anımsatılıyordu.[69]

Kuzey Alman Konfederasyonunun Anayasası, çatışma

sırasında aslına uygun olarak yorumlanan, Prusya Anayasası[70] örneğine dayandırılmıştı. Vergilerini ödemeyi reddetmek, suç sayılmıştı, Federal Şansölye ve bakanları, hiç bir parlamenter çoğunluğa bağlı olmadan, Prusya Kralı tarafından atanıyordu. Anayasal anlaşmazlığın sonucunda sağlanmış olan, ordunun parlamentodan bağımsızlığı, Reichstag'a ilişkin olarak da korunmuştu. Ama Reichstag üyeleri, genel oyla seçildikleri yüksek düşüncesiyle kendilerini avutabilirlerdi. Bu gerçeği, onlara, —hem de hoş olmayan bir biçimde— aralarında oturan iki sosyalistin (August Bebel ve Wilhelm Liebknecht'in) varlığı da anımsatıyordu. Sosyalist milletvekilleri, proletaryanın temsilcileri, parlamentoda, şimdiye dek, ilk kez görünüyorlardı. Bu, bir felâket belirtisiydi.

Bütün bunlar başlangıçta önemsizdi. Önemli olan, yeni ulusal birlikten, hiç olmazsa Kuzeyinkinden, burjuvazinin çıkarları için yararlanmak ve onu genişletmek ve bu yolla, Güney Alman burjuvazisini Federasyona çekmekti. Federal anayasa, iktisadî yönden en çok önem taşıyan konuları, tek tek devletlerin yetki alanından çıkarıp, Federasyona devretti — genel yurttaşlık hakkı, ve bütün federal bölgede hareket özgürlüğü, yerleşme hakları, sanayie ilişkin yasalar, ticaret tarifeleri, gemicilik, para basma, ölçü ve ayar, demiryolları, su geçitleri, posta ve telgraf, patentler, bankalar, bir bütün olarak dış politika, konsolosluklar, dışarda ticaretin himayesi, sağlık kontrolü, ceza yasası, hukukî usuller vb.. Şimdi, bütün bu sorunlar, hızla, genel olarak liberal yasaların kapsamına alınmıştı. Ve böylece, en sonunda, *Kleinstaaterei*'nin en göze batan pürüzleri ayıklanıp atıldı: bir yandan kapitalizmin gelişmesine, öte yandan Prusya'nın emellerine esas engelleri teşkil eden pürüzler. Ama bu, şovenist burjuvazinin ilân ettiği gibi, hiç de dünya ölçüsünde bir başarı değildi, Fransız Devriminin yetmiş yıl kadar önce getirdiği ve bütün diğer uygar devletle-

rin çok önceden benimsedikleri şeyin, geç, çok geç kalmış ve eksik bir taklidi idi. Bununla övünecekleri yerde, "iyi eğitilmiş" Almanya'nın, bu bakımdan, en sonuncu olmasından utanmaları gerekirdi.

Bismarck, bütün Kuzey Alman Konfederasyonu dönemi boyunca, iktisadî sorunlarda, burjuvaziye çok yakın olmuştu, ve parlamenter güçlere ilişkin sorunlarda bile demir yumruğu, ancak bir kadife eldiven içinde göstermişti. Bu, onun en iyi dönemiydi; bazı durumlarda, insan, onun, özgül Prusyalı sınırlılığından, tarihte, ordulardan ve onlara dayanan diplomatik hilelerden daha kuvvetli başka güçler olduğunu anlama yeteneksizliğinden, kuşkuya düşebilirdi.

Bismarck, yalnızca Avusturya ile yapılan barışın, Fransa ile savaş anlamına geldiğini bilmekle kalmıyor, bunu gerçekten de istiyordu. Bu savaş, Prusya-Alman İmparatorluğunu, Alman burjuvazisinin ona verdiği bu görevi tamamlamak için bir araç olacaktı.* Gümrük Birliği Parlamentosunu,[71] yavaş yavaş bir Reichstag'a dönüştürme ve böylelikle, Güney Alman devletlerini gitgide daha fazla Konfederasyona çekme çabaları, Güney Alman milletvekillerinin kesin kararıyla karşılaştı: Yetki genişlemesine hayır! Savaş meydanlarında, henüz yenilmiş olan hükümetlerin tavırları da bundan daha olumlu değildi. Ancak, Prusya'nın yalnız onlardan daha güçlü değil, ayrıca onları himaye edebilecek kadar güçlü olduğunun yeniden açıkça gösterilmesi, yani ancak yeni bir genel Alman savaşı, onların çabucak teslim olmasını sağlayabilirdi. Üstelik, Main[72] ayırım hattı,

* Avusturya savaşından önce, demogojik Alman siyaseti yüzünden ona çatan bu devletlerden birinin başbakanına yanıt olarak Bismarck şöyle dedi: "Hiç bir söze kulak asmadan, Avusturya'yı Almanya'dan atacağım ve Konfederasyonu yıkacağım." "Ve samyor musunuz ki, devletler bunu yalnızca seyredecek ve hiç bir şey yapmayacaklar?", "Hiç bir şekilde, hiç bir şey yapmayacaksınız." — "O zaman, Almanların sonu ne olacak?" "Onları Paris'e götüreceğim ve orada birleştireceğim." (İlgili bakanın Avusturya savaşından önce, Paris'te verdiği ve savaş sırasında Paris muhabiri Mrs. Crawford tarafından, *Manchester Guardian*'da yayınlanan demeçten.)

Bismarck'ın ve Louis-Napoléon'un üzerinde önceden gizlice anlaşmış olmalarına karşın, gene de, sonuncusu tarafından Prusyalılara zorla kabul ettirilmiş görünüyordu; bu yüzden, Güney Almanya ile birleşilmesi, Fransızlara verilen, üzerinde resmen ittifaka varılmış, Almanya'yı bölünmüş tutma hakkının bir ihlâli idi, bir başka deyişle, bir savaş nedeniydi.

Bu arada, Louis-Napoléon, Alman sınırında, Sadowa için tazminat yerine geçecek bazı toprak parçaları bulup bulamayacağını araştırmak durumundaydı. Kuzey Alman Konfederasyonu kurulduğu zaman, Luxemburg buna dahil edilmemişti, Grand Dükün şahsında, Hollanda ile kurulan bağ dışında, bağımsız bir devletti şimdi. Nitelik ve görünüş olarak, en azından Alsas kadar, Fransızdı ve Fransa'ya karşı, kesin olarak nefret edilen Prusyalılara gösterilenden çok daha fazla bir eğilim gösteriyordu.

Luxemburg, Almanya'nın siyasal *düşkünlüğünün, (malaise)* ortaçağlardan beri, Fransız-Alman sınırında oturan halka neler yaptığının en çarpıcı örneğidir. Luxemburg'un, 1866'ya kadar ismen Almanya'ya ait olması, bunu daha da çarpıcı yapmaktadır. Luxemburg, 1830'a kadar, Alman ve Fransız, iki yarıdan oluşmuştu, ama Alman yarı, kısa sürede, üstün Fransız kültürüne boyuneğdi. Luxemburg İmparatorları,[73] dil ve eğitim bakımından Fransızdı. Hollanda ve Belçika gibi, Luxemburg da, 1440'ta, Burgundian ülkeleriyle birleşmesinden bu yana, Almanya ile yalnızca ismen bir birlik içinde kaldı, ve 1815'teki Alman Konfederasyonu üyeliği, bu durumda hiç bir değişiklik yapmadı. 1830'dan sonra, Fransız kesim ve Alman kesiminin önemli bir parçası, Belçika'ya geçti. Ama geri kalan Alman-Luxemburgunda her şey Fransız kaldı. Mahkemeler, yetkili kurumlar, Yasama Meclisi, bütün işlerini Fransızca olarak yürütüyorlardı; bütün kamuya ait ve özel belgeler, ticarî kayıtlar, Fransızca yazılıyordu, bütün ortaöğretim, Fransızca idi. Eğitim

görmüş kişilerin dili, Fransızca idi ve öyle kaldı, kuşkusuz Alman dilinin ses değişikliklerinin ağırlığı altında inleyen ve gıcırdayan bir Fransızca. Kısacası, Luxemburg'da iki dil konuşuluyordu, popüler bir Ren-Frank lehçesi ve Fransızca, ama Soylu-Alman dili, bir yabancı dil olarak kaldı. Başkentte yerleşmiş Prusya garnizonu, işleri iyileştirmekten çok, daha da kötüleştirdi. Bu, Almanya için, yeterince utanç vericidir, ama gerçektir. Ayrıca, Luxemburg'un bu gönüllü Fransızlaşması, Alsas ve Alman Loren'indeki, benzer gelişmelere de ışık tutmaktadır.

Hollanda Kralı, bağımsız Luxemburg Dükü, William III'ün, hazır paraya büyük gereksinmesi vardı ve Louis-Napoléon'un düklüğü satın alma önerilerine oldukça yumuşak davranıyordu. Luxemburglular, Fransa ile birleşmeyi kayıtsız şartsız destekliyorlardı. Bunun kanıtı, 1870 savaşındaki tutumlarıydı. Uluslararası yasalar açısından, Prusya'nın hiç bir itiraz hakkı yoktu. Çünkü, Luxemburg'un Almanya'dan ihracını, bizzat kendisi sağlamıştı. Birlikleri, başkentte, bir Alman Federal kalesinin Federal Garnizonu sıfatıyla yerleşmişti. Luxemburg bir federal kale olmaktan çıkar çıkmaz, Prusya askerlerinin artık orada kalma hakları ortadan kalktı. Öyleyse, neden ülkelerine dönmediler? Neden, Bismarck ilhakı kabul edemedi?

Yalnızca onu bağlayan çelişkiler artık açığa çıktığından. 1866'dan *önce,* Almanya, yalnızca, yabancı güçlerle paylaşılması gereken, Prusya'nın ilhak edeceği bir toprak idi, 1866'dan *sonra* Almanya, yabancı sataşmalarından korunması gereken bir Prusya *protectorate*'ı oldu. Gerçekten de Almanya'nın büyük parçaları Prusya çıkarlarına uyularak, yeni yaratılmış sözde-Almanya'ya dahil edilmemişti. Ama, Alman ulusunun kendi toprakları üzerindeki hakkı, şimdi, Prusya tahtına, eski Konfederasyonun bu parçalarının, yabancı devletlerle birleştirilmesini engellemek ve gelecekte bunların yeni Prusya-Alman devletine katılma olanaklarını

açık tutmak görevini yüklüyordu. İşte bunun için İtalya, Tirol sınırında birdenbire durdu.[74] İşte bunun için, Luxemburg, Louis-Napoléon'a teslim edilemezdi. Gerçekten devrimci olan bir hükümet bunu tamamen açık bir biçimde ilân edebilirdi. Ama, Almanya'yı, Metternich'in "coğrafî kavramları"ndan[75] biri haline dönüştürmeyi sonunda başarmış olan, krala bağlı bir Prusya devrimcisi yapamazdı bunu. Bismarck, uluslararası yasalar açısından haksız bir duruma düşmüştü, ve bundan kendini, ancak, o pek sevdiği, uluslararası yasanın subay sofrası yorumuyla kurtarabilirdi.

Bütün bu yaptığı işler fazla önemsenmediyse, bu, yalnızca, Louis-Napoléon'un 1867 ilkyazında geniş çaplı bir savaşa hazır olmaktan çok uzak olmasındandır. Londra Konferansında bir anlaşmaya ulaşıldı. Prusyalılar Luxemburg'u boşalttı; kale silahtan arındırıldı, düklüğün tarafsız olduğu ilân edildi.[76] Savaş bir kez daha ertelenmişti.

Ama Louis-Napoléon, bununla yetinemezdi. Prusya gücünün yayılması, buna karşılık Ren'de bir tazminat alması koşuluyla, oldukça kabul edilebilir bir şeydir onun için. Çok azla yetinebilirdi, daha da azını almaya hazırdı, ama hiç bir şey almamıştı, tamamıyla aldatılmıştı. Oysa, Fransa'da bir bonapartçı monarşinin varlığı, ancak, eğer sınırları yavaş yavaş Ren'e doğru genişlerse ve gerçekte olmasa da, hiç olmazsa görünüşte, Fransa, Avrupa'nın hakemi olarak kalırsa, mümkün olabilirdi. Sınırların genişlemesi, bir belâya çatıp kalmıştı; hakemlik konumu şimdiden tehlikedeydi. Bonapartçı basın, Sadowa'nın intikamı alınsın diye bağırıyordu. Eğer Louis-Napoléon tahtını kurtarmak istiyorsa, rolüne sadık kalmalı ve bütün büyük hizmetlerine karşın, ikna yoluyla elde edemediğini, zorla elde etmeliydi.

Böylece, her iki tarafta da, hem askerî, hem diplomatik açıdan, hararetli hazırlıklar başladı. Ve gerçekten de, şu diplomatik gelişmeler doğdu:

İspanya, taht için bir aday arıyordu, Mart 1869'da, Berlin'deki Fransız elçisi, Benedetti, tahtın, Prens Leopold von Hohenzollern'e teklif edileceğine ilişkin bir söylenti duydu. Paris'ten, daha fazla soruşturma yapması için emir geldi. Dışişleri bakan yardımcısı Von Thile, Prusya hükümetinin bu konuda hiç bir şey bilmediğine ilişkin, onuru üzerine ona güvence verdi. Benedetti, Paris'e bir ziyaretinde, İmparatorun görüşünü öğrendi, "bu aday seçimi, özünde, ulusal değildir, ülke bunu destekleyemez; bu engellenmelidir".

Bu arada, bütün bunlar, Louis-Napoléon'un kavrayışını hızla yitirdiğini ortaya koydu, çünkü, gerçekten de, bir Prusya prensinin İspanya tahtında bulunmasından — bunun yaratacağı dertlerden, Prusya'nın İspanya'nın içişlerine karışmasından, hatta belki bir savaştan, küçük Prusya donanması için bir yenilgiden, her halde, Avrupa önünde, çok gülünç duruma düşmüş bir Prusya'dan, başka hangi durum, "Sadowa'nın intikamı" için daha doyurucu olurdu? Ama Louis-Napoléon, artık, böyle bir manzara seyretmek lüksünü tanıyamazdı kendisine. Saygınlığı o kadar düşmüştü ki, geleneksel tutumu benimsemek zorunda olduğunu hissetti, yani İspanya tahtında bir Alman prensinin bulunması, Fransa'nın iki taraftan tehdit edildiği anlamına gelecekti ve bu yüzden, hoşgörülemezdi — 1830'dan beri çocukça ve savunulması olanaksız hale gelmiş bir tutumdu bu.

Böylece Benedetti, (11 Mayıs 1869'da) daha fazla bilgi almak ve Fransa'nın tutumunu ona açıkça anlatmak için Bismarck'ı ziyaret etti. Bismarck'tan kesin hiç bir şey öğrenemedi; ama Bismarck, Benedetti'den öğrenmek istediği şeyi, yani Leopold'un aday olarak gösterilmesinin, Fransa ile derhal savaş anlamına geldiğini, kesinlikle öğrendi. Böylece, Bismarck, işine geldiği zaman savaşın patlamasına yolaçabilecek bir duruma ulaştı.

Bekleneceği gibi, Leopold'un adaylığı Temmuz 1870'te tekrar sözkonusu oldu ve Louis-Napoléon'un engelleme

çabalarına karşın, doğrudan doğruya savaşa yolaçtı. Yalnızca bir tuzağa düşmekle kalmayıp, kendi tahtınında tehlikede olduğunu anlamıştı, üniformaların son düğmesine kadar her şeyin hazır olduğuna ilişkin ona güvence veren bonapartçı danışmanlarının dürüstlüğüne pek az güveniyordu. yöneticilik yeteneklerine ise daha da az. Ama, kendi geçmişinin mantıkî sonuçları onu yıkıma sürükledi ve kendi duraksamaları, sonunu hızlandırmaktan başka bir işe yaramadı.

Öte yandan Bismarck, yalnız askerî anlamda hazırlanmış olmakla kalmayıp, bu sefer, gerçekten de, halkı arkasına almıştı; bu halk, her iki tarafın da söylediği bütün diplomatik yalanlar altında yatan bir tek basit gerçeği kavramıştı: bu, yalnızca Ren uğruna değil, ulusal varlıkları uğruna verilen bir savaştır. 1815'ten bu yana, ilk kez, yedek subaylar ve Landwehr (anayurt yedekleri) tekrar, hoşnutlukla ve heyecanla sancakları altında toplandılar. Bütün bunların nasıl olduğu, ya da, Bismarck'ın, kendiliğinden, ikibin yıllık ulusal mirasın hangi küçük bölgesini Louis-Napoléon'a vaadettiği ya da vaadetmediği artık önemli değildi. Gerekli olan şey, yabancı güçlere, Almanya'nın içişlerine karışamayacaklarını, Almanya'nın, Alman topraklarından feragat ederek, Louis-Napoléon'un sallanan tahtını desteklemek zorunda olmadığını kesinlikle göstermekti. Ve bu yükselen ulusal dalga karşısında, bütün sınıfsal ayrılıklar, Güney Alman hükümdarlarını canlandıracak yeni bir Ren Konfederasyonu konusundaki bütün emeller, sürülen prenslerin yerlerine iadesi için yapılan çabalar, eridi gitti.

Her iki taraf da ittifaklar kurmaya çalışıyordu. Louis-Napoléon, Avusturya ve Danimarka'nın sağlam ve İtalya'nın oldukça güvenilir desteğine sahipti. Bismarck, Rusya'yı kendi yanına almıştı. Ama, Avusturya, her zamanki gibi, hazırlıklı değildi ve 2 eylülden önce etkin bir biçimde işe karışamadı, ve zaten, o tarihte Louis-Napoléon Almanların eline düşmüş, ve Rusya, eğer o Prusya'ya saldırırsa, Rusya'nın da kendisine

saldıracağı konusunda Avusturya'yı uyarmıştı. Ama, Louis-Napoléon'un ikiyüzlü politikası, esas İtalya'da ettiğini buldu. O, hem İtalya'nın ulusal birliğini geliştirmeye, hem de, aynı zamanda Papayı bundan korumaya çalışmıştı. Roma'da, şimdi kendi ülkesinde gereksinme duyduğu halde, asker bulunduruyor, ve İtalya'yı, Roma'ya saygı göstermeye ve Papa'yı bağımsız bir hükümdar olarak tanımaya zorlamadan da kuvvetlerini çekemiyordu. Bütün bunlar, İtalya'nın ona destek olmasını engelledi. Ve ensonu, Danimarka, Rusya'dan pasif kalma emri almıştı.

Ama, Alman ordusunun Spichern ve Wörth'den, Sedan'a[77] indirdiği hızlı darbeler, savaşın belli bir bölgenin dışına yayılmaması için girişilen bütün diplomatik alışverişlerden daha belirleyici oldu. Louis-Napoléon'un askerleri her savaşta yenildiler ve sonunda bunların dörtte-üç kadarı, savaş tutsağı olarak Almanya'ya gönderildi. Bu, yeterli bir cesaretle çarpışmış olan askerlerin değil, askerî liderlerin ve hükümetin kabahati idi. Ama Louis-Napoléon gibi, bir sokak serserisi güruhunun yardımıyla bir İmparatorluk kurarsanız, ve bu imparatorluk, onsekiz yıl boyunca, Fransa bu güruhun sömürüsüne terkedilerek ayakta tutulursa, ve eğer devletin bütün önemli mevkileri gene bu güruhun üyelerince ve bütün alt mevkiler de bunların çanak yalayıcılarınca işgal edilmişse, o zaman, zor günlerinizde terkedilmek istemiyorsanız, bir ölüm-kalım savaşına girişmemelisiniz. Beş haftadan az bir süre içinde, imparatorluğun, bütün Avrupa darkafalılarının o kadar uzun süre hayran kaldıkları yapısı, tümüyle çöktü. 4 Eylül Devrimi[78] yalnızca geri kalan süprüntüyü temizledi ve bir küçük Alman İmparatorluğu kurmak üzere savaşa girmiş olan Bismarck, güzel bir sabah uyanınca, kendisini, bir Fransız Cumhuriyetinin kurucusu olarak buldu.

Bismarck'ın bildirilerine göre, savaş, Fransız halkına karşı değil, Louis-Napoléon'a karşı verilmişti. Onun devril-

mesiyle, savaş için ileri sürülen bütün mazeret ortadan kalktı. 4 eylülde kurulan ve diğer yönleriyle pek saf olmayan hükümet, bu hayale inanıyordu ve Bismarck, birdenbire Prusyalı junker yüzünü gösterince çok şaşırdı.

Dünyada Prusyalı junkerlerden daha fazla Fransız-düşmanı olan kimse yoktur. Çünkü bunlar, eskiden yalnız vergiden bağışık oldukları halde, 1806'dan 1813'e kadar, kendi gerilikleri sonucu, Fransa'nın onlara yükleyebildiği ceza yüzünden çok zarar görmüş olmakla kalmamışlardı, daha da beteri, allahsız Fransızlar iğrenç devrimleriyle, halkın başını döndürmüş, Prusya'da bile eski junker egemenliği azçok son bulmuştu; zavallı junkerler, eski durumlarından elde kalan pek az şeyi korumak için, yıllarca şiddetli bir savaşım vermek zorunda bırakılmışlardı, ve bunların çoğu, daha şimdiden, kılıksız, asalak aristokrasi derekesine düşürülmüşlerdi. Bunun için, Fransa'dan intikam alınmalıydı ve işte, ordudaki junker subaylar, Bismarck'ın kışkırtması ile bunu yaptılar. Fransa'nın, Prusya'dan zorla aldığı savaş vergilerine ait listeler hazırlanıyor, her bakanlığın ne kadar ödemek zorunda bırakılacağı buna göre hesaplanıyordu — doğal ki, Fransa'nın en büyük zenginlikleri hesaba katılarak. Yiyecek, yem, ayakkabı, göze çarpan bir insafsızlıkla toplanıyordu. Ardennes'deki kentlerden birinin valisi, istenenleri teslim edemeyeceğini bildirince, fazla ses çıkarmadan 25 değnek yedi. Paris hükümeti bununla ilgili bütün kanıtları yayınladı. Yakından inceledikleri kanısını verecek kadar, tamamen 1813 Prusya *Landsturm* kararının[79] ilkelerine uygun hareket eden Francs-Tireur'ler,[80] yakalandıklarında, acımasızca hemen kurşuna diziliyorlardı. Çalar saatlerin Almanya'ya gönderilmesine ilişkin söylentiler de doğruydu; *Kölnische Zeitung*[81] da bu konuda yayın yapmıştı: Ama, Prusya kayıtlarına göre bu saatler çalınmamış, Paris yakınlarında, sahiplerinin kaçmış olduğu evlerde bulunmuş ve dolayısıyla, sahip çıkılmayan mal olarak sınıflan-

dırılıp, anayurttaki sevdiklerine armağan olmak üzere elkonulmuştu. Böylece, Bismarck'ın önderliği altında junkerler, askerlerin ve subayların büyük bir bölümünün yolsuzluklara bulaşmamış davranışlarına karşın, junkerlerin adî kindar davranışlarından doğal olarak bütün orduyu sorumlu tutan Fransızların üstünde, savaşın özellikle Prusyalı niteliğinin izinin kalması için, ne gerekiyorsa yaptılar.

Ama gene de, aynı junkerler, Fransız halkına olan saygılarını tarihte duyulmamış bir biçimde göstereceklerdir. Paris'i kurtarmak için girişilen bütün çabalar başarısızlığa uğrayınca, bütün Fransız orduları geri püskürtülünce, Bourbaki'nin Alman ulaştırma hatlarına karşı giriştiği son büyük saldırı geri püskürtülünce, Avrupa diplomasisi onu kendi kaderine terkedince, işte o zaman, açlıktan ölen Paris, sonunda, teslim oldu.[82] Ve, allahsızların yuvasına muzafferane yürümek ve Parisli elebaşılardan tam bir öç almak, 1814'te, Rus Aleksandr'ın, 1815'te ise Wellington'un onlardan esirgediği, bu tam öcü almak düşüncesiyle, junkerlerin kalpleri daha hızlı çarpmaya başladı. Şimdi, Devrimin kalbi ve beşiği olan yeri, doya doya cezalandırabilirlerdi.

Paris teslim oldu. 200 milyonluk tazminat ödedi. İstihkâmları Prusyalılara teslim edildi. Garnizon silahını bıraktı ve sahra toplarını teslim etti. Kentin duvarlarını koruyan topun kundağı ve arabası alınmıştı. Devlete ait olan bütün savunma silahları, teker teker teslim edildi. Ama, Paris'in gerçek savunucularına, Ulusal Muhafıza, silahlı Paris halkına dokunulmadı, çünkü kimsenin aklına, onların silahlarını, tüfeklerini ve toplarını almak gelmedi.* Ve utkun Alman ordusunun, silahlı Paris halkı önünde saygıyla durduğunu,[83] bütün dünyaya göstermek için, galipler, Paris'e girmediler. Bir genel park olan Champs-Elysées'yi, Parisli nö-

* Bunlar Ulusal Muhafızın malı idi, devletin değil. Ve bu yüzden, Prusyalılara teslim edilmemişlerdi. Thiers'in, mart 1871'de, Paris halkından çalınmasını emrettiği silahlar, işte bu silahlardır ve bunun sonucu olarak Komünün kurulmasına yolaçan ayaklanma başlamıştır.

betçilerin koruması, gözetimi ve kuşatması altında, üç gün için işgal etmekle yetindiler. Bir tek Alman askeri bile, Paris Belediye Dairesine ayak basmadı. Hiç biri bulvarlarda yürümedi ve sanat yapıtlarını hayranlıkla seyretmek üzere Louvre'a girebilen iki asker ise, bunun için izin almak zorunda kalmışlardı, çünkü bu, teslim koşullarına aykırıydı. Fransa yenilmişti, Paris açtı, ama halkı, şanlı geçmişlerinin sonucu olarak, en azından kendileri için *bu* saygıyı sağlamışlardı, öyle ki, hiç bir galip onlara silahlarını bırakmalarını öneremiyordu; kimse, onları evlerine girecek ya da bir zafer resmî geçidi ile birçok devrimlere savaş alanı olmuş caddelere, saygısızlık edecek cüreti bulamıyordu kendinde. Sanki, türedi imparator, William I, Paris'in yaşayan devrimcilerine şapkasını kaldırıyormuş gibiydi, tıpkı ağabeyinin, Berlin'de, 1848 mart savaşımlarında ölen savaşçılara yaptığı gibi ve sanki bütün Alman ordusu, silahlarıyla, onun arkasında selâm duruyor gibiydi.

Ama bu, Bismarck'ın vermek zorunda kaldığı tek ödündü. Barış yapabilecek bir Fransız hükümetinin bulunmadığı özürü altında —bu söz, 4 eylülde ne kadar yanlış ve ne kadar doğru ise, 28 ocakta da o kadar yanlış ve doğrudur— başarısından, tam bir Prusyalı tutumuyla, sonuna kadar yararlandı ve ancak, Fransa'nın tam yenilgisinden sonra, barış görüşmelerine hazır olduğunu ilân etti. Barış Antlaşması sırasında da, "uygun durumdan" aynı eski Prusya tarzında "insafsızca yararlanıldı". 5 milyar franklık işitilmemiş bir miktar, savaş tazminatı olarak gaspedilmekle kalmadı, Metz ve Strasburg'la birlikte, iki eyalet, Alsas ve Loren Fransa'dan alındı ve Almanya'ya dahil edildi.[84] Bu ilhaklarla Bismarck, ilk kez, başkalarınca belirlenen bir programı, kendi bildiği şekilde uygulayan biri olarak değil de, kendi beyninin ürünlerini eyleme dönüştüren bağımsız bir politikacı olarak ortaya çıktı. Ve bu yüzden de, ilk büyük falsosunu yaptı.

Fransızlar, Alsas'ı, esas olarak Otuz Yıl savaşlarında zaptetmişlerdi. Bununla, Richelieu, Henry IV'ün sözünden ayrılıyordu: "İspanyol dili İspanyollara, Alman dili Almanlara ait olabilir, ama nerede Fransızca konuşuluyorsa orası bana aittir"; ve böylece, doğal Ren sınırı ilkesini, Eski Gaul'un bu tarihsel sınırını esas alıyordu. Bu saçma bir şeydi, ama, Franche-Comté'yi kapsadığı gibi, ayrıca Fransızca konuşan Loren'i ve Belçika bölgelerini de içine alan İmparatorluk, Almanca konuşan bölgeleri ilhak ettiği için, Fransa'ya kabahat bulacak durumda değildi. Ve eğer Louis XIV, barış döneminde, kentteki bir Fransız yanlısı partinin yardımıyla Strasburg'u ilhak etmişse,[85] Prusya'nın buna öfkelenmeye gerçekte hiç hakkı yoktu, çünkü 1796'da, kentteki herhangi bir Prusya yanlısı parti tarafından çağrılmadan, Özgür Nuremberg İmparatorluk Kentini işgal etmeye çalışıp, başaramadığı zaman, kendisi de tamamen aynı şeye kalkışmıştı.*

1735'deki Viyana Barışının bir sonucu olarak, Loren, Avusturya tarafından Fransa'ya verilmiş ve sonunda, 1766'-

* Louis XIV, onun *Chambers de Reunion*'u,[86] barış zamanında, kendisine ait olmayan Alman topraklarını ele geçirdi diye saldırıya uğruyordu. Prusya'nın en kötü düşmanları bile, ona, buna benzer bir ithamda bulunamazlardı. Tam tersine, 1795'te, İmparatorluk Anayasasını doğrudan ihlâl ederek, Fransa ile ayrı bir barış yaptıktan ve küçük, aynı ölçüde isyankâr komşularını, birinci Kuzey Alman Konfederasyonunun sınır çizgisinin arkasında, kendi çevresine topladıktan sonra, Franconia'da ilhaklara girişebilmek için, Güney Alman Malikânelerinin —Avusturya'yla ittifak halinde savaşa devam edenler yalnız bunlardı— çaresiz durumlarından yararlanmıştı. (O zamanlar Prusya'ya ait olan) Ansbach ve Bayreuth'da Louis XIV'ün kurdukları örnek alınarak "Yeniden Birleşme Odaları" kurdular ve birtakım komşu bölgeler üzerinde istemler ileri sürdüler. Bu istemlerle karşılaştırırsak, Louis'nin meşru bahaneleri kesin olarak inandırıcı gelir insana. Ve Almanlar yenilip geri çekilince ve Fransızlar Franconia'ya yürüyünce, Prusyalı kurtarıcılar, kentin ta duvarlarına kadar dış mahalleler dahil olmak üzere Nuremberg bölgesini işgal ettiler ve korkudan titreyen Nuremberg sakinlerine zorla bir antlaşma imzalattılar (2 Eylül 1796), buna göre, kent, Prusya egemenliğini bir koşulla kabul ediyordu — Yahudilerin kentin sınırları içine girmesine asla izin verilmeyecekti. Çok kısa süre sonra, Arşidük Charles tekrar ilerledi, Fransızları 3 ve 4 Eylül 1796'da Würzburg yakınlarında yendi ve bunun sonucu olarak da, Alman uğraşı ile, Nurembergilileri etkilemek isteyen Prusya'nın çabaları boşa gitti.

da tümüyle Fransa'nın eline geçmişti.[87] Yüzyıllar boyunca ancak ismen Alman İmparatorluğuna ait olmuştu; dükleri, her yönü ile Fransızdı ve hemen hemen her zaman, anlaşmalarla Fransa'ya bağlanmışlardı.

Fransız Devrimine kadar, Vosges'de, kendilerini Alman İmparatorluğu karşısında bağımsız prensler kabul eden, ama Fransız hükümranlığını tanıyan yöneticilere sahip, bazı küçük prenslikler bulunuyordu. Bu ikili durum onların lehine idi. Ve eğer Alman İmparatorluğu, bağımsız beyefendileri hesap vermeye çağıracak yerde, bu durumu hoşgörüyorsa, Fransa, hükümdarlığına dayanarak, kovulan prenslere karşı bu bölgelerin sakinlerini himayesi altına aldığı zaman, bundan yakınma hakkına da sahip değildi.

Fransız Devrimine kadar, bu Alman bölgesi, genel olarak, hemen hiç Fransızlaştırılmamıştı. En azından Alsas'ta, okullarda kullanılan dil ve bütün iç sorunlar için resmî dil, Almanca idi, Fransız hükümeti, uzun yıllar süren yıkıcı savaşlardan sonra, 18. yüzyılın başlangıcından bu yana, topraklarında düşman görmemiş olan bu Alman eyaletlerini koruyordu. Sürekli iç çatışmalarla sarsılan İmparatorluk, gerçekten, Alsaslıları anayurda dönmeye ikna edecek bir durumda değildi. Halk, her halde, barış ve huzur içinde yaşıyordu. Herkes yerini biliyordu, ve böylece, en etkili darkafalılar, Tanrının anlaşılmaz hikmetine boyun eğdiler. Ne de olsa, onların alınyazısı tek değildi dünyada; Holstein halkı da, yabancı, yani Danimarka işgali altındaydı.

Sonra Fransız Devrimi oldu. Alsas ve Loren'in Almanya'dan ummaya asla cesaret edemeyecekleri şeyi, Fransa sundu onlara. Feodal zincirler kırılmıştı. Köle emeği harcamak zorunda bırakılan bağımlı köylü, artık özgür bir insan, çoğu durumda, kendi çiftliğinin ve topraklarının özgür sahibi olmuştu. Kentlerde, asılzade egemenliği ve lonca ayrıcalıkları kalktı. Aristokrasi sürüldü. Küçük prenslerin ağırlık sahibi olduğu bölgelerde köylüler, komşularım örnek al-

dılar, prensleri, bölgesel yetkilileri, asilleri kovdular ve kendilerini özgür Fransız yurttaşı ilân ettiler. Ve Fransa'nın hiç bir yerinde, halk, Almanca konuşan bölgelerdeki kadar büyük bir heyecanla devrimin etrafına toplanmadı. Ve İmparatorluk, devrime savaş açınca, Almanlar, hâlâ, kendi zincirlerini uysalca taşımakla kalmayıp, eski köleliğin Fransızlara ve yeni devrilmiş feodal beylerin Alsas köylülerine zorla kabul ettirilmesi için, kendilerinin kullanılmasına izin verince, işte o zaman, Alsas ve Loren halkı kendini Alman saymaktan vazgeçti. Artık Almanlardan nefret etmeyi ve onları küçümsemeyi öğrendiler ve *Marseillaise,* Strasburg'da yazıldı ve bestelendi ve ilk kez Alsas halkı tarafından söylendi. Alman-Fransızlar, <dillerine ve geçmişlerine karşın> yüzlerce savaş alanında, omuzomuza, birlikte devrim için savaştıkları, ulusal Fransızlarla bir ulus olarak ilerlediler.

Büyük Devrim, Dunkirk çevresindeki Flemish bölgelerinde, Brötanya'nın Keltleri arasında, Korsika'nın İtalyanları arasında, aynı mucizeyi yaratmamış mıydı? Ve biz, bunun, Almanların da başına gelmesinden yakınıyorsak, bunu mümkün kılan bütün geçmişimizi unuttuk mu? Devrimde yalnızca pasif bir rol oynayan, Ren'in Sol Yakasının tümünün, 1814'te Almanlar buraya tekrar girdiklerinde, görünüş bakımından Fransız olduğunu ve 1848'e kadar, bu yılın devrimi, Almanları, Renanyalıların gözünde tekrar eski saygınlığına kavuşturuncaya kadar, Fransız kaldığını unuttuk mu? Heine'in aşırı Fransız ve hatta bonapartizm yandaşlığının, yalnızca Ren'in solundaki halkın genel görünümünün bir yansıması olduğunu unuttuk mu?

1814'te, müttefik kuvvetler, Fransa'yı istilâ ettiklerinde, esas, Alsas ve Alman Loren'de, en kuvvetli düşmanlık ve en şiddetli direnişle karşılaştılar, çünkü, işte bu bölgelerdeki halk, tekrar Alman olmaya zorlanma tehlikesinden korkuyordu. Ve bu, o zamanlar, Almancanın orada konuşulan he-

men hemen tek dil olmasına karşın böyleydi. Ama, Fransa'dan ayrılma tehlikesi geçtikten ve Romantik Alman Şovenlerinin ilhak zorlamaları bastırıldıktan sonra, Fransa ile dil bakımından daha çok kaynaşmanın gereği anlaşıldı ve o zamandan beri de, okullar Fransızlaştırıldı, Luxemburglular da aynı şeyi gönüllü olarak yaptılar. Gene de değişim çok yavaş oldu. İşçiler ve köylüler Almanca konuşurken, ancak burjuvazinin bugünkü kuşağı gerçekten Fransızlaştı. Durum, kabaca, Luxemburg'dakine benzemektedir. (Vaızların kısmî istisnasıyla) edebî Almancanın yerini Fransızca aldı, ama popüler Alman lehçesi, ancak dil bölgesi sınırlarında temelini yitirmişti ve konuşma dili olarak Almanya'nın çoğu kesiminde olduğundan fazla kullanılıyordu.

İşte, bütün Alman sorunlarının beraberinde taşıdığı, şovence romantizmin canlanmasından güç alan Bismarck'ın ve Prusyalı junkerlerin tekrar Almanlaştırmak istedikleri bölge, burasıydı. *Marseillaise*'in beşiği, Strasburg'u Almanlaştırmaya çalışmak, Garibaldi'nin beşiği Nice'i Fransızlaştırmak kadar aptalca bir işti. Ama, Louis-Napoléon, hiç olmazsa, Nice'in geleneklerine uyarak, ilhak sorunu üzerine bir plebisit yapılmasına izin vermişti; ve manevra başarılı olmuştu. Ama, Prusyalıların, çok haklı nedenlerle, böyle devrimci önlemlerden iğrenmeleri gerçeği bir yana —çünkü hiç bir zaman, hiç bir yerde, halkın çoğunluğu, Prusya'ya ilhak edilmek istememişti— çok iyi biliyorlardı ki, halk, Fransızca konuşan Fransızlardan daha çok Fransa yandaşıdır. Ve böylece, *darbe*, zor kullanılarak, uygulanıverdi. Bu, Fransız Devrimine karşı bir öç alma hareketiydi. Tamamen devrim sayesinde Fransa ile birleşmiş olan topraklardan biri, çekilip alındı.

Ama ilhak, gene de askerî bir amacı da gerçekleştirdi. Almanya, Metz ve Strasburg'u ele geçirmekle, muazzam bir gücü olan bir savunma hattına sahip oldu. Belçika ve İsviçre tarafsız kaldıkları sürece, büyük kuvvetlerle girişi-

lecek bir Fransız saldırısı, Metz ve Vosges arasındaki küçük bölgeden başka bir yerde başlatılamazdı ve bunu karşılamak üzere, Coblenz, Metz, Strasburg ve Mainz, dört köşesinde dört müstahkem kente sahip, dünyadaki alanların en büyüğünü ve en güçlüsünü oluşturuyorlardı. Ama Lombardy'de bulunan Avusturya'nınki gibi,[88] bu dörtgenin de yarısı düşman toprakları içerisinde uzanıyor ve yerel nüfusu bastırmak için müstahkem mevki görevi görüyordu. Üstelik savunma zincirini tamamlamak için, bunları, Almanca konuşan bölgelerin ötesine doğru genişletmek ve bir milyonun dörtte-biri kadar Fransız halkını ilhak etmek gerekiyordu.

Böylece, ilhakın tek mazereti büyük stratejik üstünlük oluyordu. Ama bu kazanç, Almanların bu ilhakla kendi kendilerine verdikleri zararla, hiç bir şekilde karşılaştırılabilir mi ki?

Prusyalı junkerler, kaba kuvveti temel ilke edindiğini, açıkça ve içtenlikle ilân etmekle, genç Alman İmparatorluğunun uğradığı büyük manevî zarara gözlerini kapamışlardı. Tam tersine, zorla bastırılan isteksiz kullar, artan Prusya gücünün bir kanıtı olarak gerekliydi onlara, ve genellikle, başka türde uyruğa hiç sahip olmamışlardı.

Ama junkerlerin bile, ilhakın siyasal sonuçlarını görmesi gerekirdi. Ve bunlar oldukça açıktı. İlhakın resmen onaylanmasından önce, Marx, Enternasyonalin bir bildirisinde, bütün dünyaya şunu ilân etmişti: "*Alsas ve Loren'in ilhakı, Rusya'yı Avrupa'nın hakemi yapar.*"[89] Ve sosyal-demokratlar, bunu Reichstag kürsüsünden öylesine sık yinelemişlerdi ki, sonunda Bismarck'ın kendisi, 6 Şubat 1888'de, Reichstag'da yaptığı bir konuşmada savaşın ve barışın hakemi, her şeye kadir çarın önünde korkudan yaltaklanarak bu sözün doğruluğunu gösterdi.

Çünkü her şey apaçıktı. En koyu yurtsever iki Fransız eyaletinin ele geçirilmesiyle, Fransızlar, onlara bu eyalet-

leri geri alma umudu verecek herhangi bir gücün kollarına doğrudan itilmişti ve Fransa ebedî bir düşmana dönüştürülmüştü. Bu konuda, Alman darkafalılarının değerli ve vicdanlı temsilcisi olan Bismarck, Fransızların, yalnızca Alsas ve Loren üzerindeki hukukî haklarından değil, manevî haklarından da vazgeçmelerini ve devrimci Fransa'nın bu iki bölümü, aslında hiç bir şekilde ilişki kurmak istemedikleri, "eski anayurtlarına geri döndüler" diye sevinmelerini istiyordu. Ama, ne yazık ki Fransızlar bunu yapmayacaklardı, tıpkı Almanların Napoléon savaşları sırasında, bu bölgedeki halk, o zamanlar, Almanya'ya dönmek için hiç bir güçlü istek duymazken, Ren'in Sol Yakası üzerindeki manevî haklarından vazgeçmemeleri gibi. Alsas ve Loren halkı, Fransa'ya dönmek istedikleri sürece, Fransa bu bölgelerin geri dönmesini sağlamaya çalışmalıdır ve çalışacaktır, ve bunu yapmak için gereken araçları, müttefikler de dahil, bulmaya uğraşacaktır. Ve Almanya'ya karşı doğal müttefiki Rusya'dır.

Eğer, Batı Avrupa'daki en büyük ve en kuvvetli iki ulus, birbirlerini, karşılıklı nefretleri ile nötralize ederlerse, aralarında, onları birbirlerine karşı savaşa kışkırtan ebedî bir çekişme konusu varsa, o zaman bu durumdan yararlanan tek ülke, bunun sonucu olarak elleri daha da serbest hale gelen Rusya'dır; o Rusya ki, Fransa'nın şartsız desteğine ne kadar çok güvenebilirse, yayılma emellerine Almanya o kadar az karşılık verebilir. Ve Fransa'yı, Rusya ile ittifak kurmak için yalvarır hale ve eğer Rusya, yitirdiği eyaletler konusunda onu desteklerse, ona Konstantinopol'u teslim etmeyi kabul eder duruma getiren, Bismarck değil midir? Ve eğer buna karşın barış, onyedi yıl boyunca korunduysa, bunun nedeni, hem Rusya'da, hem de Fransa'da uygulanan, iyi eğitim görmüş yıllık askerin tümüyle toplanmasını sağlamak için onaltı, ya da hatta en son değişik haliyle, yirmibeş yıl gerektiren, bir zorunlu askerlik sisteminden

başka ne olabilir? Ve şimdi, ilhak, bütün Avrupa siyasetine onyedi yıl boyunca damgasını vurduğuna göre, şu anda da, bütün kıtayı savaş tehdidi altında tutan bunalımın temel nedeni değil midir? Bu tek gerçeği kaldırın, barış sağlanır.

Alman aksanı ile Fransızca konuşan Alsas burjuvası, gerçek bir Fransızdan daha çok bir Fransız görünüşüne sahip olan, Gœthe'yi küçümseyen ve Racine hakkında saçma sapan konuşan, ama gene de, kendini gizli-Almanlığından dolayı vicdan azabı çekmekten kurtaramayan ve salt bu nedenle, Fransa ve Almanya arasında aracı bile olmayacak kadar, Alman olan her şeye karşı duyduğu nefretle övünen, bu melez soytarı — bu Alsas burjuvası, ister bir Mulhouse fabrikatörü, ister bir Paris gazetecisi olsun, rezil bir heriftir elbette.

Ama onu böyle yapan şey nedir? Son üçyüzyılın Alman tarihi değil de nedir? Ve son zamanlara kadar, Alman asıllarını yadsıyan, yeni yurtlarının milliyetini alabilmek için gerçekten kendilerine eziyet eden ve bunun sonucu olarak, aynı şeyi, hemen hemen, içinde bulundukları koşullar yüzünden yapmak zorunda kalmış olan, Alsas yurttaşlarından daha da gülünç bir duruma düşen, yurtdışındaki hemen bütün Almanlar, özellikle işadamları, gerçek "Alsaslılar" değiller miydi? Örneğin İngiltere'de, 1815 ile 1840 arasında, bütün göçmen Alman tüccarları, İngilizleşmişlerdi, kendi aralarında bile yalnızca İngilizce konuşurlardı; bugün bile, Manchester Borsasında, örneğin, gerçek İngiliz sayılabilmek için servetlerinin yarısını vermeye hazır, her türden, eski Alman darkafalılarını görebilirsiniz. Bu, ancak, 1848'den beri değişmiştir. 1870'ten bu yana ise, Alman yedek teğmenleri bile İngiltere'yi ziyaret ediyorlar ve Berlin, temsilcilerini gönderiyor. Bunun sonucu olarak, eski köleliğin yerini, şimdi, Prusya küstahlığı aldı, öyle ki, bu, biz Almanları, yurtdışında gene gülünç duruma sokuyor.

Alsas'ın Almanya ile birleşmesi, 1871'den bu yana, Al-

sas halkı için, belki de, daha kabul edilebilir hale gelmiş midir acaba? Tam tersine. Komşuları Fransa'da bir Cumhuriyet varken, onlar, bir diktatörlük altındalardı. Her şeye karışan, bilgiçlik taslağı, Prusya *Landrat* sistemi getirilmişti, bununla karşılaştırıldığında, —kesinlikle yasayla düzenlenen— o çok nefret edilen Fransız valilik sistemi bile, kusursuz görünüyordu. Basın, toplantı ve örgütlenme özgürlüğünün son kalıntıları da çabucak temizlendi. İnatçı kent meclisleri dağıtıldı ve onların yerine belediye başkanı olarak Alman bürokratları getirildi. Öte yandan, "şöhretliler", yani tamamen Fransızlaşmış olan aristokratlar ve burjuvazi pohpohlandı, ve bunlar hiç bir şekilde Alman-yanlısı olmayan, ama gene de Alman dilini konuşan ve bir uzlaşma politikasının seslenebileceği tek unsur olan köylüleri ve işçileri sömürürlerken himaye gördüler. Ve bütün bunların sonucu ne oldu? Yalnızca şubat 1887'de, bütün Almanya, gözünün korkutulmasına boyuneğip Bismarck *Kartell*'ine,[90] Reichstag'da çoğunluk sağladığı zaman, Alsas ve Loren, her yönüyle Fransa'yı destekleyenlere oy verdi ve Almanya'ya karşı en ufak sempatisi olduğundan kuşkulandığı herkesi reddetti.

O halde, eğer Alsas halkı böyleyse, buna kızmaya hakkımız var mı? Hiç bir şekilde. İlhaka karşı çıkışları, yadsınamayan, ama açıklanması gereken tarihsel bir gerçektir. Ve bununla ilgili olarak kendimize sormalıyız: Alsas'ta böyle bir tutum yaratmak için, Almanya'nın işlemek zorunda olduğu tarihsel günahlar, ne kadar çok ve ne kadar büyüktü kimbilir? Ve eğer onyedi yıllık Almanlaştırma çabalarından sonra, Alsas halkı, hep birlikte "Eksik olsun bizden bu!" diye bağırıyorsa, bizim yeni Alman İmparatorluğumuz, dış dünyanın gözüne acaba nasıl görünüyordur? İki başarılı seferin, ve onyedi yıllık Bismarck diktatörlüğünün, üç yüzyıllık yüzkızartıcı bir tarihin etkilerini silmeye yeteceği konusunda kendimizi aldatmaya hakkımız var mı?

VII. GÜCÜNÜN DORUĞUNDA BİSMARCK — KULTURKAMPF — KORUYUCU TARİFELER VE TARIMCI-BURJUVA İTTİFAKI — SÖMÜRGELER — SOSYALİST YASALAR — SENDİKALARIN BASTIRILMASI — TOPLUMSAL REFORM — ALSAS-LOREN NEDENİYLE MİLİTARİZM — JUNKERLER KENDİNİ GÖSTERİYOR

Bismarck, amacına ulaşmıştı. Onun yeni Alman-Prusya monarşisi, Versailles'da, Louis XIV'ün, lüks resmî salonunda açıkça ilân edilmişti.[91] Fransa, savunmasız, ayaklarının dibinde yatıyordu. Bismarck'ın dokunmaya cesaret edemediği, direnen Paris, Thiers tarafından kışkırtılarak Komün ayaklanmasına girişti ve sonra, geri dönen savaş tutsaklarınca, sabık imparatorun ordusunun erlerince boyun eğdirildi. Avrupa'nın bütün darkafalıları, Bismarck'a huşu içinde bakıyorlardı, tıpkı onun, ellilerde, kendi örneği, Louis-Napoléon'a baktığı gibi. Rusya'nın yardımıyla, Almanya, Avrupa'nın en güçlü devleti olmuştu ve Almanya'da bütün güç, diktatör Bismarck'ın elinde idi. Şimdi sorun şuydu: Bismarck bu güçle, ne yapacak? O zamana kadar, burjuva yöntemler yerine bonapartçı yöntemler kullanarak, burjuvazinin birleştirme planlarını uyguladıysa da, artık, bu sorun hemen hemen çözümlenmişti. Şimdi, kendi planlarını yapması, ve kendisinin ne gibi fikirler yaratabileceğini göstermesi gerekiyordu. Ve bunlar, yeni İmparatorluğun iç kuruluşu sırasında ortaya çıkacaklardı.

Alman toplumu, büyük toprak sahipleri, köylüler, burjuvazi, küçük-burjuvazi ve işçilerden oluşmuştur.

Toprak mülkiyeti, birkaç nüfuzlu kişinin (özellikle Silesia'da) ve sayıları Elbe'nin doğusundaki eski Prusya eyaletlerinde en çok olan, bir sürü ortaboy toprak sahibinin elinde toplanmıştır. Bütün toprak sahibi sınıfa, aşağı yukarı egemen olanlar, işte bu Prusyalı junkerlerdir. Toprakları, kâhyaların yönetiminde işleninceye kadar, kendileri de çiftçidir ve çoğu kez, içki fabrikalarına ve şeker pancarı

fabrikalarına sahiptirler. Topraklar, genellikle, ilk evlât olma hakkına dayanılarak, aileye miras kalmıştır. Küçük oğlanlar orduya ya da devlet memurluğuna girerler, öyle ki, bu küçük toprak sahibi aristokrasisi, daha da küçük bir subaylar ve memurlar aristokrasisine, yüksek rütbeli subay ve memur burjuvaların çoğunun asil statüsünü elde etmesi ile durmadan çoğalan bir aristokrasiye bağlanır. Bütün bu aristokratik bağlantının alt düzeylerinde, doğal olarak, kalabalık bir asalak aristokrasi, borç, şüpheli işler, dilencilik ve siyasal casuslukla geçinen aristokratik bir *lumpen*-proletarya bulunur.

Bütün bunlar, Prusya junker sınıfını oluştururlar ve bu sınıf, eski Prusya devletinin ana kalelerinden biridir. Ama junker sınıfın toprak sahibi çekirdeği oldukça zayıf bir durumdadır. Toplumsal durumlarına uygun yaşama zorunluluğu, her geçen gün daha pahalıya malolmaktadır; askerlik ya da devlet memurluğu sınavlarını geçene kadar küçük oğlanlara destek olmak, evlenene kadar kızlara bakmak, bütün bunlar, para demektir, ve bunlar bütün öteki sorunlardan önde geldiğine göre, gelirin yetmemesine, borca girilmesine, hatta ipotek yoluna başvurulmasına şaşmamak gerekir. Kısacası, bütün junker sınıfı, her zaman malî felâket uçurumunun kenarındadır; her talihsizlik, ister savaş, ister ürünün iyi olmayışı, ister bir ticaret bunalımı olsun, onları felâketle karşı karşıya getirir, ve bu yüzden, bir yüzyıldan beri, yıkımdan, ancak çeşitli türden devlet yardımı ile kurtulmuş olmaları ve aslında, yalnızca devlet yardımı ile varlıklarını sürdürmeleri bir raslantı değildir. Oldukça yapay bir şekilde yaşatılan bu sınıf yokolmaya mahkûmdur. Hiç bir devlet yardımı onu ebediyen yaşatamaz. Ama onunla, eski Prusya devleti de yok olacaktır.

Köylüler çok aktif bir siyasal unsur değildir. Eğer köylü, kendi toprağına sahipse, eski komünal marktan ya da ortak otlaktan yoksun kalan ve bundan başka davarını otla-

tacağı hiç bir yeri olmayan küçük çiftçinin karşılaştığı uygun olmayan üretim koşulları yüzünden, durumu gitgide kötüleşir. Eğer bir kiracı-çiftçi ise, durumu daha da kötüdür. Doğal ekonominin (yani, üretilenle geçinilen ekonominin) egemenliğini öngören küçük çiftlik, para ekonomisi ile yıkılır. Küçük çiftçinin borçluluğunun, ipotek sahiplerince geniş ölçüde mülksüzleştirilmesinin, topraktan tümüyle atılmamak için ev sanayiine yönelmesinin nedeni budur. Siyasal açıdan, köylüler, ya ilgisiz ya da gericidirler. Renanya'da, Prusya'ya duyulan eski nefretten dolayı, *ultramontane*'dırlar (sağkanat katolik). Diğer yerlerde bölgeci ya da protestan-muhafazakârdırlar. Dinsel duygular, bu sınıf için toplumsal ve siyasal çıkarların bir ifadesi olarak hâlâ kullanılabilir.

Burjuvazi'yi zaten incelemiş bulunuyoruz. 1848'den bu yana, görülmemiş bir iktisadî yükseliş yaşamıştı. Almanya, 1847 ticaret bunalımını izleyen —o dönemde okyanuslarda buharlı gemi ulaşımının başlaması, demiryollarının çok yayılması, Avustralya ve Kaliforniya'da altın bulunmasının yolaçtığı— dev genişlemede, gitgide artan bir paya sahipti. Bismarck'ın devrimini başlatan, burjuvazinin, küçük devletlerin ticarete koyduğu engelleri ortadan kaldırmak ve dünya pazarında rakiplerininkine eş bir yer edinmek çabalarıdır. Şimdi, Almanya'ya akan Fransız milyarlarıyla, burjuvazi için yeni bir ateşli sınaî faaliyet dönemi açılıyordu, bu dönemde, Almanya, bir Alman ulusal iktisadî patlamasına uğrayarak, ilk kez, büyük bir sanayi ulusu olarak kendini gösterdi.[92] Burjuvazi şimdiden, iktisaden en güçlü sınıftı ve hükümet, onun iktisadî çıkarlarına uymak zorundaydı. 1848 devrimi, devlete, görünüşte, burjuvazinin siyasal egemenliğini kurabileceği ve genişletebileceği anayasal bir biçim vermişti. Buna karşın, burjuvazi, gerçek siyasal güç sahibi olmaktan hâlâ çok uzaktı. Altmışların anayasal anlaşmazlığında, Bismarck'a karşı başarılı olamamışlardı. Almanya'nın yukardan devrimcileştirilmesinin sonunda, anlaş-

mazlığın ortadan kalkması, burjuvaziye daha çok öğretti ki, yürütme gücü, onlara ancak pek dolaylı olarak bağlıdır, bakanları ne atayabilir, ne kovabilirler, ne de orduyu denetleyebilirler. Bunlara ek olarak, enerjik bir yürütme gücü karşısında korkak ve iradesizdiler, ama junkerler de böyleydi; burjuvazinin özürü daha çoktu, çünkü devrimci sınaî işçi sınıfı ile dolaysız iktisadî çatışma içindeydiler. Ancak, kesin olan şey, junkerleri, giderek iktisadî açıdan yıkmak zorunda oldukları ve mülk sahibi sınıfların içinde, bir gelecek umudu taşıyan, tek kesimi oluşturdukları idi.

Küçük-burjuvazi, ilk olarak, Almanya'nın kökü çok eskilerde olan geriliğinden dolayı, Batı Avrupa'nın geri kalan kısımlarına göre, en çok Almanya'daki hüküm süren ortaçağ esnafının kalıntılarından; ikinci olarak, servetleri tükenmiş burjuvalardan; üçüncü olarak da, önceden mülksüzken küçük tüccar haline gelen unsurlardan oluşmaktadır. Geniş-ölçekli sanayiin yayılması ile, bütün küçük-burjuvazinin yaşamı, istikrarlı görünüşünü tümüyle yitirdi. İş değiştirmeleri, dönemsel iflaslar, bir kural halini aldı. Alman darkafalılığının kaymak tabakasını oluşturan ve önceden çok istikrarlı olan bu sınıf, eski hoşnutluğundan, pasifliğinden, dindarlığından, uysallığmdan, saygınlığından çıkıp, genel bir dağılma ve Tanrının ona çizdiği yazgıdan hoşnutsuz olma durumuna düştü. Zanaatçıların kalıntıları, eski lonca ayrıcalıklarının yeniden kurulmasını istediler; diğerlerinden bir kesim, hafifçe demokrat ve görünüş olarak "ilerici"[93] oldu, bir diğer kesim de sosyal-demokratlara yaklaştı, bunların bazıları gerçekten işçi hareketine katıldılar.

Ensonu *işçiler.* Tarım emekçileri, en azından Doğu Almanya'dakiler, hâlâ yarı-serflik sisteminde yaşıyorlardı ve dolayısıyla siyasal açıdan hesaba katılma durumunda değillerdi. Öte yandan, sosyal-demokratlar, kentteki işçi sınıfı arasında, hızlı ilerlemeler kaydettiler ve büyük-ölçekli sanayiin, halk yığınlarını proleterleştirmesi ölçüsünde, büyü-

düler ve bunun sonucu olarak da, kapitalistlerle işçiler arasındaki sınıf çelişkilerini şiddetlendirdiler. Sosyal-demokrat işçiler, hâlâ, birbirine düşman iki partiye bölünmüşlerse de,[94] aralarındaki temel ayrılık, Marx'ın *Kapital*'inin yayınlanmasından bu yana, genel olarak ortadan kalkmıştı. Daha katı lasalcı tutumlar, bunların devletten yardım alan bir Kooperatif Üreticiler Birliğine ilişkin tek istekle uğraşmaları, giderek zayıfladı ve lasalcılar, bonapartçı bir devlet-sosyalist işçi partisinin çekirdeği olamayacaklarını gitgide daha çok belli ettiler. Buna ilişkin olarak, bazı liderlerin verdikleri zarar, yığınların sağduyusu sayesinde giderildi. Hemen hemen tamamen salt kişisel sorunlar yüzünden iki sosyal-demokrat parçanın geciken birleşmesinin, çok kısa bir süre içinde gerçekleşeceği kesindi. Ama bölünme varken bile —ve ona karşın— hareket, burjuvaziyi korkutacak ve hâlâ kendinden bağımsız olan hükümete karşı giriştiği savaşta, ona engel olacak kadar güçlüydü. Ne de olsa, Alman burjuvazisi, 1848'den beri Kızıl Şeytanı başından kovamamıştı.

Bu sınıf yapısı, parlamentodaki ve diyetlerdeki partilerin temeli idi. Büyük toprak sahipleri ve köylülüğün bir kesimi, muhafazakârlar[95] yığınını meydana getiriyordu. Sanayi burjuvazisi, burjuva liberalizminin sağ-kanadını, ulusal liberalleri[96] oluştururken, burjuvazinin ve işçi sınıfının bir kesimince desteklenen küçük-burjuvazi de, burjuva liberalizminin sol-kanadını, daha küçük olan demokratik ya da sözde İlerici Partiyi oluşturuyordu. Ensonu, işçiler, kendi bağımsız partilerini, küçük-burjuvaziden gelenlerin de katıldığı, Sosyal-Demokrat Partiyi kurmuşlardı.

Bismarck'ın mevkiine ve onun geçmişine sahip bir kimsenin, eğer durum hakkında birazcık kavrayışa sahipse, junkerlere, bu halleriyle, yaşayabilecek bir sınıf gözü ile bakmamak gerektiği, bütün mülk sahibi sınıflar içinde, yalnızca burjuvazinin bir gelecek umudu taşıdığı (eğer işçi sını-

fını bir yana bırakırsak; onun tarihsel görevini kavramasını, Bismarck'tan beklemiyoruz) ve bu yüzden, yeni imparatorluğunun, modern bir burjuva devletine dönüşmesi koşullarını ne kadar hazırlarsa, o kadar sağlam kurulacağı sonucuna varması gerekir. Ondan, o günkü koşullarda başarması olanaksız olan şeyleri beklemeyelim. Reichstag'ın kesin güç sahibi olacağı, (İngiliz Avam Kamarası gibi), bir parlamenter hükümete derhal geçmek, o zaman ne mümkündü, ne de kendi başına öğütlenebilirdi. Bismarck'ın parlamenter biçimler aracılığıyla uygulanan diktatörlüğü, ona hâlâ gerekli görünmek zorundaydı. Biz, Bismarck'a, şimdilik bu diktatörlüğü sürdürdüğü için saldırmıyoruz. Yalnızca, uygulanma amacını araştırıyoruz. Ve kuşkusuz İngiliz anayasasına uygun koşulların hazırlanması, yeni bir imparatorluk için, sağlam bir temel ve barış içinde gelişme olasılıklarını elde tutmanın tek yolu idi. Junker sınıfının büyük bir kısmı kaçınılmaz sonlarına terkedilirse, geri kalandan ve yeni unsurlardan, burjuvazinin süslü bir tacından başka bir şey olmayacak olan yeni bir bağımsız büyük toprak sahipleri sınıfı, burjuvazinin, iktidarının doruğundayken, ona devletin temsilî görevlerini ve böylece en kârlı mevkileri ve çok büyük bir nüfuzu bırakmak zorunda kalacağı bir sınıf oluşabilirdi.

Burjuvaziye, hiç bir zaman verilmemesine zaten olanak olmayan (en azından, mülk sahibi sınıflar açısından, sorun böyle görünmekteydi), siyasal ayrıcalıkları vermekle, ve bunları giderek ve küçük ve sık olmayan dozlarda vermekle, yeni imparatorluk, siyasal yönden ondan çok ilerde olan, Batı Avrupa'nın diğer devletlerine yetişebilir, ensonu hem feodalizmin son kalıntılarını, hem de bürokrasiye hâlâ çok şiddetli nüfuz eden geleneksel darkafalılığı silkip atabilir ve hepsinden önemlisi, hiç de genç olmayan kurucuları, babalarının yanına yollandıkları zaman, kendi ayakları üstünde durabilirdi.

Bu, pek de zor olmayacaktı. Ne junkerler, ne de burjuvazi, orta derecede bir enerjiye bile sahip değillerdi. Junkerler, devletin, bu Don Kişotların şaşmaz muhalefetine karşın, tam onların yararına çalıştığı son altmış yıl boyunca, bu gerçeği tutarlı bir biçimde kanıtlamışlardı. Bütün tarihi ile yumuşakbaşlı olan burjuvazi de, hâlâ, anayasal çatışmanın yaralarını taşıyordu; o zamandan beri, Bismarck'ın başarıları, onların direnme gücünü daha da yıpratmış ve ilerleyen işçi sınıfı tehlikesinin getirdiği korku geri kalanı tamamlamıştı. Bu koşullar altında, burjuvazinin ulusal emellerini gerçekleştiren bir kişi, onların şimdi çok mütevazı olan siyasal istemlerini, kendi seçtiği bir hızla yerine getirmekte pek az zorlukla karşılaşacaktı. Ama beklenen sonuç konusunda, açık olmak zorundaydı.

Mülk sahibi sınıflar açısından, tek mantıksal siyaset buydu. İşçi sınıfı açısından, sürekli bir burjuva üstünlüğü kurmakta artık çok geç kalındığı bir gerçekti. Geniş-ölçekli sanayi ve onunla birlikte burjuvazi ve proletarya, Almanya'da öyle bir zamanda gelişti ki, hemen hemen burjuvaziyle aynı anda, proletarya da, bağımsız olarak siyasal sahnede görünebildi ve bunun sonucu olarak iki sınıf arasındaki savaşım, burjuvazi, ne tam, ne de ağırbasan bir siyasal güç sahibi olmadan başladı.

Ama, Almanya'da, burjuvazinin, güvenli ve sağlam kurulmuş egemenliği için vakit çok geç olsa da, 1870'te, böyle bir egemenliği amaçlamak, bir bütün olarak mülk sahibi sınıfların çıkarlarına uyan, en iyi siyasetti. Çünkü ancak bu yolla, yasamayı ve yönetimi hâlâ etkileyen, çürüyen feodalizm zamanından gelen birçok kalıntının yok edilmesi mümkün olabilirdi. Ancak bu yolla, Büyük Fransız Devriminin bütün sonuçlarını Almanya'ya getirmek, Almanya'nın bütün modası geçmiş durumuna son vermek, bilinçli olarak ve kesinlikle çağdaş gelişme yolunu tutmak ve Almanya'nın siyasal durumunu sınaî durumuna uydurmak

mümkün olabilirdi. O zaman, burjuvazi ile proletarya arasındaki, kaçınılmaz kavga patlak verince, bu kavga hiç olmazsa, herkesin, sorunun ne olduğunu görebileceği normal koşullarda verilecekti, 1848'de Almanya'da gördüğümüz şaşkınlık, belirsizlik, birbirine karşıt çıkarlar ve karışıklık içinde değil. Ancak bu kez, bütün karışıklık, burjuvazinin tarafında olacaktır. Proletarya, ne istediğini bilmektedir artık.

Almanya'nın 1871'deki durumunda, Bismarck gibi bir adam, gerçekten de, farklı sınıflar arasında bir orta yol izlemeye çalışan bir siyaset yürütmeye zorlanmıştı. Ve bu açıdan, ona kabahat bulunamaz. Ama, bu siyasetin amacı neydi? diye sormalıyız. Eğer, uygulandığı tempoya bakmaksızın, bilinçli ve kararlı bir şekilde burjuva yönetiminin sonal kuruluşuna doğru yöneltilmişse, mülk sahibi sınıflar açısından bu mümkün olduğu takdirde, tarihsel gelişimle uyumlu olacaktır. Ama eğer, eski Prusya devletinin sürdürülmesine, adım adım bütün Almanya'nın Prusyalılaştırılmasına doğru yöneltilmişse, sonunda başarısızlığa mahkûmdur. Yalnızca, Bismarck'ın egemenliğini sürdürmeyi amaçlıyorsa, o zaman, bu bonapartçılıktır ve her bonapartçılık nasıl sonuçlanırsa, öyle sonuçlanmak zorundadır.

İmparatorluk anayasası, ilk görevdi. Bunun için, bir yandan Kuzey Alman Konfederasyonu anayasası, öte yandan da Güney Alman devletleri[97] ile imzalanan antlaşmalara dayanılabilirdi. Bismarck'ın anayasa işine başlarken yararlanacağı güçler, bir yandan *Bundesrat*'da (Federal Meclis)[98] temsil edilen prenslikler, öte yandan, Reichstag'da temsil edilen halktı. Prensliklerin hakları, Kuzey Alman anayasasında ve antlaşmalarda belirlenmişti. Öte yandan halk, siyasal iktidardaki payında büyük bir genişlemeye hak kazanmıştı. Yabancı müdahalesinden bağımsızlığı ve birliği —varlığından sözedilebildiği ölçüde— savaş meydanlarında kazanmışlardı. Bu yüzden, halkın, bu bağımsızlığın ne için kullanılacağına, bu birleşmenin ayrıntıda nasıl uygulanaca-

ğına, nasıl ziyan edilmeyeceğine ilişkin karar vermeye hakkı vardı. Ve halk, Kuzey Alman anayasasının ve antlaşmaların meşruluğunu tanısa bile, bu, onların, siyasal iktidarda yeni anayasa altında, eskisinde olduğundan daha büyük bir pay elde etmelerine engel değildi. Reichstag, pratikte bu yeni "birliği" ifade eden tek organdı. Reichstag'ın yetkileri ne kadar fazla olursa, tek tek devletlerinkiyle karşılaştırıldığında, imparatorluk anayasası o kadar özgür olacaktı, yeni imparatorluk ne kadar sağlam bütünlenecekse, Bavyeralı, Saksonyalı, Prusyalı, Alman olarak o kadar çok kaynaşmalıydı.

Bütün bunlar, burnunun ucundan ötesini görebilen herhangi biri için apaçık şeylerdir. Ama Bismarck'ın görüşü, hiç de bu değildi. Tam tersine, savaştan sonra başlayan yurtsever histeriden, tamamen, Reichstag'daki çoğunluğu, yalnızca halkın haklarında herhangi bir genişleme yapılmasını değil, bu hakların açık bir biçimde ifade edilmesini bile reddetmeye ve imparatorluk anayasasına, yalnızca Kuzey Alman anayasasında ve antlaşmalarda bulunan hukukî ilkelerin, halkın belirli haklarının ve özgürlüklerinin anayasa kapsamına alınmasını sağlamak için gösterdikleri bütün çabalar yenilgiye uğradı, Katolik Merkez Partisinin (*Zentrum*) Prusya anayasasından basın, dernek kurma ve toplantı özgürlüğünü ve kilisenin bağımsızlığını güvence altına alan bir maddenin alınmasını önermesi de, aynı şekilde sonuçlandı. Böylece Prusya anayasası bütün sınırlılığına karşın, imparatorluk anayasasından daha liberaldi. Vergiler, her yıl oylanmıyor, "yasayla" bir kerede saptanıyordu, öyle ki, Reichstag'ın onları reddetmesi olanaksız hale geliyordu. Almanya dışındaki dünyaya anlaşılmaz gelen, halkın temsilcileri kâğıt üzerinde harcamaları veto etmek hakkına sahipken, hükümetin nakit olarak para toplamaya devam etmesi şeklindeki Prusya doktrini, böylece, bütün Almanya'ya uygulandı. Reichstag, en önemli güçlerinden yoksun bırakılmış

ve Prusya Yasama Meclisinin 1849 ve 1850 anayasa değişikliklerinden, Manteuffel'in[99] anayasayı ihlâllerinden anayasal çatışma ve Sadowa'dan sonra içine düştüğü utanç verici duruma düşmüştü. Ama *Bundesrat* eski Federal Diyetin ismen sahip olduğu bütün haklara sahipti ve bunları gerçekten kullanmaktaydı, çünkü Federal Diyetin elini-kolunu bağlayan zincirlerden kurtulmuştu. *Bundesrat,* yalnızca, Reichstag'a ek olarak, yasamada belirleyici bir söz hakkına sahip olmakla kalmayıp, ayrıca en yüksek idarî merci oluyordu, çünkü, yasaların uygulamasına ait kuralları belirliyor, ayrıca "imparatorluk yasalarının uygulanmasındaki kusurlara" ilişkin, yani başka ülkelerde ancak yeni yasa ile giderilebilecek kusurlara ilişkin sorunlar üzerine karar verme yetkisine sahip bulunuyordu. (Bakınız: Madde 7, bent 3, bu madde kasdî bir anayasal tuzağa çok benzemektedir.)[100]

Sonuç olarak, Bismarck, esas desteği, ulusun birliğini temsil eden Reichstag'da değil, ayırımcı bölünmeyi temsil eden *Bundesrat*'da aradı. Ulusallığın şampiyonu gibi görünen Bismarck, ulusun ya da onun temsilcilerinin başına geçecek cesarete sahip değildi; demokrasi, ona hizmet etmek zorundaydı, ulusa değil. Halka dayanacağı yerde, perde ardında, elaltından yürütülen dolaşık işlerine, *Bundesrat*'da, diplomasi, havuç ve değnek yolu ile, serkeş de olsa, bir çoğunluk toparlama yeteneğine güvendi. Böylece ortaya çıkmış olan, yaklaşımındaki basitlik ve görünüşündeki adilik, şimdiye kadar tanıdığımız adamın kişiliğine tam olarak uyuyor. Ama gene de, büyük başarılarının, onu, hiç olmazsa bir an için, kendi düzeyinin üstüne çıkartmış olmaması şaşırtıcıdır.

Durum öyleydi ki, imparatorluk anayasasının tümü, bir tek sağlam temele dayanıyordu: imparatorluk şansölyesine. *Bundesrat,* şansölye dışında, yürütme yetkisi olan sorumlu herhangi bir kişinin varlığını olanaksız kılacak ve böylece sorumlu bir İmparatorluk Bakanlar Kurulunu kabul edile-

mez hale sokacak bir duruma getirilmeliydi. Gerçekte, sorumlu bir bakanlık eliyle imparatorluğun yönetimine bir düzen verme yolundaki bütün çabalar, bunun *Bundesrat*'ın haklarına sataşma olacağı iddiasıyla, aşılmaz bir direnişle karşılaştı. Kısa süre sonra anlaşıldığı gibi, anayasa, Bismarck için "ısmarlama yapılmıştı". Bu, Reichstag'daki partilerin, ayrı devletlerin ve *Bundesrat*'ın dengesi üzerine kurulmuş olan onun kişisel yönetimi yolunda atılmış bir adımdı — bonapartçılık yolunda bir ileri adım.

Genel olarak, Bavyera ve Württemberg'e verilmiş birkaç ayrıcalık dışında, yeni imparatorluk yasasının geri bir adım olduğu söylenemez. Ama, hakkında söylenebilecek en iyi söz de budur. Burjuvazinin iktisadî gereksinmelerine esas olarak yanıt verilmişti, ama anayasal çatışma sırasında var olan engeller, onun siyasal emellerinin karşısında dikilmişti, doğal ki, siyasal emelleri kaldığı kadarıyla.

Kaldığı kadarıyla diyoruz. Çünkü, yadsınamaz ki, ulusal liberallerin elinde, bu emeller önemli ölçüde azaldı ve her zaman azalmaya devam etti. Bu beyler, Bismarck'tan onların işbirliğini kolaylaştırmasını istemek şöyle dursun, mümkün olan her yerde, ve çoğu kez mümkün olmayan ya da mümkün olamayacak olan her yerde, onun istediğini yapmasına ses çıkarmamaya hazır olduklarını göstermekle meşguldüler. Onları horgördüğü için, kimse Bismarck'a kabahat bulamaz — ama onun junkerleri, daha iyi ya da daha cesaretliler miydi ki?

Ulusal birliğin kurulması gereken bundan sonraki alana, para konusuna, 1873-75 Banka ve Para Yasaları ile elatıldı. Altın paranın getirilmesi önemli bir adımdı. Ama bu, yarım-gönülle ve duraksamalı bir biçimde getirilmişti, ve bugün bile iyice sağlam bir biçimde yerleşmemiştir. Benimsenen para sistemi —ondalık alt-bölümleri olan, şimdi mark adı verilen, *taler*'in üçte-biri— otuzların sonuna doğru Soetbeer tarafından önerilmişti. Gerçek para birimi, 20 marklık

altın idi. Bu, değerinde çok ufak bir değişiklikle, İngiliz altın lirası, 25 franklık altın ile ya da 5 dolarlık Amerikan altını ile, paritede, değiştirilebilir ve böylece, dünya piyasasındaki üç büyük para sisteminden biriyle bağı kurulabilirdi. Gene de, ticaret ve döviz hesaplarını gereksiz yere zorlaştıran, ayrı bir para sistemi yaratmak yoluna gidildi. İmparatorluk hazine senetlerine ve bankalara ilişkin yasalar küçük devletlerin ve onların bankalarının kâğıt para dolandırıcılıklarını kısıtladı ve bu yasalar büyük 1873 iflâsından sonra çıkartıldıklarından, Almanya'nın bu konulardaki deneyimsizliğine yaraşır bir sakınma damgası taşıyorlardı. Burada da, burjuvazinin iktisadî çıkarları, bütün olarak hesaba katılmıştı.

Ensonu, birleşmiş bir hukuk düzeni için görüşmeler yapılıyordu. Güneyli devletlerin, imparatorluk yetkilerinin medenî hukuk alanına kadar genişlemesine karşı gösterdikleri direnç altedilmişti. Ancak ceza yasası, medenî ve cezaî usuller, ticaret ve iflâs yasası ve adliyenin örgütlenmesi, aynı temel üzerinde düzenlenmişken, medenî yasa hâlâ hazırlanma süreci içindeydi. Küçük devletlere ait, çeşitli, resmî ve bağımsız hukukî kuralların ortadan kaldırılması, başlıbaşına ilerici burjuva gelişiminin âcil bir gereğiydi ve gerçek içeriklerinden çok, bu ortadan kaldırma, yeni yasaların esas meziyetlerini oluşturur.

İngiliz hukuku, eski Alman özgürlüğünün çoğuna, ortaçağlardan sonra da sahip olan; 17. yüzyılın iki devrimi sırasında, henüz başlarken bastırıldığı için, polis devletini yaşamamış olan ve medenî hakların ikiyüz yıllık kesintisiz gelişimi ile en yüksek noktasına varan bir tarihe sahiptir. Fransız hukuku, feodalizmi ve mutlakiyetin keyfî polis kuvvetlerini tamamen tasfiye ettikten sonra, yeni kurulan modern toplumun iktisadî gereksinmelerini, Napoléon tarafından ilân edilen klasik hukukun adlî ve hukukî kurallarının diliyle ifade eden büyük Devrime dayanmaktadır. Bunlarla

karşılaştırıldığında, bizim Alman hukukumuzun tarihsel temeli nedir? Daha çok dışardan zorlanan ve hâlâ da tamamlanmış olmaktan çok uzak olan, ortaçağların yüzyıllar süren, pasif yokolma sürecinden; hâlâ yeni bir vücut arayan feodal junkerin ve lonca zanaatçısının hayaletlerinin dolaştığı iktisadî bakımda geri bir toplumdan; 1848'de prensliklerin çarpıtılmış adaletinin ortadan kaldırılmasına karşın, hâlâ her gün, keyfî polis despotluğundan darbe üstüne darbe yiyen bir hukuk sisteminden başka bir şey değildir bu temel. Alman İmparatorluğunun yeni yasa kitaplarının babaları, kötülerin de en kötüsü olan bu okuldan mezun olmuşlardı ve yapıtlarının kalitesi de aynı derecede kötü idi. Adlî yanı bir tarafa, bu yasalarda siyasal özgürlük oldukça kötüdür. Vekiller Mahkemesinin,[101] burjuvaziye ve küçük-burjuvaziye, işçi sınıfını bastırmak için gerekli araçları sağlamasına karşın, devlet, gene de, bir burjuva muhalefetin canlanması tehlikesine karşı, jüri tarafından yargılanmayı sınırlayarak, kendini mümkün olduğu kadar korumaktadır. Ceza yasasının siyasal fıkraları, çoğu kez, bir belirsizlik ve esneklik taşımaktadır. Sanki, bunlar mevcut Yargıtaya göre, ya da Yargıtay bunlara göre özel olarak düzenlenmiş gibidir. Yeni yasalar, eski Prusya Yasasına göre ilerleme demektir.[102] Bundan kimsenin kuşkusu yok. Bugün Stöcker'in kendisi bile, o yasa kadar dehşet verici bir şey kotarmak istese, başaramazdı, hatta sünnet edilmesine izin verse bile![103] Ama o zamana kadar Fransız hukuku altında yaşamış olan eyaletler, klasik aslı ile solmuş kopyası arasındaki farkı çok iyi görebiliyorlardı. Programlarının, ulusal liberaller tarafından terkedilmesidir ki, geriye doğru bu ilk adımları, devlet otoritesinin, insan hakları pahasına güçlendirilmesini mümkün kılmıştı.

İmparatorluk Basın Yasasına henüz değinmedik. Ceza yasası, yasanın esası açısından, sorunu çözümlemişti zaten. Bu yüzden bu yasayla getirilen gerçek ilerleme, yalnızca,

bütün imparatorluk için, aynı resmî kuralların konması, şurada burada hâlâ görülen, damga resimleri ve para depozitolarının kaldırılması oldu.

Prusya, örnek devlet olarak yaptığı ünü korusun diye, sözde, yerel kendi kendini yönetim getirildi. Bu ise, eski durum elden geldiğince korunurken, feodalizmin en çok karşı çıkılan kalıntılarının tasfiye edilmesi demekti. Yeni bölgesel örgütlenmenin[104] amacı buydu. Junkerlerin malikâne polis kuvvetleri çağdışı olmuştu. Bunlar, feodal bir ayrıcalık olduklarından, teorik olarak, kaldırılmışlardı. Ama özleri, büyük malikânelere dayanan malikâne bölgesinin kurulmasıyla korunmuştu; bu bölgelerde, ya toprak sahibinin kendisi, malikânenin kâhyası sıfatıyla, topluluğun belediye başkanının yetkilerine sahipti, ya da en azından kâhyayı atıyordu. Bundan başka, geri kalan bölgelerdeki bütün polis yetkisi ve yargı hakkı, bir bölge valisine verilmişti, bu vali hiç kuşkusuz, hemen her yerde, bir büyük toprak sahibi idi. Toprak sahipleri, ayrıca kırsal (yani malikâne-dışı) bölgeleri de denetlemekteydiler. Kişilerin feodal ayrıcalıkları ellerinden alınmıştı, ama bu ayrıcalıklara bağlı olan mutlak egemenlik, bütün sınıfa devredilmişti. İngiltere'deki büyük toprak sahipleri de buna benzer bir biçimde, kendilerini sulh yargıçları, ve kırsal yönetimi, polisi ve alt-mahkemeleri denetleyen kişiler haline dönüştürdüler ve böylece, eski feodal temele dayanarak elde edilemeyecek olan bütün önemli iktidar mevkilerine, yeni, modernleştirilmiş unvanlar altında, sürekli olarak sahip olmayı başardılar. Ancak, İngiliz ve Alman "yerel kendi kendini yönetimleri" arasındaki tek benzerlik budur. Seçilmiş yerel memurların görevlerinin parlamentoda onanması gerektiğini ya da merkezî hükümet için daha makbul kişilerle değiştirilebilmelerini; Prusya *Landräte*'nin, bölgesel hükümetlerin ve eyalet valisinin yetkileriyle donatılmış hükümet memurlarının atanması gerektiğini; merkezî hükümetin, Alman Bölgesel Hükü-

met Yasasında belirtildiği gibi, her düzeydeki yerel hükümet sorunlarına karışma yetkilerinin saklı tutulması gerektiğini ve hepsinden öte, yurttaşlara gerekli yasal süreci tanımama yetkisinin, İngilizce konuşulan ya da İngiliz yasalarının egemen olduğu topraklarda hiç bilinmeyen, ama, Bölgesel Hükümet Yasasının her sayfasında tanınan bu yetkinin var olması gerektiğini önermeye cesaret edebilecek bir İngiliz başbakanını görmek isterdim doğrusu. Ve Almanya'da hem bölgesel yönetimler, hem de eyalet diyetleri, hâlâ, eski feodal biçimde, üç kesimin —büyük toprak sahipleri, kentler ve kır komünleri— temsilcilerinden oluşurken, İngiltere'de aşırı-muhafazakâr bir hükümet, bütün illerin yönetimini, hemen hemen genel oy ile seçilen makamlara devreden bir yasa getirmektedir.[105]

Altı Doğu Eyaletine ait Bölgesel Hükümet Yasası (1871), Bismarck'ın, Prusya'nın Almanya içinde erimesine izin vermeye hiç niyeti olmadığının, tam tersine, bu eyaletleri, eski Prusyacılığın daha da sağlam kaleleri haline getirmeye kararlı olduğunun ilk belirtisi idi. Junkerler, yeni adlar altında mevkilerini ellerinde tutarlarken, Almanya'nın köleleri, bu bölgelerin tarım işçileri, hizmet işçileri ve ücretli işçiler, eski *fiilî*, serflik durumlarında kaldılar, yalnızca iki kamu görevine kabul edildiler — asker olarak hizmet etmek ve Reichstag seçimlerinde, junkerlere oy depoluğu yapmak. Bismarck'ın, devrimci Sosyalist Partiye, bu vesile ile yaptığı yardım son derece değerlidir ve en büyük şükrana lâyıktır.

Ama, onların feodal ayrıcalıklarını yalnızca modernleşmiş bir biçimde uzatmak için, tümüyle kendi çıkarlarına uygun olarak düzenlenmiş olan Bölgesel Hükümet Yasasına karşı çıkan ve şımarık çocuklar gibi tepinen junkerlerin aptallığına ne demeli? Lordlar Kamarası, ya da daha doğrusu Junkerler Kamarası, önce, zaten bir yıldan beri ertelenmiş olan yasayı bir yana attı ve ancak yirmidört yeni "Lord"

yaratıldıktan sonra kabul etti. Prusya junkerleri, İngiliz toprak sahiplerinin gerçekte yaptıkları gibi, yaşamında tarihsel bir role sahip, büyük, bağımsız bir partiye temel oluşturacak yetenekte olmayan, basit, kalınkafalı, iflah olmaz gericiler olduklarını, bir kez daha kanıtladılar. Böylece kavrayıştan tümüyle yoksun olduklarını gösterdiler. Bismarck, yalnızca, onların kişilikten de aynı ölçüde yoksun olduklarını gösterdi ve akılıca uygulanan biraz baskı, onları *sans phrase* Bismarck yanlısı bir parti haline dönüştürdü.

Kulturkampf'ın[106] amacı buydu. Prusya-Alman İmparatorluğu yaratma planının uygulanmasının, buna bir tepki olarak, bütün Prusya-karşıtı unsurların, önceki ayırımcılığa dayanan, bir tek parti halinde birleşmelerine yolaçması kaçınılmazdı. Bu karmakarışık unsurlar, *Ultramontanism*[107] bayrağı altında birleştiler. Bir yandan karşı birçok katolik arasında bile görülen Papanın yanılmazlığına ilişkin yeni dogmaya, sağduyunun isyanı, öte yandan da papalık devletlerinin yıkımı ve Roma'daki Papa'nın[108] sözde hapsedilmesi katolikliğin bütün militan güçlerini daha da sıkı bir birliğe itti. Böylece, özel Katolik Merkez Partisi (*Zentrum*) 1870 eylülünde, savaş sırasında, Prusya Diyetinde daha o zaman ortaya çıkmıştı. İlk Alman Reichstag'ında 57 milletvekili vardı, ama her seçimde büyüyerek, yüzden fazla milletvekiline sahip oldu. Son derece farklı unsurlardan oluşmuştu. Prusya'daki esas tabanı, kendilerine hâlâ "zorla Prusyalı olmuş" (*Musspreussen*) gözü ile bakan, Renanyalı küçük köylülerdi. Ek olarak, Münster ve Paderborn'un Westphalian piskoposluk bölgelerinin katolik toprak sahipleri ve köylülerinden ve Katolik Silezyalılardan destek aldılar. Diğer esas güç kaynakları ise, Güney Alman Katolikleri, özellikle Bavyeralılardı. Ancak, *Zentrum*, gücünü katolik dininden çok, halkın çoğunluğunun, şimdi Almanya üzerinde egemenlik isteyen, özgül Prusyacılığa karşı düşmanlığını dile getirmesi gerçeğinden alıyordu. Bu düşmanlık, özellikle ka-

tolik bölgelerinde belirgindi; bunun yanısıra da şimdi Almanya dışında bırakılmış olan Avusturya'ya karşı bir sempati vardı. Halkın benimsediği bu iki çizgiye uygun olarak, *Zentrum* kesinlikle ayrımcı ve fedaralist idi.

Zentrum'un özünde Prusya-karşıtı olan niteliği, (sosyal-demokratlar gibi, genel ve ulusal nedenlerle değil de) yerel nedenlerle Prusya-karşıtı olan diğer küçük Reichstag gruplarınca da derhal onaylandı. Yalnızca katolik Polonyalılar ve Alsaslılar değil, protestan Hanoverliler de *Zentrum*'un yakın müttefikleri oldular.[109] Ve burjuva-liberal hizipler, sözde Ultramontaneların gerçek niteliğini asla anlamamış olsalar da, *Zentrum'u* "anayurtsuz" ve "imparatorluk-karşıtı" bir parti olmakla suçladıkları zaman, gerçek durumu sezdiklerini ortaya koydular.

[*Elyazmaları burada kesiliyor.*]

[1] Karl Marx, *Kapital,* Birinci Cilt, Sol Yayınları, Ankara 1978, s. 599-600. — 30.

[2] *Landwehr.* — Milis. — 38.

[3] Prusya Genelkurmayı bunu zaten çok iyi bilmektedir. Genelkurmaydan Yüzbaşı Bay Max Jähns, bilimsel bir konferansta; "Savaşın *temeli* esas olarak, genel olarak halkların *ekonomik* yaşam biçimidir." demiştir. (*Kölnische Zeitung,* 20 Nisan 1876, s. 3) [*Engels'in notu.*] — 41.

[4] 50 kilogramlık Alman centneri, yani metrik centnerin yarısı. — 42.

[5] Deniz savaşında kullanılmak üzere, modern sanayiin son ürününün, kendiliğinden hareketli torpilin yetkinleştirilmesi, bu durumun ortaya çıkmasına neden olacak gibi görünüyor: bu en küçük torpido botunun en güçlü zırhlı savaş gemisinden daha üs-

tün olması demektir. (Bu satırların 1878'de yazıldığı unutulmamalıdır.) [*Engels'in notu.*] — 43.

[6] Viyana Kongresi eylül 1814-haziran 1915 döneminde toplandı ve napolyoncu karışıklıktan sonra yeni bir Avrupa haritası çizdi. — 59.

[7] *Federal Diyet (Bundestag).* — Viyana Kongresinin (8 Haziran 1815) kararına göre kurulan ve feodal-mutlakiyetçi Alman devletlerinin bir birliği olan, Alman Konfederasyonunun merkezî organı. Toplantılarını Frankfurt'ta yapıyordu. Bundestag Alman hükümetlerinin gerici siyasetlerinin uygulanması için bir araçtı. 1848-1849'da, diyet, Konfederasyonun dağılması üzerine çalışmaz oldu ve 1850'de, Alman Konfederasyonu yeniden kurulduğunda, tekrar faaliyete geçti. 1866 Avusturya-Prusya savaşı sırasında bütünüyle ortadan kalktı. — 61.

[8] Bu, ekim 1850 Varşova konferansında kararlaştırılmış ve kasım 1850 Olmütz Antlaşmasıyla yürürlüğe konmuştur. — 61.

[9] 1848'in "resmen kabul edilen anayasası", aslında, Habsburg İmparatorluğunda 1850'de iptal edilmiş ve anayasal biçimler bile ortadan kalkmıştır. — 61.

[10] Bazı gerici Alman tarihçileri, 1848'i "das Tolle Jahr" [çılgın yıl —ç.] diye tanımlamaktadır. Bu ifade, Ludwig Bechstein'in 1509 Erfurt ayaklanmalarını anlatan bir romanın başlığından alınmıştır. — 61.

[11] <> işaretler arasındaki kısımlar, *Tarihte Zorun Rolü*'nün Karl Marx and Frederick Engels, *Selected Works*, v. 3, Progress Publishers, Moscow 1970'te yer alan İngilizce çevirisine uygun olarak eklenmiştir. — 61.

[12] Bu kurallar, yurttaşlara daimî bir ev hakkı sağlıyordu ve eski yoksulları koruma yasaları ile ilgiliydi. — 62.

[13] Prusya taleri, Prusya'da, 1750'den 1857'ye kadar geçerliydi; altın taler, Özgür Bremen Kentinde bir para birimiydi: "yeni üçte-iki" taler, bir Kuzey Alman gümüş parasıydı, Mark Banco, uluslararası ticarette kullanılan bir gümüş para idi; 20 gulden parçası, Güney Alman devletlerinde 1776'dan beri kullanılan para birimi idi. — 63.

[14] Ekim 1817 Wartburg Festivali, Alman birliği lehine ilk gösterilerdendir. Esas olarak, siyasal gerçekleri kavrayışları bir bakıma sınırlı olan, üniversite öğrencileri ve profesörleri tarafından düzenlenmiştir. — 64.

[15] Bu sözler şu şarkıdan alınmıştır: "Jugend-Muth und Kraft", E. Hinkel, *Deutsche Volkslieder*, Mainz 1849. — 64.

[16] Hohenstaufen hanedanı dönemi (1130-1254), ortaçağ Alman İmparatorluğunun en parlak dönemi sayılıyordu. — 64.

[17] Mayıs 1832 Hambach Festivali, Güney Alman liberal ve radikallerince düzenlenmiş, anayasal özgürlük ve ulusal birlik lehinde bir gösteriydi. Daha önceki Wartburg Festivaline göre, daha temsilî nitelikteydi ve daha üstün bir siyasal olgunluğu yansıtıyordu. — 64.

[18] 1841'de Hoffman von Fallersleben tarafından yazılan *Lied der Deutschen*'den. — 65.

[19] Otuz Yıl Savaşı (1618-48), protestanlarla katolikler arasındaki savaşımdan doğan bir Avrupa savaşıdır. Savaşın esas alanı Almanya idi. Almanya yağmadan büyük zarar gördü ve savaşan tarafların ilhak isteklerine hedef oldu. Savaş, Almanya'nın siyasal bölünmesini derinleştiren, Westphalian barışının imzalanmasıyla, 1648'de sona erdi. — 65.

[20] İmparatorluk Vekiller Komitesi, Alman İmparatorluğuna katılan devletlerin temsilcilerinden oluşan bir kuruldu. 1801'de, Reichstag tarafından seçilmişti. (1801'de, Ren Almanya'sındaki toprak sorunlarının, napolyoncu Fransa'nın çıkarlarına uygun olarak düzenlenmesi için gizli bir antlaşma imzalayan) Fransa ve Rusya temsilcilerinin baskısı üzerine, Komite, uzun tartışmalardan sonra, 25 Şubat 1803'te, 112 Alman devletinin dağıtılması ve bunların topraklarının büyük bir kısmının, Bavyera, Württemburg, Baden ve Prusya'ya verilmesi yolunda bir karar aldı. — 65.

[21] 17. yüzyıldan beri, Regensburg, İmparatorluk Diyetinin düzenli toplantı yeriydi. 1802-03 diyetinde, Alman prensleri, genel yeniden örgütlenme içinde kendi varlıklarını koruyabilmek için, Napoléon ve Aleksandr ile isteyerek işbirliği yaptılar. — 65.

[22] *"Mehrer des Reichs"* Kutsal Roma imparatorlarının resmî unvanlarının bir kısmıydı. — 67.

[23] Kırım Savaşından sonra Fransa ve Rusya arasında doğan yakın anlayış, mart 1859 gizli antlaşması ile en yüksek noktasına ulaştı. Rusya, Avusturya'ya karşı bir Fransız-Sardinya savaşında yansızlık vaadederken, Fransa, Paris Antlaşmasının Karadenizle ilgili maddelerinin değiştirilmesini sağlamaya yönelik Rus çabalarına destek olacaktı. — 68.

[24] Louis-Napoléon, 1848 anayasasını ihlâl ederek, kendini Fransa'nın ömür boyu cumhurbaşkanı ilân etti. — 68.

[25] Karbonari, 19. yüzyılın birinci yarısında, İtalyan gizli örgütünün adı; Fransız Devriminin geleneklerini yaşatmış ve İtalya'nın birleştirilmesine ortam hazırlamıştır. — 68.

[26] Popularite peşinde koşan Louis-Napoléon, çeşitli muhalefet partilerinin, özellikle İtalyan Karbonarinin güvenini kazanmaya çalışmıştı; 1832'de, Turgau Kantonunda İsviçre uyruğuna geçti; 30 Ekim 1836'da iki topçu alayının desteğiyle, Strasbourg'da bir ayaklanmaya kalkıştı; 1848'de, İngiltere'de, İngiliz polisinin sivil yedeklerinden Geçici Polis Memuru olarak, çartist gösterilerinin ezilmesine yardım etti. — 68.

[27] Napoléon III, Büyük Devlet emelleri uğruna, 19. yüzyılın ulusların kaderlerini tayin hareketlerinden yararlanmakta uzmanlaşmıştı. Bkz: Marx'ın çalışması *Herr Vogt*, Marx, Engels, *Werke*, c. 14. — 68.

[28] Şubat 1801 Lunéville Antlaşması, Belçika, Luxemburg ve Ren'in Sol Yakasının Fransa'ya ilhakını onaylamıştı. — 69.

[29] *Paris Barış Kongresi.* — Fransa, Britanya, Avusturya, Rusya, Sardunya, Prusya ve Türkiye temsilcilerinin Paris'teki toplantısı. 30 Mart 1856'da, Kırım Savaşına (1853-56) son veren, Paris Barış Antlaşmasının imzalanmasıyla sonuçlandı. — 69.

[30] Bu barış, Birinci Koalisyon savaşı sırasında, Prusya ile tek taraflı olarak imzalanmıştı. Prusya'nın, 1859'da, Fransa'ya karşı Avusturya'ya yardım etmeyi şartsız olarak reddetmesi, Almanya'da genellikle kötü bir etki yapmıştı. — 71.

[31] Prusya Dışişleri Bakanı von Schleinitz, Prusya'nın Fransa ve Piedmont'un Avusturya'ya karşı savaşları sırasındaki dış politikasını, 1859'da böyle tanımlamıştı. Bu siyaset, yansızlık ilân etmeyi reddedip gene de savaşa katılmaktan ibaretti. — 71.

[32] 1852'de Péreire kardeşler tarafından kurulan banka. Hisse senedi spekülasyonu ve sınaî yatırımlarda uzmanlaşmıştı. Napoléon III rejimi ile sıkı bağları olmasına karşın, 1867'da iflâs etti. — 71.

[33] 1806'da kurulan Ren Konfederasyonu, Avusturya ve Prusya dışındaki Alman devletlerini Napoléon I'in uydu devletleri olarak örgütlemişti. 1813'de dağıldı. — 71.

[34] Francis II'nin, ağustos 1806'da, imparatorluk tacından feragati, Kutsal Roma İmparatorluğunun dağılmasını noktaladı. — 73.

[35] Esas olarak Fransız sınırları yakınında bulunan, Alman Konfederasyonu kalelerinden sözediliyor. Bu kalelerdeki garnizonlar, Konfederasyona dahil daha büyük devletlerin askerlerinden, çoğunlukla Avusturyalı ve Prusyalı askerlerden oluşmuştu. — 74.

[36] Schwarzenberg hükümeti ve onun ardılları tarafından alınan önlemler Maria Theresa ve Joseph II'nin kilise—devlet ilişkilerine ait çalışmalarının bozulması sonucunu verdi ve 1855 *Concordat*'ı

ile en yüksek noktasına vardı. — 74.

[37] Bismarck, Frankfurt davetini geri çevirmeye kralı razı etmek için çok uğraşmak zorunda kalmıştı. — 75.

[38] Bismarck'ın siyaseti için "*Realpolitik*" deyimi kullanılır ve bunun. dikkatli bir hesaplamaya dayandığına inanılırdı. — 75.

[39] Frederich II'nin, aralık 1740'da, o zamanlar Avusturya'nın elinde olan Silezya'ya saldırısı kastediliyor. — 75.

[40] Prusya, vakıfken mülke dönüştürülmüş Münster piskoposluk bölgesini ve diğer Batı Alman topraklarını aldı. — 75.

[41] 14 Ekim 1806'da, Fransızlar, iki Prusya ordusunu, Jena'da ve Auerstadt'da altettiler ve Prusya devletini tümüyle yenilgiye uğrattılar. Prusya'nın 1805-1806'daki dolambaçlı ve başarısız politikasının İngilizce kısa ve yeni bir özeti için bkz: F. M. H. Markham, *Napoléon and the Awakening of Europe,* London 1954, s. 82-86. — 75.

[42] *Zollverein*'in sonal biçimine 1834'te ulaşıldı. Başarısı, Almanya'da, Avusturya'nınkine karşılık, Prusya etkisinin güçlenmesine çok yardımcı oldu. — 76.

[43] *Landwehr,* 1813'te, Scharnhorst tarafından yaratılmıştı. Bu, normal hizmetlerini yapmış daha yaşlı kişilerden oluşan bir yedek güç idi. — 78.

[44] *Kantonalist Liberal.* — Engels, Almanya'nın, İsviçre modelinde, kendi kendini yöneten kantonlardan oluşmuş, federatif bir devlet haline dönüşmesini savunan liberallerle alay ederek, bu deyimi kullanır. — 78.

[45] Her iki şarkı da, *Historische Volkslieder der Zeit von 1756 bis 1871,* c. II, s. 63'te basılmıştır. — 79.

[46] Kasım-Aralık 1848'de, Prusya'daki darbe ve bu darbeyi izleyen gericilik dönemi kastedilmektedir. — 80.

[47] Engels, Kont Brandenburg (1848-1850) ve Otto v. Manteuffel (1850-1858) hükümetlerine atıfta bulunuyor. — 80.

[48] Robert Puttkamer, 1881'den 1888'e kadar, Prusya içişleri bakanı sıfatıyla, Anti-Sosyalist Yasaların uygulamasından sorumluydu. — 80.

[49] William, Frederick William IV'ün iyileşmez deliliği yüzünden naip oldu (ekim 1858). Manteuffel hükümetinin görevine son verdi. Bunun sonucu olarak liberal muhalefet arasında doğan iyimser hayaller, burjuva basınında "Yeni Dönem" deyimine yolaçtı. — 80.

[50] *"Der Konflikt"* Alman tarih kayıtlarında, şubat 1860'ta Prusya Avam Kamarasındaki liberal çoğunluğun, Savaş Bakanı von

Roon'un getirdiği, ordunun yeniden düzenlenmesi önerilerini koşulsuz olarak kabul etmeyi reddetmesinden doğan anayasal anlaşmazlık için kullanılan deyimdir. Bu durum, 1866'da seçilen Yasama Meclisinin, Bismarck'ın Tazminat Yasasını kabul etmesine kadar sürdü. — 81.

[51] 1850 güzünde Hesse'de girişilen küçük askerî hareket, Prusya teçhizatının ve taktiklerinin yetersizliğini ve modası geçmişliğini ortaya koydu. — 81.

[52] Bu yöndeki Danimarka çabaları, kasım 1863'te, Schleswig'in tümüyle Danimarka'ya ilhakının ilânı ile, en yüksek noktasına ulaştı. — 82.

[53] Eylül 1859'da *Nationalverein*'in kurulmasında, o yılın başlarında, İtalya'nın birleştirilmesine doğru büyük bir adım teşkil eden olaylar ve özellikle İtalyan Ulusal Toplumunun kurulması esin kaynağı olmuştur. *Nationalverein*'in politikasının temeli, Prusya hükümetini, gerçek anayasacılığı kabul etmesi ve Almanya'nın birleştirilmesinde inisiyatifi ele alması için özendirmekti. Dolaysız devrimci harekete karşıydı. — 82.

[54] Louis-Napoléon'un, 1839'da, Paris'te basılan kitabı, *Des Idées Napoléoniennes* imâ edilmektedir. — 83.

[55] Burada, asî Polonyalılara karşı ortak hareket sağlayan şubat 1863, Alvensleben itilâfnamesine atıfta bulunulmaktadır. İtilâfnamenin uzak görüşlü bir devlet adamlığı değil de, bir acemilik olduğuna ilişkin daha yeni bir görüş için, bakınız, W. N. Medlicott, *Bismarck and Modern Germany*, London 1965, s. 35-36. — 86.

[56] 1848-1851 döneminde, Avusturya, Schleswig-Holstein sorununda, sürekli olarak Danimarka yanlısı bir rol oynadı. — 86.

[57] Danimarka Kralı Frederick VII'nin ölümünden sonra, 16 Ocak 1864'te, Avusturya ve Prusya, Danimarka hükümetine bir ultimatom göndererek, Schleswig'in kesinlikle Danimarka'ya ilhakını ilân eden 1863 anayasasının geçersiz sayılmasını istediler. Danimarka bunu reddedince, Avusturya ve Prusya, Temmuz 1864'te, ortak askerî harekete giriştiler ve Danimarka'yı yendiler. Çatışma sırasında, Fransa ve Rusya, Avusturya ve Prusya'ya karşı hayırhah bir yansızlık içinde kaldı. 30 Ekim 1864'te, Viyana'da imzalanan barış antlaşmasına göre, düklüklerin toprakları, Almanların çoğunlukta olduğu bölgeler dahil, Avusturya ve Prusya'nın ortak malı ilân edilmişti. 1866 Avusturya-Prusya savaşından sonra, bunların tümü Prusya'nın eline geçti. — 87.

[58] Prusya ve Danimarka temsilcilerince imzalanan Varşova Protokolu (15 Haziran 1851) ve Rusya, Avusturya, Fransa, Prusya

ve İsveç'in, Danimarka ile imzaladıkları 8 Mayıs 1852 Londra Protokolu, Schleswig ve Holstein düklükleri de dahil olmak üzere, Danimarka hükümdarlığının topraklarının bölünmezliğini sağlıyordu. — 88.

[59] Amerikan İç Savaşından yararlanan Napoléon III, 1861'de, Meksika hükümetine karşı silahlı bir müdahalede bulundu. 1864'te Avusturyalı Francis Joseph'in kardeşi Maximilian yönetiminde bir Meksika "imparatorluğu" kuruldu. Kısa bir süre sonra, Fransız askerleri Meksikalılara yenildiler, ve iç savaşın bitiminden sonra bu işten vazgeçmek zorunda kalındı. Maximilian, yandaşlarını terketmeyi reddetti ve 1867'de idam edildi. — 88.

[60] 8 Haziran 1815'te, Viyana Kongresi ile kurulan Alman Konfederasyonu, feodal-mutlakiyetçi Alman devletlerinin birliği idi ve Almanya'nın siyasal ve iktisadî bölünmüşlüğüne resmî bir biçim vermişti. Konfederasyon, 1866 Avusturya-Prusya savaşı sırasında dağıldı ve bunun yerine Kuzey Alman Konfederasyonu kuruldu. — 89.

[61] 1853'te gerici Alman tarihçisi, Heinrich Leo tarafından icat edilen, ve sonraki yıllarda da aynı militarist ve şoven anlamda kullanılan Almanca tümcecik şöyledir; "frischer, fröhlicher Krieg.". — 90.

[62] Kuzey ve Merkezî Almanya'daki 19 devleti ve üç özgür kenti içine alan Kuzey Alman Konfederasyonu, 1867'de, Bismarck'ın önerisi üzerine, Prusya önderliğinde kuruldu. Konfederasyonun kurulması, Almanya'nın Prusya önderliğinde birleştirilmesinde önemli bir adımdı. Ocak 1871'de, Alman İmparatorluğunun kurulması ile, Konfederasyon ortadan kalktı. — 90.

[63] Govone'ın raporları 1873'te yayınlandı ve Reichstag'da olay yarattı. Bismarck bunların gerçek olduğunu, hiddetle reddetti, ama Bismarck'ın Alman milliyetçisi duygularına doktrinerce inananlar dışında, bütün çağdaş tarihçiler bu raporların doğruluğunda birleşiyorlar. Bkz: E. Eyck, *Bismarck, Leben un Werk,* Zürich, 1941-1944, II, s. 218-221; O. Pflanze, *Bismarck and the Development of Germany,* s. 294-295. — 90.

[64] Bütün Alman devletleri, 1866'da, Avusturya-Prusya savaşına katılmışlardı. Mecklenburg, Oldenburg ve diğer birkaç Kuzey Alman devleti, Prusya'nın yanını tutarken, büyük çoğunluk Avusturya'dan yana çıktı. — 91.

[65] 1866 ilkyazında, Avusturya, Prusya'yı, Schleswig ve Holstein düklüklerinin ortak yönetimine ait antlaşmayı bozdu diye, federal diyete şikâyet etti; Bismarck, Avusturya'nın direnmesiyle savaş

kararı alan diyetin istediğini yapmadı. Savaş sırasında, diyet, Prusya başarıları karşısında, Frankfurt'tan Augsburg'a taşındı ve 24 Ağustos 1866'da dağıldı. — 91.

[66] Bismarck'ın, 1866 yazında, Habsburg İmparatorluğundaki devrimci güçleri teşviki için, bkz: Pflanze, adı geçen yapıt, s. 301-308. — 91.

[67] Hanover, Hesse-Kassel, Nassau ve Frankfurt'un Prusya'ya ilhakı, 1866'da çıkartılan bir yasayla kararlaştırıldı. — 91.

[68] Liberal muhalifler (İlericiler) Avusturya-Prusya savaşının hâlâ ilerlediği bir dönemde yapılan seçimleri esas olarak kaybettiler. Tazminat yasası, Avam Meclisinde, 3 Eylül 1866'da, 75'e karşı, 230 oyla kabul edildi. Buna göre, hükümet, anayasal çatışma sırasında, resmî onay olmaksızın yaptığı harcamalardan sorumlu tutulmayacaktı. — 93.

[69] Alman kitaplarında, 3 Temmuz 1866'da yapılan, belirleyici nitelikteki Sadowa savaşından, Königgrötz savaşı olarak sözedilir. — 93.

[70] Kuzey Alman Konfederasyonu Anayasası, 17 Nisan 1867'de, konfederasyonun yetkili Reichstag'ınca onanmıştı ve Prusya'nın konfederasyondaki fiilî üstünlüğünü sağlamlaştırıyordu. Prusya kralı, Konfederasyonun başkanı ve federal silahlı kuvvetlerin başkomutanı ilân edildi; ayrıca, dış politikadan da o sorumlu idi. Konfederasyonun genel oyla seçilen, Reichstag'ının yasama yetkisi çok sınırlı idi: onun kabul ettiği yasalar, ancak, gerici Federal Konseyden geçtikten ve başkan tarafından imzalandıktan sonra geçerli oluyordu. Federal anayasa, daha sonraları, Alman İmparatorluğu anayasasının temeli oldu.

1850 anayasası ile, Prusya esas olarak toprak sahiplerinin temsilcilerinden oluşan bir üst meclise sahip olmaya devam etti, Landtag'ın yetkileri ise çok kısıtlanmıştı — bütün yasama inisiyatifi elinden alınmıştı. Bakanlar, kral tarafından atanıyor ve ona karşı sorumlu oluyorlardı. Hükümet, ihanet olaylarının yargılaması için özel mahkemeler kurma hakkına sahipti. 1850 anayasası, 1871'de Alman İmparatorluğunun kurulmasından sonra bile, Prusya'da yürürlükte kaldı. — 94.

[71] 1866 savaşından sonra, ***Zollverein*** yeniden örgütlendi ve bunun yüksek organı olarak bir ***Zoll-parlamentosu*** kuruldu. Bismarck, bu parlamentonun yetkisini yavaş yavaş artırarak, Güney Alman devletleriyle daha yakın bir birliğe ulaşmayı umuyordu. 1867 ve 1868'de, bu devletlerdeki Prusya-karşıtı partilerin seçimlerde başarı kazanması üzerine umutları kırıldı. — 95.

[72] Alman kitaplarında, Kuzey Alman Konfederasyonu ile Güney Alman devletleri arasındaki sınıra, *Mainlinie* denmektedir. — 95.

[73] Luxemburg hükümdarlığının başları, kısa aralıklarla, 1310'dan 1437'ye kadar, Kutsal Roma imparatorları seçildiler. — 96.

[74] Prusya, 1866'da, hem Tirol'ün, hem Venedik'in terkedilmesi şeklindeki İtalyan istemlerini kabul etmeyi reddetti. — 98.

[75] Avusturya Şansölyesi Metternich, 6 Ağustos 1847'de, Paris Elçisi Kont Apponyi'ye çektiği telgrafta, "İtalya coğrafî bir kavramdır." deyimini kullanmıştı. Bunu, daha sonraları, Almanya'ya da uyguladı. — 98.

[76] Londra Konferansı, mayıs 1867'de, İngiliz dışişleri bakanının başkanlığında yapıldı. Luxemburg'un yansızlığı, toplantıda temsil edilen ülkelerce, yani Avusturya, Rusya, Prusya, Fransa, İtalya, Büyük Britanya, Hollanda, Belçika ve Luxemburg tarafından güvence altına alındı. — 98.

[77] Spichern (Loren) ve Wörth (Alsas) savaşlarında, Prusya askerleri, 6 Ağustos 1870'te, Fransızları yenilgiye uğrattılar. Sedan bölgesindeki, Fransa-Prusya savaşının en büyük savaşlarından biri, 2 Eylül 1870'de, Fransız ordusunun teslim olması ile sonuçlandı. — 101.

[78] Napoléon'un Sedan'da yenildiği haberi, 4 Eylül 1870'de, Paris'te bir ayaklanmaya yolaçtı. Ayaklanma sırasında, cumhuriyet ilân edildi ve Paris garnizonu kumandanı Trochu'nun başkanlığında, bir Ulusal Direniş Hükümeti kuruldu. — 101.

[79] Franc-Tireurs, 1870-71 Fransa-Prusya savaşı sırasında, Prusyalılara karşı, aktif olarak savaşıma katılan Fransız gerillalarına verilen addır. — 102.

[80] Nisan 1813 kararı, Napoléon hatlarının gerisinde gerilla faaliyeti yürütecek, üniformasız gönüllü taburların örgütlenmesini sağlıyordu. — 102.

[81] *Kölnische Zeitung* ("Köln Gazetesi"). — 1802'de Köln'de çıkmaya başlayan günlük Alman gazetesi. 1848-49 devrimi sırasında ve onu izleyen gericilik döneminde, gazete, Prusya liberal burjuvazisinin korkak ve hilekâr siyasetini yansıttı; 19. yüzyılın sonlarında, Ulusal Liberal Parti ile bağlantısı vardı. — 102.

[82] Ulusal Direniş Hükümeti bir ateşkes anlaşması imzaladı ve 28 Ocak 1871'de Paris'in teslimini kabul etti. — 103.

[83] 19 martta, ayaklanan Berlin halkı, Prusya Kralı Frederick William IV'ü balkona çıkmaya ve 18 Mart 1848 halk ayaklanmasında ölenlerin cesetleri karşısında selâm durmaya zorladı. — 103.

[84] 26 Şubat 1871'de bir önbarış imzalandı ve kesin Frankfurt Barışı, 10 Mayıs 1871'de yapıldı. — 104.

[85] Louis XIV, 1681'de, Piskopos Fürstenberg'in başkanlığındaki Katolik Partinin aktif işbirliği ile, Strassburg'u ilhak etti. — 105.

[86] Yeniden Birleşme Odaları, 1679 ve 1680'de Louis XIV tarafından kurulmuştu. Görevleri, Fransa'nın komşu devletlere ait topraklar üzerindeki isteklerine tarihsel ve hukuksal gerekçeler hazırlamaktı. Sonra da Fransız askerleri buraları işgal ediyorlardı. — 105.

[87] 1735 antlaşması toprakları çeşitli şekillerde, yeniden dağıtıyor ve Loren Dükü Francis, Medici'lerden olan yöneticilerini kaybetmiş bulunan Tuscany'e, yenik Polonya kralı Stanislas Leszinsky, ölümü halinde düklüğün Fransa'ya geçmesi koşuluyla Loren'e nakletmekteydi — bu, 1766'da gerçekleşti. — 106.

[88] Engels, Mantua, Verona, Legnano ve Peschiera'nın oluşturduğu müstahkem dörtgene atıfta bulunuyor. — 109.

[89] Bkz. Marx, Engels, *Werke* XVII, s. 271-279. — 109.

[90] *Kartell*, 1887 seçimlerini, Fransa'nın açacağı bir öçalma savaşı tehlikesini kasten ve geniş ölçüde abartan bir kampanya ile kazanmış olan, özgür muhafazakârlar ve ulusal liberallerden oluşmuştu. — 112.

[91] Engels, 18 Ocak 1871'de, Versailles şatosunda, Prusya Kralı William I'in Alman İmparatoru ilân edilmesini kastediyor. — 113.

[92] 1873 malî bunalımı, "Fransız milyarlarının" teşvik ettiği ve Alman tarihinde *Gründerzeit* olarak bilinen ateşli spekülasyon ve sağlam olmayan yatırım dönemine son verdi. — 115.

[93] 1866'da anayasayı ihlâl ettiği için Bismarck'a "kefil olmayı" reddeden azınlık liberalleri, "İlerici Parti" adını kullanmaya devam ettiler. 1884'te, *Deutschfreisinnige Partei*'yi oluşturmak üzere, ulusal liberallerin sol-kanadı ile birleştiler. — 116.

[94] Bu iki parti, 1863'te, Lassalle tarafından kurulan ve gücünün çoğunu Berlinli işçilerden alan *Allgemeine Deutsche Arbeiterverein* ile 1869'da Eisenach kongresinde kurulan, esas olarak Saksonya'ya dayanan, liderleri Bebel ve Liebknecht, Marx, Engels ve Uluslararası İşçi Birliği ile yakın ilişki içinde bulunan *Sozialdemokratische Arbeiterpartei* idi. — 117.

[95] Muhafazakâr Parti, 1848'de, junkerlerin çıkarlarını Prusya Ulusal Meclisinde temsil etmek üzere kuruldu. Feodal ayrıcalıklar ve monarşik mutlakiyet uğrunda, inatla savaşım verdi, ve Bismarck'ın Almanya'da Prusya'nın egemenliğini sağlamak için kullandığı geleneksel olmayan taktiklere karşı çıktı. — 117.

[96] Prusya Avam Kamarasındaki liberal muhalefetin çoğunluğu, 1866'da Bismarck'ın Tazminat Yasasını kabul etti, ve bundan böyle de, hem Reichstag'da, hem de Prusya Yasama Meclisinde, Ulusal Liberaller adı altında, bismarkçı çoğunluğun gövdesini oluşturdu. Yalnızca sol-kanat, Eduard Lasker'in önderliğinde, gerçekten anayasal bir hükümet uğruna savaşıma benzer bir şey yürüttü. — 117.

[97] Kasım 1870'te imzalanan ve, Güney Alman devletlerine, Kuzey Alman Konfederasyonunun üye devletlerine tanınandan çok daha fazla bir özerklik sağlayan antlaşmalara atıf yapılıyor. Bu antlaşmaların koşulları, nisan 1871 Alman İmparatorluğu Anayasasına dahil edilmişti. Bavyera, barış zamanında askerî örgütlenmesinde özerklik elde etti. — 120.

[98] *Bundesrat*, Kuzey Alman Konfederasyonu anayasasının ve Alman İmparatorluğunun sağladığı ikinci meclisti. Üyeleri, birleşik hükümetlerce atanıyordu. Prusya hükümetinin temsilcileri oylama ile etkisiz kılınamıyordu. Halk tarafından seçilen Reichstag'da oylanan bütün yasalar, ayrıca yasaların uygulanması ile de sorumlu olan *Bundersrat*'ta onaylanmak zorundaydı. — 120.

[99] Engels, Prusya anayasasının Otto von Manteuffel'in başbakanlığı sırasında (1850-1858) sürekli olarak ihlâlini ima ederek, *Manteuffelei* terimini kullanır. — 122.

[100] Bismarck yönetimi altındaki anayasal durumun, yeni bir İngilizce özeti için, bkz: Medlicott, adı geçen yapıt, 93-94. — 122.

[101] Vekiller Mahkemesi (*Schöffengerichte*) 1848'de bazı Alman devletlerinde, 1871'de ise Alman İmparatorluğunda uygulandı. Bu mahkemeler, yargıç ve iki vekilinden oluşuyordu. Jürilerden farklı olarak, hem suç sorununu hem de cezayı kararlaştırıyorlardı. Hükümleri temyiz edilebiliyordu. Vekiller en az otuz yaşında olmak ve ikamet ve mülkiyete ilişkin koşullara uymak zorundaydılar. — 125.

[102] 1794'te uygulamaya konan Prusya yasası, bütün Prusya eyaletlerinde adlî yönetimi, kesin, feodal kuralların ayrımı temeli üzerinde birleştirdi. — 125.

[103] Adolf Stöcker (1835-1909), 19. yüzyılın son on yıllarında oldukça etkinlik kazanan, gerici, geçmişe-dönük "*Volkish*" ideolojinin, en önemli savunucularından biridir. 1878'de, seçim programının ana maddelerinden biri Yahudi düşmanlığı olan Hıristiyan Sosyal Partiyi kurdu. Bkz: George L. Mosse, *The Crises of German Ideology*, London 1966, s. 126-145. — 125.

[104] 1872 Prusya idarî reformu kastediliyor. Kırsal bölgelerdeki

feodal toprak mülkiyetini kaldırdı ve yerel kendi kendini yönetimin bazı unsurlarını getirdi. Gerçekte ise, junker toprak sahipleri çevredeki güçlerini korudular, seçimle ya da atamayla gelinen mevkilerin çoğunu ellerinde tuttular ya da kendi adamları aracılığıyla denetim altına aldılar. — 126.

[105] Salisbury'un ikinci yönetimi sırasında yasalaşan ve, Engels, bu elyazmasını yazdığı sırada, parlamentoda beklemekte olan 1888 tarihli İl Meclisi Yasasına atıfta bulunmaktadır. — 127.

[106] Ulusal liberaller, 1870 yıllarında Bismarck ile Katolik Kilisesi arasındaki çatışma için bu terimi kullanırlardı. Terimin kendisi bile, Bismarck'ın, dikkatleri, temel politikalarından uzaklaştırmak için bu çatışmayı bir araç olarak kullanmakta ne denli başarılı olduğunun ölçüsüdür. — 128.

[107] Bu terim, genellikle Katolik Kilisesi içinde, laik devletin yetkilerine karşı, papalığın istemlerini savunan güçler için kullanılmaktadır. — 128.

[108] Fransız garnizonunun Roma'dan çekilmesinden sonra, eylül 1870'te, İtalyan ordusu kenti işgal etti. Ekimde yapılan bir referandum, büyük çoğunluğun İtalyan Ulusal Devleti ile kaynaşma yanlısı olduğunu gösterdi. Papa, ilhaktan sorumlu olan herkesi aforoz etti ve kendisinin "Vatikan'da tutuklu" olduğunu ilân etti. Papalık ile İtalya arasındaki anlaşmazlık, 1929'da Pius XI ile Mussolini arasında imzalanan antlaşmaya kadar sürdü. — 128.

[109] Polonyalıların, Alsaslıların ve Prusya-karşıtı Hanoverlilerin temsilcileri Reichstag'da, Bismarck hükümetine tutarlı bir biçimde karşı çıkan ayrı partiler oluşturmuşlardı. — 129.

35 lira